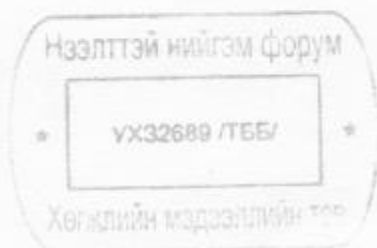

Говийн Бүсийн Эдийн Засгийг Хөгжүүлэх Санаачлага

Монголын Бохир Ноолуурын Экспортыг Хориглосноос Үүдэх Үр Дагавар

1999 оны наймдугаар сар

АНУ-ын Олон Улсын Хөгжлийн Агентлагаас санхүүжүүлэв

Гарчиг

• Монголын Бохир Ноолуурын Экспортыг Хориглосноос Үүдэх Үр Дагавар	
Ерөнхий байдал	1
Эдийн засгийн үр дагавар	2
Улс төрийн үр дагавар	3
Олон улсын үр дагавар	3
Бусад бодлогууд: Дүн шинжилгээ	4
Бусад бодлогууд: Ач тус	7
Дүгнэлт	8
• Арга барил	9
Дэлхийн хялбар загвар	10
1-р диаграмм	13
Загварын хувилбарууд	15
Хүснэгтүүд: 1-9	
Хавсралт хүснэгт: 1-4	

Асуулт, санал хүсэлтээ дараах хаягаар ирүүлнэ үү:

Факс: 976-1-320-739

E-mail: shahn@gobi.initiative.org.mn

АНУ-ын Олон улсын хөгжлийн Агентлагаас Монгол улсын говийн бүсийн эдийн засгийг түлхүү хөгжүүлэхэд тус дөхөм үзүүлэх зорилгоор Говийн бүсийн эдийн засгийг хөгжүүлэх Санаачилгыг байгуулж ажлаа эхлээд байна. Санаачилгын үйл ажиллагааг Мерси Кор Интернейшнл удирдан зохион байгуулж, Ассошейтс ин Рурал Девелопмент Инк, Пакт, Ланд О Лейкс хэмээх гурван байгууллага дэмжлэг үзүүлж байгаа юм.

Зах зээлээр зохицуулагдсан эдийн засгийн өсөлт хөгжлийг түргэсгэн цаашид тогтвортой үргэлжлүүлэхүйц цогцолбор арга хэмжээ авахад нь говийнхонд туслах явдал бол тус Санаачилгын зорилго юм. Хөдөөгийн аж ахуйн байгууллага, олон нийт, орон нутгийн удирдлага хүчээ нэгтгэн нэг дор хамтран ажиллаж эцсийн үр дүнд хүрдгээрээ манай ажил онцлог чанартай.

Энэ зорилгодоо хүрэхийн тулд Санаачилгаас мэдээллийн систем, орон нутгийн удирдлага ба бодлого, бизнесийн хөгжил гэсэн үндсэн гурван хэсгээс бүрдсэн хөтөлбөр хэрэгжүүлж байна.

Мэдээллийн систем

Эдийн засгийн болон бизнесийн мэдээлэлтэй байх хэрэгцээг хангах үүднээс Монголын хөдөөд мэдээлэл боловсруулж тараах чадавхийг хүчтэй болгох зорилтыг тус Санаачилга энэ бүрэлдэхүүн хэсгийн хүрээнд тавин ажиллаж байна. Мэдээ мэдээлэл бэлтгэж тараах чиглэлээр ажилладаг хувь хүн, байгууллагаас гадна мэдээлэл хэрэглэгчидтэй манай Мэдээллийн системийн баг ажилладаг юм.

Орон нутгийн удирдлага ба бодлого

Энэ бүрэлдэхүүн хэсгийн хүрээнд Санаачилга нэгдүгээрт, говийн аймгуудын эдийн засгийн хөгжлийг урт хугацааны туршид дэмжих явдалд орон нутгийн төр, захиргааны байгууллага болон хувийн хэвшлийнхний хамтын ажиллагааг чиглүүлэх, хоёрдугаарт, төрөөс хэрэгжүүлж буй бодлогод хөдөөгийн эдийн засгийн хөгжилд хэрэгцээ шаардлагатай байгаа бүхнийг илүү сайн тусгах явдлыг хангах талаар эрэлхийлж ажиллаж байна. Орон нутгийн удирдлагын баг нь тус улсын төв орон нутгийн удирдах байгууллага, албан тушаалтан болон бизнесийн хүрээнийхэн, олон нийтийн төлөөллийн байгууллагуудтай ажиллаж байна.

Бизнесийн хөгжил

Энэ бүрэлдэхүүн хэсгийн хүрээнд Санаачилга эдийн засгийн өсөлт, хөгжлийг зах зээлээр зохицуулагдсан, тогтвортой болгоход үйл ажиллагаагаа чиглүүлж байна. Уламжлалт болон шинэ төрлийн аж ахуйн байгууллагуудын үр бүтээлч, ашигт ажиллагааг сайжруулахын тулд урьд нь ажиллаж байсан, шинээр байгуулагдаж буй аж ахуйн нэгж, бизнесийн холбоо, хоршоолол болон малчидтай Бизнесийн хөгжлийн баг ажиллаж байна.

Дэлгэрэнгүй мэдээлэл авахын тулд дараах хүмүүстэй холбоо барина уу:

*Стефен Д. Вэнс, Санаачилгын удирдагч
Лэйтон Крофт, Мэдээллийн хөтөлбөрийн захирал
Женнифер Л. Батз, Орон нутгийн удирдлагын хөтөлбөрийн захирал
Сюзан А. Хан, Бизнесийн хөгжлийн хөтөлбөрийн захирал*

Монголын Бохир Ноолуурын Экспортыг Хориглосноос Үүдэх Үр Дагавар

Говийн бүсийн эдийн засгийн хөгжлийн Санаачлагын зөвлөх Вернон Ронинген

Ерөнхий байдал

Ноолуур нь Монголын нэгэн чухал бүтээгдэхүүн билээ. Энэ нь малчдад орлогын чухал эх үүсвэр болж өгч, хөдөө аж ахуйн дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 18 хувийг эзэлж байна. Боловсруулагчид ноолуур боловсруулан, эцсийн бүтээгдэхүүн болох угас, хувцас үйлдвэрлэн, гадаадын дээд зэрэглэлийн хувцасны зах зээлд нийлүүлснээрээ бас төв суурин газарт орлогын эх үүсвэр бүрдүүлж байна. Ноолуур боловсруулах болон эцсийн бүтээгдэхүүн гаргадаг үйлдвэрүүд нь аж үйлдвэрийн дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 37 хувийг үйлдвэрлэж байгаа ажээ. Ноолуур боловсруулалтын дээрх гурван үе шат (анхан шатны боловсруулалт хийх, зэрэх, бэлэн бүтээгдэхүүн) нь нийлээд Монгол улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 15 хувийг эзэлдэг байна.

Дэлхийд хамгийн том ноолуур үйлдвэрлэгч Хятад улс жилдээ 10 мянган тонн ноолуур бэлтгэж дэлхийн зах зээлийн 67 хувийг хангаж байна. Монгол улс хоёрдахь том бэлтгэн нийлүүлэгчийн хувьд 3 мянган тонн буюу дэлхийн ноолуурын зах зээлийн 21 хувийг бэлтгэж байна. 1990-ээд оны эхээр Хятадын эдийн засгийн төвлөрөл задарч чанар муутай ноолуур зах зээл дээр хэт их нийлүүлэгдэхэд дэлхийн ноолуурын зах зээл дээрх Хятадын давамгайлал илт мэдрэгдсэн билээ. 1989 онд дэлхийн зах зээл дээр бохир ноолуурын үнэ килограмм нь 60 ам. доллар байсан бол 1993 онд 14 ам. доллар болж унасан юм.

1994 онд бохир ноолуурын үнэ дахин өсөхөд Монголын ноолуур боловсруулагчид өөрсдийгөө ноолуураар хангах талаар санаа зовж эхэлсэн ба улмаар Монголын Засгийн Газар бохир ноолуур экспортлоход хориг тавижээ. 1995 онд дэлхийн зах зээл дээр бохир ноолуурын үнэ кг нь 40 ам. долларт хүрсэн. Хориг тавьсан 1994-1996 оны хооронд үндэсний үйлдвэрүүд ашигтай ажиллаж, гадаадын хөрөнгө оруулалтаар ноолуурын үйлдвэрүүдийн тоо ч өсчээ. 1996 онд Азийн Хөгжлийн Банк болон олон улсын зээл тусламжийн бусад байгууллагуудын шахалтаар Монголын Засгийн Газар хоригоо цуцлан экспортыг дахин чөлөөлсөн байна. Ноолуурын экспортыг хориглохыг байхад Дэлхийн худалдааны Байгууллагад Монгол улс гишүүнээр элч ороход бэрхшээлтэй байсан. Улмаар 1997 онд хоригийг цуцлан оронд нь экспортын 30 хувийн татвар тогтоожээ. Түүнээс хойш дэлхийн зах зээл дээрх бохир ноолуурын үнэ унах хандлагатай болж 1998 онд килограмм нь 15 ам. доллар болтлоо буурсан байна.

1999 оны эхнээс ноолуурын экспортод дахин хориг тавиулах кампани өрнөсөн ба энэ асуудал Их Хурлаар хэлэлцэгдэн цөөхөн санал дутсанаар батлагдаагүй байна. Хятад руу бохир ноолуур улам ихээр экспортлох болж улмаар үйлдвэрлэлээ явуулах түүхий эдээс нь салгаж буйд хориг тавихыг дэмжиж буй боловсруулагчид санаа зовж эхэлсэн ажээ. 1999 оны эхний хагас жилийн байдлаар 600 тонн ноолуур хил давсан тухай албан ёсны мэдээ байгаа бол бас 600 тонн ноолуур 30 хувийн татваргүйгээр, хууль бусаар хил давсан гэж олон хүн үзэж байгаа юм байна. Хятад худалдаачид ноолуурын үнийг зохиомлоор өсгөхөд Монголын үйлдвэрлэгчид ноолуур худалдаж авахаа больж зарим нь бүтэн жилийнхээ үйлдвэрлэлийг явуулах хангалттай нөөцгүй үлджээ. Монголын ноолуур боловсруулагчид Монгол улсад бэлтгэгдэж байгаа 3 мянган тонн ноолуурыг боловсруулах хүчин чадалтай боловч энэ жил гэхэд л бүх ноолуурын 40 хүртэл хувь нь Хятадруу экспортлогдсон байна. Урьдын хоригтой байх үеийн ашиг орлого үйлдвэрлэгчдэд болон эцсийн дүнд малчдад эргэж ирнэ гэж хориг тавихыг дэмжигчид үзэж байгаа юм байна.

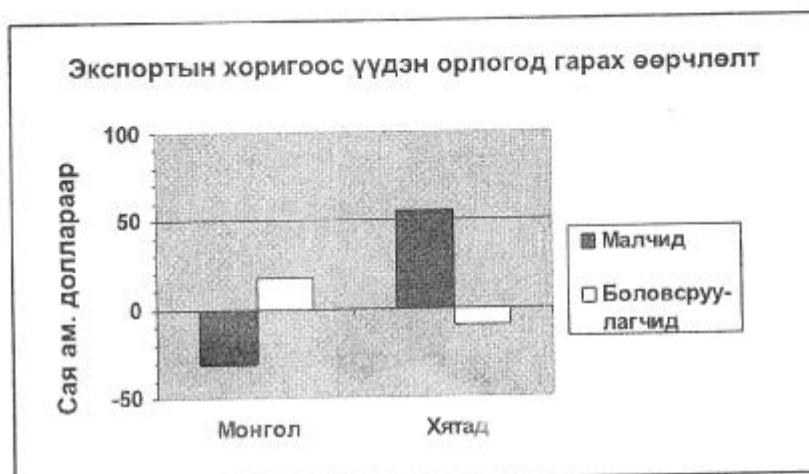
Экспортын татвар буюу экспортын хориг тавих, экспортын бүтээгдэхүүнд тооны хязгаарлалт хийх зэрэг худалдааны бодлого нь ерөнхийдөө экспортыг зогсоох арга хэмжээ байж чаддаг. Үүний оронд дотоодын үйлдвэрүүд дотоодын түүхий эдээ худалдаж авахдаа гадаадын худалдан авагчидтай өрсөлдөхөд нь дэмжихийн тулд татаас өгөх, татвар багасгах зэрэг аргыг хэрэглэж бас болдог. Хэрэв ноолуураа Монголд боловсруулан үйлдвэрлэл явуулах зорилго тавьж байгаа бол, экспортыг хориглох нь авч болох арга хэмжээнүүдийн дотор хамгийн эцсийнх нь юм. Бохир ноолуурт ногдуулсан 30 хувийн экспортын татвар нь экспорт бууруулахад зарим талаар үнэхээр нөлөөлж байна. Хэрэв үндэсний үйлдвэрүүд Монголын

Хятадын наймаачидтай адил үнэ төлж чадахгүй байгаа бол Монголын Засгийн Газар үйлдвэрүүдээ дэмжин түүхий эд худалдан авахад нь шууд ба шууд бусаар (жишээ нь, үйлдвэрлэгчдэд бага хүүтэй зээл олгох гэх мэт) татаас үзүүлж болох талтай. Мөн Засгийн Газар үйлдвэрлэгчдийн зардлыг багасгахын тулд татвараас хэсэг хугацаанд чөлөөлж, Хятадуудтай өрсөлдөх чадварыг нь дээшлүүлж болох юм. Ноолуураар эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчдийг боловсруулсан ноолуур ихээр авахыг нь урамшуулахын тулд мөн адил арга хэмжээ авч болно. Ингэсэн тохиолдолд тэдэнд борлуулахын тулд боловсруулагчид илүү их бохир ноолуур худалдан авах шаардлагатай болно. Нөгөөтэйгүүр Засгийн Газраас ноолуур, ноолууран бүтээгдэхүүний арилжааг зохицуулах асуудлыг чөлөөт зах зээлд үлдээж, боловсруулагчдыг Хятадын худалдан авагчидтай өрсөлдөхөөс өөр аргагүй байдалд хүргэж бас болно. Бодлого боловсруулагч, шийдвэр гаргагчдад ноолуурын экспортыг хориглох талаар эргэцүүлэхэд нь тус дөхөм үзүүлэх зорилгоор хоригийн үр дагавар, түүний дотор урьд өмнө нь авч үздэггүй байсан зарим үр дагаварт энэ илтгэл дүн шинжилгээ хийв. Ноолуур нийлүүлэлтийн асуудлаарх бодлогын өөр хувилбарууд түүний дотор Монголоос өөрөөс нь төдийлөн хамаарахгүй эдийн засгийн зарим хандлагыг энд бас авч үзлээ. Эцэст нь ноолуурын аж үйлдвэрт үр ашигтай байж болох зарим бодлого, хөтөлбөрийг ерөнхийд нь хэлэлцэв.

Бохир ноолуурын экспортыг хорьсноос үүдэх үр дагавар

Эдийн засгийн үр дагавар

1999 онд бохир ноолуурын экспортод хориг тавибал Монголын үйлдвэрлэгч, боловсруулагчдын ноолуур авах зардал нь багасан, ашиг нь нэмэгдэж олон улсын зах зээл дээр өрсөлдөх чадвар нь сайжирна. Ноолуур боловсруулагчдын ашиг алс хэтдээ 26 хувиар буюу 17 сая ам. доллараар өсөх боломжтой. Тэгвэл малчдын орлого 51 хувиар буюу 31 сая ам. доллараар буурна. Хориг дангаараа гадаадын зах зээл дээрх бохир ноолуурын үнийг хэтдээ килограмм тутамд 4 ам.доллараар өсгөх боловч Монголын малчдад энэ өсөлт мэдрэгдэхгүй. Хориг тавьснаар Монголын боловсруулагчдаас гадна Хятадын малчдын орлого 27 хувиар буюу 55 сая ам. доллараар нэмэгдэх юм (1 дүгээр хүснэгт). Ноолуур боловсруулагчдын орлогоос авах 1-2 сая ам. долларын татвар нь алдаж буй 8 сая ам. долларын экспортын татварын орлогыг нөхөж чадахгүй учраас Монголын Засгийн Газар 7 сая орчим ам. долларын татварын орлогоо алдах юм.

Одоогийн экспортын татвар төлүүлэхэд учирч буй бэрхшээлээс үзэхэд экспортын хоригийг амьдралд хэрэгжүүлэхэд бас бэрхшээлтэй байх төлөвтэй. Хоригоос шалтгаалан ноолуурын үнэ лотооддоо килограмм нь 10 ам. доллар болтлоо буурч Хятадад килограмм нь 24 ам.доллар хүртэл өсөж болох учраас хоригоос зайлсхийсний ашиг өндөр байх болно. Нэг килограммаас авч буй 4 ам. долларын татвар төлөхөөс зайлсхийж хууль бусаар Хятад руу экспортлож байгаа бол үнийн зөрөө 3 дахин илүү болох үед хоригийг хэрэгжүүлэхэд маш бэрхшээлтэй болно.

Урьд нь бохир ба боловсруулсан ноолуурын үнэ хэлбэлзэж, 1993-1995 оны ноолуурын хоригийн үед гурав дахин ихсэж байсан ч хоригоос болж үнэ өсөж байсныг харуулах баримт алга байна. Дэлхийн зах зээл дээрх үнийг ингэж гурав дахин нэмэгдүүлсэн хандлага, үйл явдал Монголоос гаднах зах зээл дээр болж байгаа нь лавтай. Учир нь Монгол улс дэлхийн ноолуурын зөвхөн 20 хувийг нийлүүлдэг. Тухайлбал, 1993-1995 онд дэлхийн эдийн засаг түргэн өссөн бөгөөд энэ нь ноолуурын эрэлт хэрэгцээг дэлхий нийтийн хэмжээнд хүчтэй өсгөсөн байж магадгүй юм.

Улс төрийн үр дагавар

Монгол улсын хүн амын 40 хувийг бүрдүүлдэг малчид орлогыг нь эрс багасгах учраас уг хоригт дургүйцэх бөгөөд эхний хориг тогтоосон үеийнх шиг асуудлыг улс төрийн өнгө аястайгаар хүлээж авч магадгүй юм. Бусад улсын жишгээс харахад нийгмийн аливаа нэг бүлэглэлд сөрөг нөлөөтэй бодлого улс төрийн чухал үр дагавартай байдаг. АНУ-д ерөнхийлэгч Картер хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний экспортод хориг тавьсан нь Америкийн фермерүүдийн эгдүүцлийг төрүүлж улмаар дараагийн сонгуульд ялагдах нэг шалтгаан нь болсон юм. Экспорт худалдааны хориг арга хэмжээ нь хүний нүдэнд илт байдаг учраас фермерүүд бүх бэрхшээлээ тухайн хоригтой холбон тайлбарлаж байсан нь асуудлын зөвхөн нэг тал юм. Одоо "хэзээ ч хориг бүү тогтоо" гэсэн уриа фермерийн бүлгийнхний улс төрийн гол уриа болоод байгаа ажээ.

Олон улсын үр дагавар

Экспортод хориг тогтоох нь Дэлхийн худалдааны Байгууллага болон Монголд төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлж байгаа болон хэрэгжүүлэхээр зэхэж буй олон улсын байгууллагуудтай тогтоосон хамтын ажиллагаанд ноцтой бэрхшээл учруулж болзошгүй. Эдгээр байгууллага зохих ёсны бодлого, хуулиар зохицуулагдсан чөлөөт зах зээл хөгжүүлэх явдлыг хүчтэй дэмждэг. Тэд экспортын хориг гэхчлэн зах зээлийг шууд хянах арга барилыг эрс эсэргүүцдэг. Татвар, татаасын бодлого нь зах зээлийн үнийн механизмаас зайлсхийлгүй харин түүнийг хэрэглэж бодлогын чанартай зорилтоо хэрэгжүүлэх боломж олгодог учраас тэд уг бодлогыг илүүд үздэг. Түүнээс гадна Дэлхийн худалдааны Байгууллагын аль нэг гишүүн орны ноолуур боловсруулагч эсвэл өөр үйлдвэрлэгчид хохирол учруулсан тохиолдолд Дэлхийн худалдааны Байгууллагад гомдол ирж улмаар Монгол улс худалдааны нөхөн төлөөс төлөхөд хүрч болзошгүй.

Монголын бохир ноолуурын экспортод шууд нөлөөлөх бусад бодлогууд

Экспортын татвар хураах ажлыг сайжруулах

Бохир ноолуурын экспортын одоогийн татвар нь экспорт багасгахад үнэхээр нөлөөлж байна. Гэвч Хятад руу гаргаж байгаа ноолуурын 50 хувийг хууль бусаар татваргүй гаргаж байгаа тооцоо байна. Хэрэв ноолуурын бүх экспортоос татвар хурааж чадвал Хятад руу гарах экспортын хэмжээ 33 хувиар буурч магадгүй. Тэгвэл ноолуур бэлтгэлийн үнэ 14 хувиар буурч боловсруулагчийн ашиг 6 хувиар нэмэгдэх ажээ. Ноолуурын салбараас улсад орох татварын орлогын хэмжээ бас 4 хувь буюу 1 сая ам. доллараар өсөх юм байна. Мэдээж хэрэг, Монголын малчдын орлого хэтдээ 16 хувиар буурч, Хятадын малчдын орлого харин 5 хувиар нэмэгдэж экспортод хориг тавьсантай төстэй үр нөлөөтэй байж болох боловч цар хүрээгээрээ гуравдугаарт орж байгаа юм (2 дугаар хүснэгтийг үз).

Хятадтай урт хилээр залгадаг, татвараас зайлсхийснээс олох ашиг өндөр байдаг нь хууль бусаар ноолуур хил давуулах явдлыг ашигтай, татвар цуглуулах ажлыг бэрхшээлтэй болгож, авилгалыг өөгшүүдсэн хүчин зүйл болоод байна. Гаалийнханд зориулсан сургалт явуулан тэдэнд техникийн туслалцаа үзүүлвэл экспортын татвар хураах ажлыг сайжруулахад тустай байж магад. Ноолуур хулгайгаар хил давуулах болон хилийн бусад маргаантай асуудлаар Хятадтай урт хугацааны хамтын ажиллагааг эхэлж болно. Монгол улс хил дээр хууль тогтоомж хэрэгжүүлэх асуудлаар Хятадтай хамтарч ажиллах явдлыг Хятад Дэлхийн худалдааны Байгууллагад элсэх гэрээнд нь эсвэл Монгол-Хятадын тусгай хэлэлцээрт бусад орны тусламжтайгаар тусгаж болох юм. Хятадын ноолууран бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчид Монголын урт ноолуур авах сонирхолтой, түүнд илүү үнэ төлөхөд бэлэн байдаг нь илэрхий. Иймд Монголын ноолуурын экспорт нь Хятад Монголын хил дээр экспортын татвар хураагдсан тохиолдолд л үргэлжлэх боломжтой гэсэн нөхцөл бүхий хэлцэлд хүрвэл энэ нь хууль бусаар хил давуулах явдлаас урьдчилан сэргийлэх асуудлаар Хятадын тал хамтарч ажиллахад нь дэмжлэг болж магад.

Ноолуурын чанарыг сайжруулах

Ноолууран бүтээгдэхүүн чанар, загвараасаа шалтгаалан янз бүрийн үнэтэй байдаг билээ. Боловсруулсан ноолуур, ноолууран бүтээгдэхүүний чанар өндөр байвал малчид, боловсруулагчдын аль алинд нь дэлхийн зах зээл дээрээс унах ашиг өндөр байх ёстой. Ноолуурын чанарыг алс хэтдээ 10 хувиар сайжруулах хөтөлбөр, үйл ажиллагаа малчид ба боловсруулагчийн орлогыг 11 хувиар, үйлдвэрлэгчийн орлогыг 18 хувиар нэмэхээр байна (6 дугаар хүснэгтийг үз). Бохир ноолуурын экспортын хэмжээг зөвхөн 4 хувиар өсгөхөд л Монголын холбогдох бүх бүлгийнхний орлого өсөх хандлага ажиглагдаж байна. Монголын боловсруулагчдад тус болох гээд малчдаа хохироосон экспортын хориг нэвтрүүлэн зах зээлийг удирдах гэж оролдсоноос зах зээл дээрх давуу байдлаа ашиглан ажлын үзүүлэлтээ сайжруулж болох зах зээлийн стратегийн жишээ энэ болно. Ноолуурынхаа чанарыг сайжруулахын тулд Монгол улс үржлийн хөтөлбөр нэвтрүүлж, чанар муутай ноолууртай хөгшин ямаагаа заазлан, сайн чанарын ноолуур үйлдвэрлэх явдлыг урамшуулдаг маркетингийн хөтөлбөр нэвтрүүлж болох юм. Гадаадын зах зээлийн талаарх мэдээлэл сайн байвал боловсруулсан ноолуур, ноолууран бүтээгдэхүүний дэлхийн зах зээлийн эцсийн хэрэглэгчдэд хүрч ажиллахад нь боловсруулагч, үйлдвэрлэгчдэд хэрэгтэй байх болно.

Одоо, ирээдүйн байдлын тухай мэдээлээ сайжруулах

Ихэнх орнууд хөдөө аж ахуйн гол нэрийн бүтээгдэхүүнийхээ одоо, ирээдүйн байдлын талаар мэдээллийн системтэй байдаг. Дотоод, гадаад зах зээлийн нөхцөл байдлаа байнга хянаж энэ талаарх мэдээлээ үйлдвэрлэгч, боловсруулагчдад нээлттэй байлгадаг байна. Дэлхийн ноолуурын зах зээлийн талаар мэдээллийн сан бүрлүүлж, хэрэглэж, эсвэл түүнд оролцох нь Монголын малчид, боловсруулагчдад тустай байж болох юм. Ирээдүйд үнэ ямар байх талаар урьдчилсан мэдээлэлтэй байвал тэдэнд үйлдвэрлэлийнхээ талаар шийдвэр гаргахад нь хэрэгтэй. Одоохондоо зарим мэдээлэл хувь хүнд байгаа боловч мэдээлэл олон нийтэд хүртээлтэй байх нь зах зээл дээр бүгд шударга өрсөлдөх нөхцлийг хангах юм. Дэлхий нийтийн ноолуурын эрэлт хэрэгцээний одоо, ирээдүйн байдлын тухай мэдээлэл нь Монгол, Хятад

болон бусад ноолуур гаргадаг орнууд, ноолууран бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчдээс хамтран ажиллахыг шаардаж байна.

Ноолууран бүтээгдэхүүний эрэлт хэрэгцээ дэлхийн хэмжээнд нэмэгдэхэд ямар үр дагавар гарахыг үзүүлэхийн тулд дэлхийн эдийн засаг одоогийнхтойгоо харьцуулахад 1 хувиар өснө гэж тооцсон загвар гаргав (4 дүгээр хүснэгтийг үз). Мөн дэлхийд ноолууран бүтээгдэхүүний эрэлт хэрэгцээ нэмэгдэнэ гэж үзлээ. Уг загварын дагуу Монголын малчид, боловсруулагч, ноолууран бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчдийн урт хугацааны ашиг орлого 11%, 18%, 30%-иар тус тус нэмэгдэх тооцоо гарч байна. Дэлхийд ноолуурын эрэлт хэрэгцээ хэзээ, хэрхэн нэмэгдэхийг мэдэж байх нь хэр зэрэг чухлыг ийм дүн шинжилгээ харуулж байгаа бөгөөд Монголын боловсруулагч, үйлдвэрлэгчид ийм боломжийг аль болохоор сайн ашиглаж, гадаадын өрсөлдөгчдөд алдахгүйн тулд бэлтгэлтэй байх боломж олгоно. Хэрэв монголчууд одоо, ирээдүйн байдлын талаарх мэдээллийн даруухан ч гэсэн ямар нэг хөтөлбөрийг бие даасан агентлаг эсвэл аль нэг их сургууль дээр байгуулбал Монгол улсад хэрэгтэй байх билээ. Ноолуур болон Монгол улсад чухал ач холбогдолтой хөдөө аж ахуйн бусад бүтээгдэхүүний талаар Монголын эдийн засагчид холбогдох тоо баримт, мэдээллийн бааз цуглуулж, энэ илтгэлд хийсний адилаар дүн шинжилгээ хийх нь бидний зорилт мөн.

Эдийн засгийн ерөнхий бодлого

Монгол Хятадын эдийн засгийн ерөнхий нөхцөл байдал хоёр орны худалдаанд нөлөөлөх тул үүнд бас анхаарах нь чухал. Ерээд оны эхээр Монголд инфляци хурдацтай өсөж байхад, Хятадад энэ нь харьцангуй доогуур байсан нь Хятадын худалдан авагчдад Монголын наймаачдыг бодвол давуу тал бүрэлдүүлж өгсөн байж болох талтай. Инфляци өндөр нөхцөлд ноолуур борлуулах хатуу үнэ тогтоосон гэрээ эсвэл аман хэлцэл, мөнгөн гүйлгээ хийж бараа солилцох асуудал нэлээд төвөгтэй байдаг. Инфляцийг багасгаж, дор барих талаарх Монголын эдийн засгийн бодлого Монголын эдийн засгийн бусад бүх салбарт түүний дотор ноолуурын салбарт ашиг тустай.

Өөр нэг жишээ нь энэ жил Хятадууд ихээхэн хэмжээгээр Монголын ноолуур худалдан авч байгаа нь Хятадын мөнгөний ханшийг багасгах тухай цуурхалтай зарим талаар холбоотой байж болох юм. Санхүүгийн мэдээнээс үзвэл дэлхийн зах зээл дээр Азийн бусад экспортлогчидтай харьцуулахад Хятадын экспортын бүтээгдэхүүний өрсөлдөх чадвар буурсан учир Хятадын мөнгөний ханш улам бүр унаж болзошгүй байна. Хэрэв энэ намар Хятадын мөнгөний томоохон ханш уналт болвол Хятадын худалдан авагчдад Монголын ноолуур илүү үнэтэй болж, ирэх хэдэн жил зах зээлийн нэлээд хэсгийг Монголын боловсруулагчдад үлдээх болно. Гэвч Хятадын ханш уналт Монголд бас муу нөлөөтэй байж болохоор байна. Хятадын мөнгөний ханш 20 хувиар унана гэж тооцоолж үзэхэд Монголын ноолуурын экспорт 6 хувиар буурч, малчдын орлого 5 хувиар, боловсруулагчдийн орлого 3 хувиар тус тус буурч магадгүй байна (5 дугаар хүснэгтийг үз). Монголын эдийн засгийн менежмент, түүний дотор худалдааны гол том түншүүдийнхээ бодлогын өөрчлөлтөөс үүсэх үр дагаврын талаар авах арга хэмжээ нь тэдгээр түншийнхээ макро эдийн засгийн талаар сайн мэдлэгтэй байхыг шаарддаг. Нэг оронд мөнгөний ханш буурснаас болж Монгол улсын худалдаанд үр дагавар нь мэдрэгдэх явдал Монголын хувьд аргагүй бэрхшээлтэй хэдий ч үүнийг урьдчилан харж чадвал сөрөг нөлөөллийг нь бололцоотой хамгийн дор түвшинд байлгаж чадах юм.

Ноолуурын худалдаанд дахь Хятадуудын шударга бус үйл ажиллагааг зогсоох

Хятадын ноолуур боловсруулагч үйлдвэрүүд нь Засгийн Газраасаа бага хүүтэй зээлийн татаас, үйлдвэрлэлээ дэмжсэн шууд татаас эсвэл Хятадын аж үйлдвэрийн салбарын дотоод татаас авсан байдаг хэмээн олон хүн үзэж байна. Хятадын системд татаас ямар байдгийг хэлэхэд бэрх ч хэрэв Дэлхийн худалдааны Байгууллагад гишүүнээр элсэх Хятадын өргөдлийг хүлээж авбал уг байгууллага нь ийм татаасын тухай баримт олдсон цагт гомдлоо гаргах эрх бүхий байгууллага байх юм. Хятадын ноолуур боловсруулагч үйлдвэрүүддээ 10 хувийн татаас өгч байсан гэж үзээд түүнийг үгүй болгоход гарах үр дагаврын тооцоо хийж үзсэн (7 дугаар хүснэгтийг үз). Монголын хувьд энэ нь холимог үр дагавартай гэж хэлж болно, тухайлбал ноолуур боловсруулагчдын ашиг орлого 6%-иар нэмэгдэх боловч малчид, ноолууран бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчдийн ашиг 1%-иар буурах хандлага харагдлаа. Тэгэхээр Хятадын

татаасын талаарх нотлох баримт олдож түүнийг нь олон улсын шахалтаар устгасан ч Монголын ноолуурын бүх салбарт ашиг гарахгүй байна. Хятадын ноолуур боловсруулагчид татаас авснаар эцсийн дүнд Монголын малчид ба ноолууран бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчид бас хожиж байгаагаас үзвэл аливаа бодлого хэрхэн олон талын үр дагавартай байж болдгийг энэ жилээ үзүүлж байна.

Бохир ноолуурын экспортын татварыг үгүй болгож ноолуурын зах зээлийг бүрэн чөлөөлөх

Монгол улс экспортын татвараа аажмаар үгүй болгон ноолуурын экспортын зах зээлээ чөлөөлөх бодлого баримталж болох юм. ДХБ-д гишүүнээр элсэх хэлцэлд хүрэхэд ийм шаардлага аяндаа тавигдана. 10 жилийн дотор буюу 2007 он гэхэд экспортын татварыг бүрэн устгах тухай зөвшилцөлд ДХБ-д элсэх гэрээ хийх үеэр хүрсэн байна гэж бодоод бохир ноолуурын экспортын татварыг аажмаар устгана гэж тооцоолон загвар гаргаж үзэв. Ингэснээр малчдын орлого 16 хувиар нэмэгдэн, боловсруулагчдийн орлого харин 5 хувиар буурч байв (3 дугаар хүснэгтийг үз). Ноолууран бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчдийн хувьд онцын өөрчлөлт гарахааргүй байна. Улсад ноолуурын салбараас орох татварын орлого харин хэтдээ 7 хувь буюу 2 сая ам. доллараар буурах үзүүллэлт гарч байв.

Монголын сүлжмэл болон бэлэн хувцасны үйлдвэрлэлийн салбарыг өрсөлдөөнөөр өргөжүүлэх явдлыг дэмжих

Татварын бодлого, маркетингийн хөтөлбөрүүд эсвэл бусад үр бүтээлтэй арга замаар Монголын сүлжмэл болон бэлэн хувцасны үйлдвэрлэлийн өргөжилтийг дэмжвэл тус улс ноолуурын салбараас илүү олон ажлын байр, орлогын эх үүсвэртэй болох боломжтой. Ноолууран бүтээгдэхүүн жин, овор багатай тул тээврийн зардал нь бага, тиймээс дэлхийн зах зээлд бага зардлаар хүрэх боломжтой. Энэ салбар жилд 18 хувиар өрсөлдөж өргөснө гэж тооцоолон загвар гаргаж үзсэн. Нэлээд сонирхолтой үр дүн гарч байна. Малчид, ноолуур боловсруулагчид ба ноолууран бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчдийн ашиг орлого алс хэтдээ 7%, 12%, 155%-иар тус тус бүр нэмэгдэхээр гарч байна. (8 дугаар хүснэгтийг үз). Өрсөлдөж өргөсөх гэдэг нь Монголын ноолууран бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчид Хятад болон бусад оронтой өрсөлдөн тэдний эзлэж байсан зах зээлийн заримыг өөрийн болгоно гэсэн үг юм. Бохир ноолуурын экспортын хэмжээ өөрчлөгдөөгүй ба ноолууран бүтээгдэхүүний экспортын хэмжээ хоёр дахин, экспортын үнэ нь 181 хувиар өсч, дотооддоо боловсруулсан ноолуурыг улам бүр бэлэн хувцасны болон сүлжмэлийн үйлдвэрлэлд ашиглах болсон тул боловсруулсан ноолуурын экспорт 51 хувиар буурч байна. Засгийн Газрын татварын орлого 19 хувиар нэмэгдэж энэ нь голчлон ноолуур боловсруулагч, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчдээс гарах ажээ. Өрсөлдөж өргөсөх, нэмүү өртөг шингээсэн дамжлага үүсгэн бүгдээр ашигтай ажиллах бодлогыг нэг салбарт тусалж нөгөөг хохироосон бодлоготой харьцуулан тус загвар харуулж байна.

Бодлого шийдвэрийн хувилбар болон эдийн засгийн загварыг хооронд нь харьцуулах

Бодлогын хувилбар болон эдийн засгийн загваруудыг Монголын эдийн засгийн орлогод алсын ирээдүйдээ өөрчлөлт оруулах үүднээс нь харгалзан үзэж ойролцоогоор харьцуулах боломжтой (9 дүгээр хүснэгтийг үз). Монгол улсын орлогыг алс хэтдээ нэмж байгаа бодлогын болон эдийн засгийн эерэг загварт багтах зүйлүүдэд дэлхийн эдийн засгийн өсөлт, гадаад дахь ноолуурын эрэлт хэрэгцээний өсөлтөөс унах ашгаас аль болох ихийг олж авах, дэлхийн бусад үйлдвэрлэгчдийн зах зээлийг эзэмдэхийн тулд Монголын ноолууран бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчдийн амжилттай өрсөлдөх чадавхийг нэмэгдүүлэх, Монголын ноолуурын чанарыг боловсруулалтын бүх шатанд нь дээшлүүлэх явдал тус тус орж байна. Эдгээр загвараас харахад малчид, боловсруулагчид, хувцас үйлдвэрлэгчид бүгдэд нь ашигтай байхаар байгаа ба нэг нь ч нөгөөгийнхөө улмаас хохирохгүй байна. Харин экспортын хориг тогтоовол малчдын алдсан орлогыг боловсруулагчдын олсон ашгаас нөхөж чадахгүй учир нийтээрээ ашиг орлогоо алдахад хүргэж байна. Хятад улс мөнгөний ханшаа яльгүй бууруулахад ч Монголын ноолуурын аж үйлдвэрийн бүх салбарт сөрөг үр дагавартай байна.

Бусад бодлого, эдийн засгийн шийдлүүд орлогын хувьд үр дагавар нь төдийлөн их биш. Сөрөг үр дагавартай талд нь экспортын татварыг бүрэн төлүүлэх явдал орж байна (улсын санхүү,

боловсруулагчдын орлого нэмэгдсэн ч малчдын алдагдал ийм нэмэгдлээс хавьгүй илүү). Нөгөөтэйгүүр экспортын татвар болон Хятадын боловсруулагчдад цаанаас нь өгч байгаа гэх татаасыг устгасан ч Монгол улсад тусах ашиг нь бага байна.

Монголын Ноолуурын Салбарт Ач Тустай Бусад Бодлогууд

Зайны сургалтыг сайжруулах

Ноолуурын чанарын талаар малчдад мэдлэг олоход нь тусалж, ноолуурынхаа чанарыг хэрхэн дээшлүүлэх талаар тэдний хийж чадах арга хэрэгслийг зааж өгөх хэрэгтэй байна. Олон оронд телевиз, радио, сонин сэтгүүлийг энэ зорилгод ашигладаг. Зарим улсад төрийн байгууллагын (зайны сургалт хариуцсан) ажилтнууд хөдөө томилогдож малчид, боловсруулагчдад техникийн болон эдийн засгийн мэдээлэл өгөх үүрэгтэй ажилладаг байна. Иймэрхүү хөдөө орон нутагт тохирох үйл ажиллагаа хэрэгжүүлвэл Монголын малчдад тустай байх болно. Мөн ноолуур боловсруулагч, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчдэд зах зээлийн чиг хандлага, загвар, үнийн талаар байнга шинэчлэгдсэн мэдээллийг түгээх арга замыг боловсруулвал өөрчлөгдөж буй зах зээлийн нөхцөлд зохицуулан үйлдвэрлэлээ явуулж, өрсөлдөх чадвартай болгох билээ. Бүтээгдэхүүний борлуулалттай холбоотой товхимлыг энэ зорилгоор хэрэглэж болох ба Интернет зэрэг электрон мэдээллийн хэрэгслийг мэдээлэл шуурхай түгээхэд хэрэглэж байна. Гадаадын худалдан авагчидтай хамтран ажиллах нь ийм мэдээлэл авах бас нэг эх үүсвэр юм. Дэлхий нийттэй харьцуулахад Монголын ноолуур боловсруулагч, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчдийн хувийн жин бага учир айсуу өөрчлөлтийг урьдчилан мэдэж зах зээлийн өөрчлөгдөж буй нөхцөл байдалд зохицон хурдан өөрчлөгдөх чадвартай байх ёстой.

Монголын ноолуурын талаар сурталчилгаа хийх

Монголын ноолуурын чанарыг сайжруулахын хамт чанарын тухай сурталчилгаа хийхэд анхаарлаа төвлөрүүлэх хэрэгтэй. Наяад оны үед Хятадын төвлөрсөн шийдвэр гаргадаг практик задрахад тэдний ноолуурын чанар муудаж, гадаад худалдаа нь багасан 1990 оны эхээр чанар муутай ноолуураар зах зээл дүүрсэн. Эдийн засгийн мэдээллийн Албаны (Economic Intelligence Unit) судалгаанаас үзвэл ноолуурын чанар ийнхүү муудсан нь дэлхийн ноолуурын зах зээлд ноцтой хохирол учруулжээ. Дэлхийн ноолууран эдтэл худалдан авагчид бусад сайн чанарын ноолуурын эх үүсвэр сонирхож эхэлсэн ба түүнд нь Монгол улс орж байв. Дэлхийн ноолуурын байнга хувьсан өөрчлөгдөж байдаг зах зээл дээр Монгол улс ноолуурын чанартай бүтээгдэхүүн тууштай үйлдвэрлэн сурталчилж байвал алсын ирээдүйдээ ашгийг нь хүртэх болно.

Ноолуурын чанарыг шинжлэн, чанарын баталгаа өгдөг бие даасан лабораторийг Монголд байгуулах талаар санал дэвшигдээд байна. Монгол ноолуурт чанарын тэмдгийн систем буй болгож ийм тэмдэггүй бүтээгдэхүүн Монголын сайн чанарын ноолуур биш гэдгийг дэлхий даяар мэддэг болгож болох юм.

Мөн ноолуур боловсруулагч, ноолууран бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчид Интернетээр шууд маркетинг хийдэггүй юм гэхэд шууд сурталчилгаа хийх талаар бодолцвол зохино. Сүүлийн үед улам олон хэрэглэгчид Интернетээр чанартай бүтээгдэхүүн худалдан авч үгүй бол ийм бүтээгдэхүүний тухай мэдэж авч байна. Интернетийн вебсайт (website) нь бүтээгдэхүүнийхээ талаар дэлхий даяар сурталчлан мэдээлэх харьцангуй хямд төсөр арга юм. Интернетээр дамжуулан зарим ноолууран бүтээгдэхүүний захиалга авч, дараа нь илгээх арга хэмжээ бас авч болно.

Ноолуур боловсруулагчдын ноолуур бэлтгэлийг санхүүжүүлэх

Ноолуур бэлтгэлийн үеэр ноолуур худалдаж авах хангалттай санхүүжилт олддоггүй талаар зарим боловсруулагч өгүүлэл гаргасан байдаг. Хэрэв энэ нь үнэн бол Монголын ноолуур боловсруулагчид Монголоос ноолуур бэлтгэн авах тодорхой хэмжээний бэнчинтэй байгаа Хятадын худалдаачидтай харьцуулахад үнэхээр дорой байдалд байна. Банкны системтэй ийм бэрхшээлийг шийдэх талаар хамтран ажиллавал хэрэгтэй байж болох юм.

Ямаанаас гаралтай бусад бүтээгдэхүүний зах зээлийг хөгжүүлэх

Ноолуур малчдын хувьд орлогын чухал эх үүсвэр хэдий ч ямааны мах, арьс шир тодорхой өртгөөр борлогдож малчдын орлогод нэмэр болно. Монголын мах, арьс ширийг экспортлох стандартад хүргэх хөтөлбөрүүд авч хэрэгжүүлэх нь энд хэрэгтэй байх. Жишээ нь, Хятадад протеиний хэрэглээг хөхүүлэн дэмжих бодлого хэрэгжүүлж байгаа ба ямааны мах нь түүнийг агуулсан нэг бүтээгдэхүүн билээ. Одоогоор Хятадын импортлож байгаа махны стандартад Монголын махны чанар арай хүрээгүй гэж яригддаг байна. Тиймээс мах, арьс ширийг худалдааны стандартад хүргэх хөтөлбөр хэрэгтэй.

Бохир ноолуурын маркетинг ажиллагааг улам нээлттэй болгох

Ноолуурын маркетингийн талаар илүү нээлттэй бөгөөд зохион байгуулалттай журам нэвтрүүлж болох юм. Дуудлага худалдаа гэх мэт ил худалдааны үйл ажиллагаанд малчид буюу гэдний төлөөлөгчид Монгол Хятадын ноолуур худалдан авагчидтай нүүр тулан арилжаа хийвэл малчид хамгийн дээд үнээр ноолуураа борлуулж, бэлтгэгчид хамгийн сайн чанарын ноолуурыг хямдаар авах боломжтой болох юм. Гадаадын худалдан авагчдад нээлттэй, ноолуурын ил худалдаа нь экспортын татвар хэн төлөх талаар олж мэдэхэд нь улсын татвар цуглуулагчдад тус болох ёстой. Энэ нь экспортын татвар хураалтыг сайжруулах бас нэгэн алхам болно.

Дүгнэлт

Эцэст нь дүгнэж хэлэхэд Монгол улс нь боловсруулсан ноолуур ба ноолууран бүтээгдэхүүний экспортын дэлхийн зах зээлээс хамааралтай бөгөөд энэ нь зайлсхийх аргагүй хүчин зүйл. Ноолуур нь гадаадын зах зээл дээр тодорхой хэмжээгээр үнэлэгддэг учраас Монголын хувьд үндэсний баялаг болдог. Монголын ноолуурын салбарт нөлөөлөх эдийн засгийн үйл явдал, өөрчлөлт нь Монголын хяналтаас гадна тухайлбал гол өрсөлдөгч болох Хятадад болж байдаг. Яваандаа худалдаагаар дамжуулан Монголд сөрөг нөлөө үзүүлж байгаа өөр орнуудын бодлогын арга хэмжээг ДХБ-аар шийдвэрлүүлдэг болох бөгөөд ДХБ -нь анхнаасаа чухам ийм зорилгоор байгуулагдсан юм. Монгол улс дэлхийн зах зээлтэй холбогдсоноор Монголын ноолуурын бодлогод гарах өөрчлөлт тус зах зээлтэй уялдах ёстой болж байгаа ба энэ нь зарим үед дангаар хийсэн бодлогын өөрчлөлтийг хэрэгжүүлэх боломжгүй болготол давамгайлах хандлагатай байдаг. Тиймээс бодлогын өөрчлөлт хийхээр төлөвлөж буй үедээ олон талаас нь нягт нямбай дүн шинжилгээ хийх хэрэгтэй.

Ноолууран бүтээгдэхүүний дэлхийн зах зээлийн хэмжээ том учраас үйлдвэрлэлээ үр ашигтай, шуурхай явуулж, сайн маркетинг хийж чадвал дэлхийн ноолуурын зах зээлийн өндөр чанартай бүтээгдэхүүн худалдан авагч хэсгийг эзэмдэх өргөн бололцоо Монгол улсад байна. Энэ утгаараа Монгол ноолуур нь үнэхээр алтнаас үнэтэй байж болно. Өнгөрсөн хугацаанд дэлхийн ноолуурын зах зээл дээр үнэ нэлээд их хэлбэлзсэн. Гэвч дэлхийн зах зээлийн харьцангуй жижиг нийлүүлэгчийн хувьд Монгол улс зах зээл дээрх гарч буй хувиралтад бусдыг бодвол хурдан хариу өгөх чадвартай байх ёстой.

Эцсийн эцэст Монголчууд ноолуурынхаа салбарын ирээдүйг өөрсдөө тодорхойлно. Монголчуудын эдийн засгийн бодлогын сонголт, хөдөө аж ахуй болон мал аж ахуйгаа хөтлөх арга барил, маркетинг менежментийн чадавхи, дэлхийн зах зээлийн дээш доош хандлагын талаарх мэдлэг гэх мэт зүйлс Монголын ноолуурын салбарын хувь заяаг шийдэх юм. Энэхүү сорилтыг Монголчууд шийдвэрлэж чадна гэдэгт би хувьдаа итгэл төгс байна. Энэ судалгааны ажил маань Монголын ноолуурын салбарын талаар хэрэгжүүлэх бодлогыг цаашид хэлэлцэх явцад хувь нэмэр болох болов уу хэмээн найдаж байна.

Энэ илтгэлд хэрэглэсэн арга барилууд

Экспортын хоригийн үр дагаврыг үнэлэхийн тулд хоёр төрлийн ажиллагаа хийгдэв. Нэгдүгээрт, зохиогч олон хүнтэй уулзаж экспортын хоригийн талаар болон Монголын ноолуурын салбарын бэрхшээлтэй асуудлын талаар тэдний санаа бодлыг нь сонсов. Энэ асуудлаарх хүмүүсийн байр суурь өөр өөр байв. Эдгээр хүмүүсийн дотор Их Хурлын гишүүд байсан ба хоригийг зарим нь дэмжиж байхад бусад нь эсэргүүцэж байлаа. Түүнчлэн боловсруулагчид дотор ч энэ хоёр талын аль нэгийг барьсан хүн байна. Төрийн албаны зарим ажилтан хоригийн тухай энэ асуудал, хөдөө аж ахуйн экспорт, худалдаачдын талаар олон улсын нөхцөл байдалтай уялдуулан тайлбарлаж байлаа. Хоёрдугаарт, Монголын бохир ноолуурын экспортод хориг тависнаас үүдэх эдийн засгийн болзошгүй үр дагаврыг үнэлж тооцохын тулд дэлхийн ноолуурын зах зээлийг төлөөлсөн эдийн засгийн энгийн загвар буй болгов. Энэ загварыг бас бусад бодлогын хувилбаруудын үр дүнг тооцоход хэрэглэсэн болно.

Уулзаж ярилцсан хүмүүсийн байр суурийн тойм

Ноолуурын экспортод хориг тавихыг дэмжигчид 1994-1996 онд ийм хориг тавьж байсныг дурдаад тэр үед Монголын ноолуур боловсруулах бизнест гадаадын үлэмж хэмжээний хөрөнгө оруулалт орж ирснийг тэмдэглэж байлаа. Дахин хориг тавих нь ноолуур боловсруулах аж үйлдвэрийг сэргээнэ гэж тэд үзэж байна. Одоогийн (1999) оны байдлаар Монголын боловсруулагчид тус улсад авч буй бүх ноолуурыг боловсруулах хүчин чадалтай ч Хятадын худалдан авагчид (гаальд бүртгэгдсэнээр) 640 тонн ноолуур гаргаж, мөн тийм хэмжээний ноолуур хууль бусаар хил давснаас болоод түүхий эдийн хангалт дутуу байна. Гадагшаа ийнхүү гарч буй ноолуур нь энэ жил Монгол улс авахаар тооцож буй нийт 3000 тонн ноолуурын 40 хүртэл хувийг эзэлж байна. Гаргаж буй ноолуурыг нэгд нэггүй шалгах аас хориг тавьж хэрэгжүүлэх нь илүү амархан гэж дэмжигчид үзэж байгаа ажээ. Хориг тавьчихвал ноолуурыг нарийн шалгаж татвар төлүүлэх шаардлагагүй, ноолуур л байвал хураачих юм байна. Эцэст нь урьд өмнөх хоригийн үеийн туршлага дээрээ үндэслэн хоригийг дэмжигчид тайлбарлахдаа Монголын ноолуурын үнэ яваандаа нэмэгдэж, малчид шинэ хоригоос алдсан орлогоо нөхөөд цаана нь ашиг гаргана гэжээ.

Хятадын боловсруулагчид, тэдний Монгол дахь агентууд нь цаанаасаа татаас авдаг учраас Монголын боловсруулагчдад ноолуурын төлөө өрсөлдөхөд бэрхшээлтэй болж байгаа нь хориг нэвтрүүлэх нэг шалтгаан болохыг олонтаа дурдаж байна. Монголын боловсруулагчдыг түүхий эдээс нь салгаж, бизнесээс нь гаргах гэж Хятадууд далдуур хуйвалдаж байна хэмээн хэд хэдэн хүн үзэж байна. Яваандаа Хятад улс Монголын ноолуурын үнийг буцааж доошлуулан малчдын орлогыг ирээдүйдээ бас унагана гэж тэд үздэг ажээ. Хятадын үйлдвэрлэгчдийн ийм шударга бус бизнесийн үйл ажиллагааны нотолгоо болгож Монголын савхины аж үйлдвэрийн сүйрлийг энд дурдаж байна.

Ноолуурын экспортын хоригийг эсэргүүцэх шалтгаан ч хэд хэд байна. Урьд нь байсан хоригийг Азийн хөгжлийн Банк, Дэлхийн Банк болон бусад байгууллагууд эсэргүүцсэнээр энэ нь 1996 онд цуцлагдсан байна. 10 жилийн дараа зогсоох нөхцөлтэйгээр 30 хувийн экспортын татварыг 1997 онд нэвтрүүлжээ. Монгол улсын чөлөөт зах зээлд шилжих үед үйл ажиллагаа нь нэн чухал ач холбогдолтой хандивлагч байгууллагуудтай хамтран ажиллах явцад хоригийг дахин сэргээх нь улс төрийн ноцтой бэрхшээл үүсгэнэ гэж хоригийг эсэргүүцэгчид ярьж байна. Монгол улсын эдийн засгийг хурдтай өсгөхийн тулд хөгжлийн төслүүд, гадаадын хөрөнгө оруулалт хэрэгтэй байгаа билээ.

Хүн амын хамгийн ядуу хэсэг болох малчдын орлогыг бууруулах учраас зарим хүн хоригийг бас эсэргүүцэж байна. Малчид бас улс төрийн байр сууринаас хандаж, ноолуурын экспортыг дэмжиж байгаа хүмүүсийг ирэх сонгуульд лэмжихгүй байж магад. Олон хүн уг хоригийг хэрэгжүүлэх боломжгүйг цохон тэмдэглэж хэрэв хууль тогтоомжийн биелэлтийг сайжруулъя гэж байгаа бол улсын төсөвд орлого оруулж байгаагаар нь экспортын татвар төлүүлэх явдал дээрээ анхаарлаа төвлөрүүлэх нь зүйтэй гэж үзэж байна. Хоригийг тойрч гарч чадах хүмүүсийн олох ашиг орлого нь авилгалыг дэвэргэх болно гэж бас олон хүн санаа зовж байна.

Дэлхийн зах зээл дээр өрсөлдөхөд зайлшгүй шаардлагатай үйлдвэрлэлийн үр бүтээлт байдал, зах зээлийн ур чадвараа сайжруулахаас Монголын боловсруулагчид залуурч, хямдхан бохир ноолуур авч байх гэж энэ хоригийг санаачилсан гэж зарим нь үзэж байна. Малчид орлогоо аль болохоор дээшлүүлэхийн тулд аль өндөр үнэ санал болгосонд нь шууд зарах нь зүйтэй гэсэн байр суурийг нэлээд хүн хатуу баримталж байна.

Экспортын орлогын хоригийг дэмжигч, эсэргүүцэгч талууд гэхдээ өөр чухал асуудлаар санал нэг байна. Жишээлбэл, экспортын татвар төлүүлэх явдлыг бүрэн хэрэгжүүлж чадвал энэ нь Монгол улсад бохир ноолуурын нийлүүлэлтийг хэвийн байлгахад хавьгүй илүү үр нөлөөтэй байх ажээ. Сүүлийн арван жилийн дотор Монголын ноолуурын чанар муудаж байгааг олонх нь хэлж байлаа. Хятадуудын ноолуур худалдан авч буйн гол шалтгаан нь Монголын урт ноолуурыг өөрсдийн өндөр чанарын богино ноолууртай нийлүүлж ээрмэл утасны чанарыг сайжруулах явдал гэдгийг ихэнх нь мэдэж байна. Хятадуудын стратеги, татаас эсвэл үл ойшоох бодлогоос болж Монголын ноолуур худалдан авагчид тэдэнтэй нэг ижил түвшинд өрсөлдөж чадахгүй байгаа бөгөөд тиймээс одоогийн байдлаар экспортын татвар зэрэг бодлогын чанартай арга хэмжээ зайлшгүй шаардлагатай гэдэгт олон хүн санал нэг байна.

Монголын ноолуурын чанарыг сайжруулах хөтөлбөр байвал олонх нь дэмжихээр байна. "Хэт хөгшин ямааны" бэрхшээл байгааг хүмүүс дурдаж байлаа. Хөгшин малаас чанар муутай ноолуур гардаг. Малын өвчинтэй холбоотой асуудлууд, мөн Орос дахь махны зах зээл устсанаас болоод ямаа нядлах явдал эрс багассан байна. Хөгшин малын бүтээгдэхүүний зах зээл буй болгох талаар авсан аливаа арга хэмжээ автоматаар ноолуурын чанарыг сайжруулах арга хэмжээ болж хувирах юм. Түүнчлэн үржлийн хөтөлбөр яваандаа чанар сайжруулах юм гэж олон хүн ярьж байна.

Зарим боловсруулагчид өөрсдөө зах зээлээ олж, зарим нь наймаачдад найдаж байна. Малчид, боловсруулагчдад илүү сайн бололцоо олгосон сайн маркетингийн систем хөгжүүлж болно гэж хэд хэдэн хүн бодож байна. Хятад болон Монголын наймаачид ерөнхийдөө малчдыг ашиглаж байгаа тул үнэ хаялцуулах худалдаа, хоршооллоор дамжуулж худалдах зэрэг маркетингийн дэвшилтэт арга барил нэвтрүүлбэл хүн бүрт шударга байх болно гэсэн бодол зарим хүнд байна.

Монголын зарим боловсруулагчдад зээлийн бэрхшээл байгааг олон хүн ярьж байв. Ноолуур худалдан авах улирлын үеэр богино хугацааны зээл авахад хүндрэлтэй байдаг байна. Боловсруулалтын анхан шатны ажиллагааг орон нутагт хийж, байнгын боловсруулах үйлдвэрийг ноолуур үйлдвэрлэгч бүсэд нь байгуулах бололцоотой гэж зарим хүн ярьж байлаа.

Дэлхийн ноолуурын зах зээлийн хялбар загвар

Экспортын хориг болон бусад бодлого шийдвэрийн хувилбарын болзошгүй үр дагаврыг үнэлэхийн тулд загвар гаргаж холбогдох тоо баримтыг уялдуулав. Дэлхийг Монгол, Хятад болон дэлхийн бусад хэсэг (Шинэ Зеланд, Непал, Иран зэрэг ноолуур үйлдвэрлэгч бусад орон болон боловсруулсан ноолуур, ноолууран бүтээгдэхүүний зах зээл ялангуяа Европ, Хойд Америк) гэж гурав хуваав. Ноолуурын аж үйлдвэрийг үндсэн гурван хэсэгт, тухайлбал, малчдын цуглуулсан бохир ноолуур, дэлхий нийтээр худалдаалагдаж буй боловсруулсан (самнасан) ноолуур, эцэст нь ээрмэл, хувцас зэргийг оролцуулсан бэлэн бүтээгдэхүүн гэж хуваав. Ноолуурын нийлүүлэлт, хэрэглээний тухай хүснэгтийг хэвлэгдсэн материал, албан ёсны бус тооцоо, зохиогчийн өөрийн тооцоо болон зарим нэмэгдэхүүний нийлбэрийн (жишээлбэл, үйлдвэрлэл = хэрэглээ - экспорт + импорт г.м.) үндсэн дээр гаргав. Үнийн өөрчлөлт гарахад үйлдвэрлэгч хэрэглэгчид хэрхэн хариу өгөхийг урьдчилан тооцож гаргасан эдийн засгийн хялбар загварт энэ нийлүүлэлт, хэрэглээний хүснэгтийг мэдээллийн гол суурь болгож ашиглав. Үйлдвэрлэлийн чанартай зарим харьцааг (тухайлбал 2 кг бохир ноолуураас 1 кг самнасан ноолуур гарна г.м.) энэ загварт ил дурдахгүйгээр оруулсан бөгөөд өөр өөр хувилбарын үед өөрчлөгдөхгүй гэж үзсэн. Загварыг 1999 оны байдлаар гаргаж урьдчилсан таамаглалыг 2010 он хүртэл хийв. Ирээдүйг урьдчилан таамаглах нь үргэлж тодорхой бус байдаг ч, ерөнхий суурь тооцоог иш болгон бариад аливаа бодлого шийдвэрийн өөрчлөлт нь уг суурь тооцооноос хэрхэн хөндийрч байгааг нь хийсвэрлэн төсөөлж улмаар үр дагаврыг

хэмжих аргыг энд голчлон хэрэглэв. Аливаа шинэ бодлого шийдвэрийн үр дагаврыг дэлхийн бүх зах зээл мэдэрч амссаны дараа эдийн засгийн үр дагавар нь илэрнэ гэж тооцон уг үр дагаврыг богино хугацааны (1 жил буюу 2000 он хүртэл), дунд хугацааны (4 жил буюу 2003 он хүртэл) болон урт хугацааны (10 жил буюу 2010 он хүртэл) байдлаар илэрхийлэн харууллаа. Өөрчлөлт шинэчлэлт хийхээр шийдэхээс өгсүүлээд амьдралд хэрэгжүүлэх хүртэл цаг хугацаа шаардлагатай байдгийг харгалзан бодлогын олон өөрчлөлтийг аажмаар нэвтрүүлнэ гэж тооцлоо.

Зах зээлийн загвар гэдэг ерөнхийдөө тухайн зах зээлийн үйл ажиллагааг нь тоймлон харуулсан зүйл юм. Загварт хэрэглэж буй бүтээгдэхүүний хэмжээг тонноор илэрхийлж, бүтээгдэхүүний үнийг дундаж байдлаар гаргасан ба маш өргөн үнийн хэлбэлзэлтэй, олон төрлийн хэлбэр загвартай бэлэн хувцасны үнийг хүртэл дунджаар гаргав. Гол үзүүлэлтүүдийг ингэж хялбарчилснаараа энэ загвар зах зээлийн эдийн засгийн үндсэн хандлага, гол эрхэмлэх зүйлийг нь үзүүлдэг гэж найдлаа.

Анхны нөхцөл байдлыг 1999 оны мэдээлэлд үндэслэн гаргав. Учир нь бүдүүвч загвар гаргахад хангалттай хамгийн сүүлийн жил энэ байлаа. 1150 тонн бохир ноолуур, ихэнхийг нь Хятад руу гаргана гэж тооцоолов. Үүнээс зөвхөн 50 хувьд нь экспортын татвар хураана гэж суурь тооцоонд тусгалаа. Ингэх нь экспортын татвар төлүүлэх явдлыг сайжруулбал ямар үр дагавар гаргах талаар тооцож үзэх бололцоо олгож байна. Тэгэхээр энэ жилийн Хятад руу гаргах ноолуурын экспорт 1200 тонн хүртэл өсөж үүнээс зөвхөн тал хувьд нь татвар авахаар байна. Бүх бүс нутгийн малчид зах зээлийн өөрчлөлтөд хариу аажмаар барьж ноолуур нийлүүлэлтээ дөрвөн жилийн дотор зохицуулан өөрчлөнө, харин боловсруулагчид, хэрэглэгчид жил бүр зах зээлд зохицон өөрчлөгдөх болно гэж үзлээ. Загварыг Excel (Экссель)-ийн хүснэгтийн програмаар VORSIM (БОРСИМ)-ийн загвар бүтээгч системийг ашиглан хийв. VORSIM-ийн системийн талаарх танилцуулгыг Интернет дэх VORSIM-ийн вэбсайтаас нь олж харж болно: <http://members.aol.com/vorecon/vorsim.html>. CASH (Кайш) нэртэй энэ загвар нь хагас тэнцвэрийн нийлэг загвар юм. Өөрөөр хэлбэл, холбогдох зах зээлүүдийн өөрсдийнх нь нөлөөг харгалзан үзэхгүй ба загварт хэрэглэж буй коэффициентууд нь эдийн засгийн онол, загвар хийж ирсэн туршлага, загвар гаргагчийн өөрийнх нь дүгнэлтээс үүдэн бүрдэж байна. Загварын баримтжуулсан дэлгэрэнгүй тайлбар, хэрэглэсэн тоо баримт, тооцоог энэ илтгэлд хавсралтаар хавсаргав. Харьцуулах бололцоо олгохын тулд хувилбаруудыг суурь тооцооноос хэрхэн гажиж байгаагаар нь нэг ижил стандартын хүснэгтээр харууллаа.

Бохир ноолуур зөвхөн Монголоос Хятад руу гарч харин Хятад дэлхийн бусад хэсгийн хооронд бохир ноолуурын худалдаа хязгаарлагдмал байгаа гэж ойролцоогоор тооцоолон үүнийгээ загварын бүтцэд тусгаж, хэрэглэсэн тоо баримтдаа оруулав. Ихэнх худалдааг боловсруулсан ноолуур, ноолууран бүтээгдэхүүнээр хийж байна гэж үзлээ. Энэ загвар нь бохир ноолуурын зах зээл дээр гарч буй өөрчлөлтийг гол төлөв дэлхийн зах зээл дээрх бохир болон боловсруулсан ноолуурын үнийн өөрчлөлт ба эдгээр бүтээгдэхүүний худалдаагаар төлөөлүүлэн үзүүлэхээр хийгдсэн болно. Эцсийн бүтээгдэхүүний зах зээл дээр гарч буй хувьсал өөрчлөлт нь боловсруулсан болон бохир ноолуурын зах зээл рүүгээ гарцаагүй дамжин мэдрэгддэг билээ. Үйлдвэрлэлийн болон хэрэглээний талаар шийдвэр гаргахад зах зээлийн хүчин зүйл давамгайлах рольтой, энэ нь Хятадад хүртэл адилхан гэж үзэв.

Янз бүрийн хувилбарыг энд туршиж суурь хувилбартайгаа харьцуулав. Дараагийн бүлэг дэх хувилбаруудын хүснэгтээс энэ харьцуулалтын үр дүнг харж болох ба хүснэгтийн өмнө CASH загварын ул суурь болсон эрэлт нийлүүлэлтийн эдийн засгийн онолын зарим тайлбар хийв.

Дүн шинжилгээний аливаа хэрэгслийн адил CASH загварыг илүү сайн мэдээлэл, тоо баримт болон бодитойгоор тооцож гаргасан коэффициентээр сайжруулж болно. Монгол, Хятад ба дэлхийн ноолуурын аж үйлдвэрийн талаар мэдлэгтэй уншигчид энд гаргасан үр дүн болон энэ загварыг босгоход түшиглэсэн мэдээ, тоо баримтын бодитой эсэх талаар, ялангуяа хавсралтын 3 дугаар хүснэгтэд үзүүлсэн ноолуурын нийлүүлэлт, хэрэглээний тухай тоо баримтын талаар саналаа ирүүлэх нь чухал. Хэрэв загварын зарим үр дүн хэт том эсвэл бага гарсан бол загварын коэффициентийг өөрчилж болно. Түүнчлэн зохиогч Монголын ноолуурын аж үйлдвэрийн салбарууд болох бохир ноолуур, боловсруулсан ноолуур болон бэлэн хувцасны нийт өртгийн талаар мэдэх сонирхолтой байгаа болно. Эцэст нь Хятадаас арилжааны илүү

сайн мэдээлэл авбал Хятадын боловсруулах салбар дахь худалдаа хэрэглээний харьцааг илүү тодорхой болгоход тустай юм.

Гэвч мэдээлэл хязгаарлагдмал бөгөөд тодорхой бус байхад ч ямар нэг аж үйлдвэрийн талаар цогцолбор дүн шинжилгээ хийх боломжтой гэдгийг CASH загвар харуулж байна. Энэ илтгэлд хийсэн хагас тэнцвэрийн дүн шинжилгээ бол эмпиризмийн эдийн засагчдын байнга хэрэглэдэг стандарт арга билээ. Загварыг босгосон арга барил эргэлзээ төрүүллээ ч ингэж загвар зохиогчид, эдийн засгийн загварын дүн шинжилгээг хэрэглэгч нар судалж буй зах зээлийнхээ талаар нэлээд мэдлэгтэй болдог ба улмаар олж авсан мэдлэгтээ түшиглэн эдийн засгийн илүү сайн бодлого боловсруулдаг.

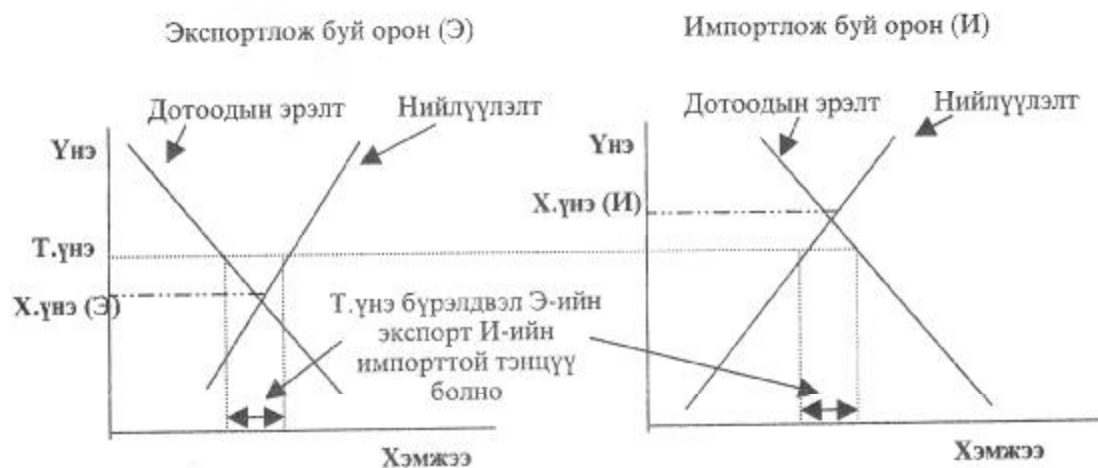
CASH загвар болон тооцооны дэлгэрэнгүй үр дүн нь Говийн бүсийн эдийн засгийг хөгжүүлэх Санаачлагын компьютер дээр байгаа болно. Энэ илтгэл, дүн шинжилгээний үр дүнгийн талаар асуулт байвал Сьюзан Хантай дараах утас, хаягаар холбоо барина уу:

Утас: 976-1-311-757, 976-1-318-362

Факс: 976-1-320-379

И-мэйл: shahn@gobi.initiative.org.mn

1-р Диаграм - Бохир ноолуурын эрэлт нийлүүлэлт

Э, И хоёр улсын хооронд чөлөөт худалдаа тогтсон нөхцөлд тэнцүү үнэ (Т.үнэ) давамгайлсан тэр үнээр нь Э улсын илүүдэл нийлүүлэлтийг И руу гаргаж байна. Хэрэв Э улс экспортодоо хориг тавибал хоёр орны дотоодын эрэлт нийлүүлэлт хоорондоо нэг газар тэнцэх хэрэгтэй болно.

Экспортод хориг тавьснаар экспортлогч Э оронд бохир ноолуурын үнэ Х.үнэ(Э) хүртэл буурна. Харин И оронд үнэ зах зээлийн тэнцвэрдээ хүрэхийн тулд Х.үнэ (И) болгож өсөх хэрэгтэй болно. Үүний улмаас Э улсын ноолуур үйлдвэрлэгчид (өөрөөр хэлбэл малчид) бага үнээр зарж бага хэмжээгээр үйлдвэрлэж харин худалдан авагчид бага үнээр (Х.үнэ (Э)-ээр) их хэмжээний ноолуур худалдаж авна гэсэн үг юм. Ингэж бага үнээр бага зарж байгаа болохоор үйлдвэрлэгчдийн орлого уналтад орно. Чөлөөт худалдааны үед байсныгаа бодвол худалдан авагчид илүү их ноолуур хамаагүй доогуур үнээр авах нь. Гэхдээ худалдан авагчийн орлого нэг талаас худалдаж авч байгаа бохир ноолуурын үнээс шалтгаалаад зогсохгүй бас өөрсдийнх нь боловсруулсан бүтээгдэхүүнд төлөх үнээс шалтгаална. Зургаар харуулбал үүнийг дээрх боловсруулсан ноолуурын адил диаграммаар харуулах хэрэгтэй болно.

И улсад ноолуурын үнэ Х.үнэ (И) хүртэл өсөхөд өндөр үнээр их хэмжээний ноолуур борлуулж буй учир үйлдвэрлэгчдийн (малчдын) орлого өснө. Харин И улсын худалдан авагч өндөр үнээр бага хэмжээний ноолуур худалдан авах хэрэгтэй болно. Дээрхийн адил, И улсын худалдан авагчийн орлогод тусах нөлөөг тодорхойлохын тулд өөр диаграм зохиож үзэх шаардлагатай болно. Ерөнхийдөө, хоёр орны бохир ноолуур худалдан авагчийн орлого нэг талаар тэдний худалдан авч байгаа бохир ноолуурын үнээс шалтгаалаад зогсохгүй өөрсдийнх нь боловсруулсан бүтээгдэхүүний зах зээл дээрх нөхцөл байдлаас бас шалтгаална.

Хэрэв Э улсын Засгийн газар Т.үнэ-Х.үнэ (Э) -тэй яг тэнцүү экспортын татвар ногдуулбал И улсын худалдан авагчид Х.үнэ (И) үнэ буюу (Т.үнэ+экспортын татвар) төлөх болж байгаа учраас Э-гээс импортлохоо зогсоож экспортын хориг нэвтрүүлсэнтэй адилхан нөхцөл байдал хоёр улсын зах зээл дээр буй болж болохыг анзаарна уу. Өөрөөр хэлбэл экспортын хориг экспортыг үгүйсгэсэн татвар тогтоосонтой адил үр дагавартай байх нь.

Хэрэв Э улс экспортыг үгүйсгэсэн (Т.үнэ-Х.үнэ (Э)) татвараасаа арай бага татвар тогтоовол Э-гээс И-рүү зарим экспорт хийгдэнэ. Үүнээс Э улсын Засгийн газар зарим татвар авна.

Дээрх диаграммыг бусад бодлогод дүн шинжилгээ хийхэд бас хэрэглэж болно. Жишээлбэл, боловсруулагчид өгч байсан татаасыг утгаснаар И улс дахь бохир ноолуурын эрэлт багасвал (эрэлтийн шугамыг доош нь шилжүүлбэл) импортлох ноолуурын хэмжээ багасч хоёр оронд ноолуурын үнэ (Т.үнэ)-ээс доошлон Э-гийн экспорт И-гийн импорттай тэнцтэл унах болно. Э

улсын ноолуур үйлдвэрлэгчийн орлого унаж, боловсруулагчийн түүхий эд авах зардал багасна.

Дэлхийн ноолуурын зах зээлд дүн шинжилгээ хийхэд хэрэглэсэн CASH загвар нь дээрх диаграмтай адилхан, гэхдээ гурван орон/бүс (Монгол, Хятад, бусад орнууд) гурван бүтээгдэхүүнийг (бохир ноолуур, боловсруулсан ноолуур, ноолууран бүтээгдэхүүн) бүгдийг нь уялдуулж тооцсон юм. Ийм ээдрээтэй нөхцөл байдлыг харуулахын тулд 9 эрэлт-нийлүүлэлтийн диаграмыг хоорондох ээдрээтэй шүтэлцээтэй нь гаргаж тооцохыг шаардана. Жишээлбэл, бохир ноолуурын эрэлт нь боловсруулагчдийн нийлүүлэлтийн хэрэгцээнээс шалтгаалах ба энэ нь бүх гурван бүсийн бэлэн хувцас үйлдвэрлэгчдийн нийлүүлэлтийн хэрэгцээнээс шалтгаалж энэ нь эцсийн эцэст тэдгээр бүс дэх эцсийн бүтээгдэхүүн ий эрэлтээс шалтгаална. Ийм асуудалд дүн шинжилгээ хийхийн тулд нэг зэрэг олон тооцоо хийхийг шаарддаг ба энэ нь CASH загвар билээ.

Загварын Хувилбарууд

CASH-ийн загварыг хэд хэдэн хувилбараар боловсрууллаа. Уншигчдад ойлгомжтой болгох үүднээс товч тайлбар тус болно. Дараах хуудсанд эрэлт, нийлүүлэлтийн хялбарчилсан диаграммын тайлбар болон экспортлогч орны ноолуурын эрэлт нийлүүлэлтийн эдийн засгийн онолыг 1-р диаграммаар тайлбарлав. CASH загвар ерөнхийдөө энэ диаграмтай ойролцоо боловч өөр олон зах зээл, харилцан уялдаатай хүчин зүйлүүдийг тусгасан юм. Арын хавсралтуудад хэрэглэсэн мэдээлэл, тоо баримтыг оруулав.

Загвар ашиглаж дүн шинжилгээ хийх нь дараах байдлаар хийгддэг юм: Загварыг анх гаргахдаа суурь тооцоог гаргана. Суурь тооцоо гэдэг нь аливаа бодлогын эсвэл эдийн засгийн гэнэтийн өөрчлөлтөд автдаггүй, хөгжлийн бодит тооцоог хэлдэг. Дараа нь бодлогын эсвэл эдийн засгийн өөр хувилбаруудыг уг загвар дээр туршиж нийлүүлэлт, эрэлт, худалдаа болон үнэ нь дээрх бодлогын өөрчлөлтөд хэрхэн зохицож өөрчлөгдөж байгааг тус бүр дээр нь тооцож гаргадаг. Хувилбар бүрийг суурь тооцоотойгоо харьцуулна. Суурь тооцоотой харьцуулсан үр дүнг богино, дунд, урт хугацааны байдлаар гаргана. Ингэснээр өөр өөр хувилбаруудыг нэг нийтлэг байр сууринаас үнэлэх боломжтой болдог.

Хүснэгт нэг бүр нэг хувилбарыг үзүүлэх болно. Хүснэгтийн эхний хуудас дээр тухайн хувилбарын үр дүнг суурь тооцоотой харьцуулсан зөрөө, уг зөрөөг хувиар илэрхийлсэн дүн байна. Хувилбарын гол үр дүнг тусад нь нэг нүдэнд тоймлон харуулав. Хувилбар бүрийн хоёр дахь хуудаст уг хувилбарын өөрийн үзүүлэлтүүд болон CASH загвараар тооцож гаргасан тоо баримт байна. Гуравдахь хуудсанд гол үр дүнг график хэлбэрээр харууллаа.

Уншигчид зарим үнэлгээний хэмжээнд (жишээлбэл сая \$ г.м.) болгоомжтой хандах ёстой, учир нь ийм үнэлгээг бохир ноолуур, боловсруулсан ноолуур болон ноолууран хувцасны нийт төлөөлүүлсэн үнээр тооцож гаргасан байгаа. Төлөөлүүлсэн үнэ нь бодитой бөгөөд тухайн салбараа бодитойгоор "үнэлж" байдаг хэдий ч тэдгээрийг ямагт сайжруулж болно. Төлөөлүүлсэн үнийг тооцож гаргах нь бэрхшээлтэй. Ялангуяа бэлэн хувцасны салбарт бүтээгдэхүүний нийт тоо хэмжээг маш олон нэр төрлийн бүтээгдэхүүний дүнгээс гаргадаг. Хэрэв эдийн засгийн дүн шинжилгээнд хялбарчлах, дунджаар үнэлэх аргыг хэрэглэхэд үүсэх үр дагаврын зардал төдийлөн их биш бол эдгээр аргыг хэрэглэх нь зүйтэй.

CASH загвар бол цэвэр худалдааны загвар гэдгийг харгалзаж үзэх нь зүйтэй. Цэвэр худалдааны загвар гэдэг нь экспортоос импортыг хасаж (цэвэр худалдаа) тооцсон загварыг хэлдэг. Гэхдээ экспорт, импортыг тусад нь харуулаагүй. Энэ илтгэлийн гол судлах зүйл болсон бохир ноолуурын хувьд энэ нь ач холбогдолгүй. Учир нь Монголын экспортлогдож буй ноолуур бараг бүгд Хятад руу гарч байгаа ба импорт бараг хийгдэхгүй буюу тун бага байна. Нэг хэсэг ноолуур хууль бусаар экспортлогдож буй учир экспортын нийт хэмжээ тодорхой бус байгаа нь бас нэг томоохон бэрхшээл юм. Гэвч CASH загварыг Монголын үйлдвэрлэл худалдааны талаар олдож болох хамгийн сайн мэдээлэл дээр үндэслэн хийсэн. Монгол, Хятадын талаарх зарим мэдээллийг улсынх нь статистикийн мэдээнээс авч, бусад мэдээллийг хүмүүстэй ярилцах зэрэг өөр өөр эх сурвалжаас авлаа. Хавсралт хүснэгтүүдэд статистикийн зарим эх сурвалжийг заасан болно.

Хувилбарын дүнг нэгтгэсэн эдгээр хүснэгтэд загвараас гарсан бүх үр дүн, мэдээллийг оруулаагүй. Эдийн засгийн сонирхол татсан гол үр дүнг энд тусгав. Гэхдээ загварын бүх тоо баримт, үзүүлэлтүүд Хавсралтад орсон. Түүнчлэн Говийн бүсийн эдийн засгийг хөгжүүлэх Санаачлага CASH загварын Excel файлуудыг хадгалж байгаа. Уг материалд хувилбарын бүх үлгэрчилсэн тооцоог дэлгэрэнгүй үзүүлсэн буй.

Хувилбарыг загварчилсан хүснэгтийн жагсаалт

Нэгдүгээр хүснэгт дагавар	-Монголын экспортын хоригоос бохир ноолуурын хувьд үүдэх үр
Хоёрдугаар хүснэгт хувьд үүдэх үр дагавар	-Монголын экспортын татварыг бүрэн төлүүлснээс бохир ноолуурын
Гуравдугаар хүснэгт ноолуурын хувьд үүдэх үр дагавар	-Монголын экспортын татварыг бүрмөсөн устгаснаас бохир
Дөрөвдүгээр хүснэгт	-Дэлхийн эдийн засаг өсөж ноолуурын эрэлт нэмэгдэхийн үр дагавар
Тавдугаар хүснэгт хувьд үүдэх үр дагавар	-Хятадын мөнгөний ханш 20 хувиар буурснаас ноолуурын салбарын
Зургадугаар хүснэгт үр дагавар	-Монголын чанараар тэргүүлэгч экспортын үнэ 10 хувь өссөнөөс үүдэх
Долдугаар хүснэгт устгаснаас үүдэх үр дагавар	-Хятадын боловсруулагчдад өгч байгаа гэх 10 хувийн татаасыг
Наймдугаар хүснэгт үр дагавар	-Монголын ноолууран эдлэлийн үйлдвэрлэл амжилттай өргөжихийн
Есдүгээр хүснэгт	-Хувилбаруудын урт хугацааны үр дагавар

Хүснэгт1 - Экспортын хоригоос бохир ноолуурт гарах үр дагавар

Суурь тооцооноос
богино, дунд, урт
хугацаанд гарах
өөрчлөлт:

		Монгол			Хятад			Дэлхийн бусад орон		
		богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт
Малчдын орлого	Сая\$	-16	-30	-31	20	53	55	3	8	8
	%	-28%	-53%	-51%	11%	28%	27%	11%	28%	27%
Боловсруулсан н. борлуулалт	Сая\$	6	14	17	-5	-12	-15	-1	-2	-2
	%	12%	27%	26%	-2%	-4%	-4%	-2%	-5%	-5%
Бэлэн бүт-ний борлуулалт	Сая\$	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Үйлдвэрлэсэн бохир н.хэмжээ	t	-55	-277	-286	58	307	317	8	45	46
	%	-2%	-9%	-9%	1%	3%	3%	1%	3%	3%
Боловсруулсан н. хэмжээ	t	113	263	268	-100	-229	-232	-15	-34	-34
	%	12%	27%	26%	-2%	-4%	-4%	-2%	-5%	-5%
Бэлэн бүт. хэмжээ	t	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Бохир н. үнэ	\$/t	-5	-9	-9	2	5	4	2	5	4
	%	-27%	-48%	-46%	10%	24%	23%	10%	24%	23%
Боловсруулсан н. үнэ	\$/t	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Бэлэн бүт. дундаж үнэ	\$/t	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Бохир н. экспортын өртөг	Сая\$	-12	-21	-22						
	%	-52%	-99%	-100%						
Боловсруулсан н. экс. өртөг	Сая\$	6	14	17						
	%	16%	36%	34%						
Бэлэн бүт. экс. өртөг	Сая\$	0	0	0						
	%	0%	0%	0%						
Бохир н. экспорт хэмжээ	t	-405	-1121	-1138						
	%	-35%	-97%	-100%						
Боловср. н. экспорт хэмжээ	t	114	263	268						
	%	16%	36%	35%						
Бэлэн бүт. экспорт хэмжээ	t	0	0	0						
	%	0%	0%	0%						
Татварын орлого										
Бохир ноолуур	Сая\$	-6	-8	-8						
	%									
Боловсруулсан н. Бэлэн бүт.	Сая\$	1	1	2						
	%									
Нийт татварын орлого	Сая\$	-5	-7	-7						
	%	-18%	-23%	-20%						

Энэ хувилбарын тухай тайлбар

ЭКСПОРТЫН ХОРИГ - Энэ хувилбараар хэрэгжүүлэлт нь яваандаа улам сайжрах хориг нэвтрүүлснээр 2010 он гэхэд экспорт зогсоно гэж үзлээ. Урт хугацааны дараа малчны борлуулах үнэ, Монголын худалдан авагчийн авах үнэ 46% буурч байна. Монголын малчдын орлого 51% буурч, Монголын боловсруулагчийн орлого 26% нэмэгдэж байна. Хятадад эсрэгээр нөлөөлж, Хятадын малчдын орлого 4% буурч байна. Харин Хятадын боловсруулагчдын орлого 27% нэмэгдэж байна. Дэлхийн бусад оронд тусах нөлөө нь Хятадад туссан нөлөөтэй ойролцоо байна. Монголын татварын орлогод ноолуурын салбараас оруулах хувь 20% буюу 7 сая ам. доллараар урт хугацаанд буурч байна. Монголоос бохир ноолуур экспортлох явдал зогсоход боловсруулсан ноолуур өртгийн хувьд 34%, хэмжээний хувьд 35% нэмэгдэж байна. Монголын болон бусад орны бэлэн хувцасны салбарын орлого өөрчлөгдөхгүй ажээ. Энэ хувилбараар Монголын боловсруулагчид, Хятадын малчид хожиж Монголын малчид алдаж байна.

Эх сурвалж: Ноолуурын дэлхийн зах зээлийн CASH загварт үндэслэн (1999 оныг суурь болгон авч) тооцов. Богино хугацаа-1 жил (2000 он хүртэл), дунд хугацаа-4 жил (2003 он хүртэл), урт хугацаа-11 жил (2010 он хүртэл). Татварын орлого-год экспортын татвар, бэлтгэлийн татвар (боловсруулагч) ба нэмүү өртгийн татвар (боловсруулалт, бүтээгдэхүүн) орно.

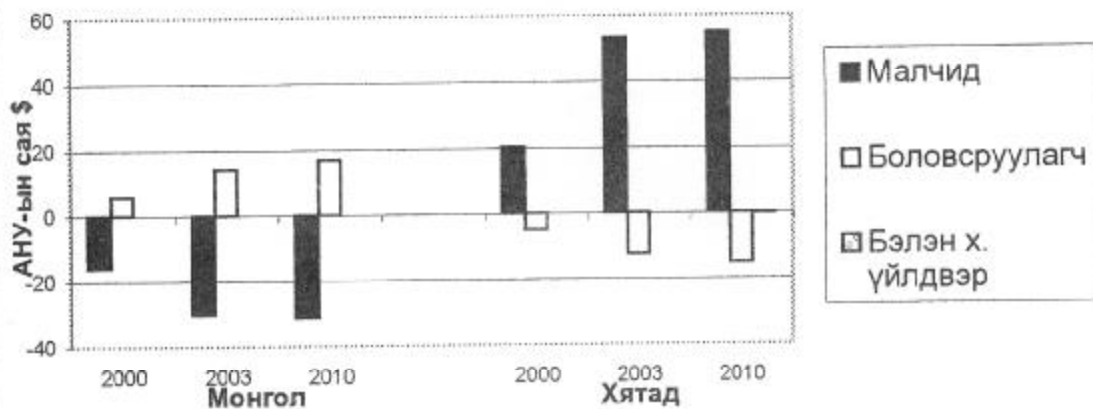
Хүснэгт1 - Экспортын хоригоос бохир ноолуурт гарах үр дагавар үргэлжлэл

Хувилбар (х), суурь (с) загварын тоонууд	Монгол			Хятад			Дэлхийн бусад орон			
	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	
Малчдын орлого	x M\$	41	27	30	210	244	258	30	35	37
	c M\$	57	57	61	189	191	203	27	28	29
Боловсруулсан н. борлуулалт	x M\$	53	66	82	277	293	355	35	37	45
	c M\$	47	52	65	281	306	370	36	39	47
Бэлэн бүт-ний борлуулалт	x M\$	26	32	48	335	383	509	506	582	780
	c M\$	26	32	48	335	383	509	506	582	780
Үйлдвэрлэлсэн бохир н.хэмжээ	x t	2938	2788	2895	10018	10499	10894	1453	1522	1580
	c t	2994	3064	3181	9960	10192	10577	1444	1478	1534
Боловсруулсан н. хэмжээ	x t	1042	1227	1301	5485	5461	5658	692	689	719
	c t	929	964	1033	5585	5691	5890	707	723	753
Бэлэн бүт. хэмжээ	x t	220	240	286	2807	2880	3030	4239	4370	4645
	c t	220	240	285	2807	2880	3030	4240	4370	4645
Бохир н. үнэ	x \$/t	14	10	10	21	23	24	21	23	24
	c \$/t	19	19	19	19	19	19	19	19	19
Боловсруулсан н. үнэ	x \$/t	50	54	63	50	54	63	50	54	63
	c \$/t	50	54	63	50	54	63	50	54	63
Бэлэн бүт. дундаж үнэ	x \$/t	119	133	168	119	133	168	119	133	168
	c \$/t	119	133	168	119	133	168	119	133	168
Бохир н. экспортын өртөг	x M\$	10	0	0	-17	-4	-3	2210	6735	6866
	c M\$	22	22	22	-22	-22	-22	-28	-84	-194
Боловсруулсан н. экс. өртөг	x M\$	42	54	65	136	141	171	-178	-194	-236
	c M\$	36	39	49	141	153	186	-177	-192	-234
Бэлэн бүт. экс. өртөг	x M\$	22	27	41	267	303	396	-289	-330	-437
	c M\$	22	27	41	267	303	396	-289	-330	-437
Бохир н. экспорт хэмжээ	x t	750	30	1	-803	-174	-146	53	144	144
	c t	1155	1150	1140	-1154	-1148	-1135	-1	-2	-5
Боловср. н. экспорт хэмжээ	x t	826	997	1043	2694	2620	2724	-3520	-3617	-3767
	c t	712	734	775	2794	2850	2956	-3506	-3584	-3732
Бэлэн бүт. экспорт хэмжээ	x t	180	200	245	2238	2275	2358	-2419	-2475	-2603
	c t	180	200	245	2238	2275	2358	-2419	-2475	-2603
Татварын орлого										
Бохир ноолуур	x M\$	16	15	16	"Экспортын" сөрөг хэмжээ, асвал сөрөг өртөгтэй байвал тухайн орон цэвэр импортлогч гэсэн үг болно. Бохир ноолуурын татварыг экспортын 30% болон балтгэлийн 3%-иар тооцсон ба бусад салбарт энэ нь 13%-ийн НӨТ болно. Энд хийсэн тооцоо нь ойролцоо бөгөөд тоо хэмжээ, үнэ, өртгийн өөрчлөлтийг голцуу багцаалсан гэдгийг санах нь зүйтэй. Гэхдээ дэс дараа, хэлбэлзэл, өөрчлөгдөх чиг хандлага нь бодитой болсон гэж найдна.					
	c M\$	22	23	24						
Боловсруулсан ноолуур	x M\$	2	3	4						
	c M\$	1	2	3						
Бэлэн бүтээгдэхүүн	x M\$	4	5	6						
	c M\$	4	5	6						
Нийт татварын орлого	x M\$	22	22	27						
	c M\$	27	29	33						

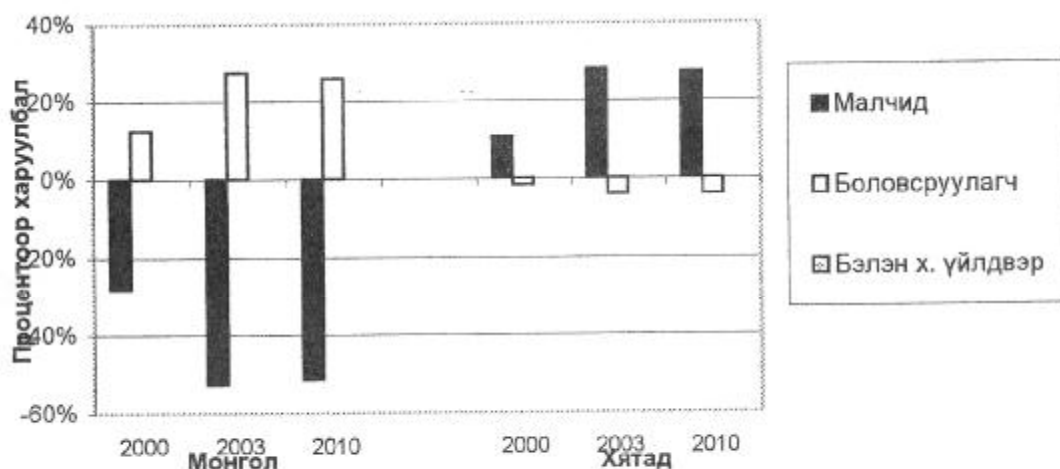
M\$= Сая\$

File = CASH.sol

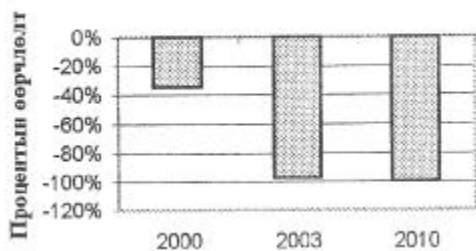
Бохир ноолуурын экспортыг хориглосноос орлогод гарах өөрчлөлт

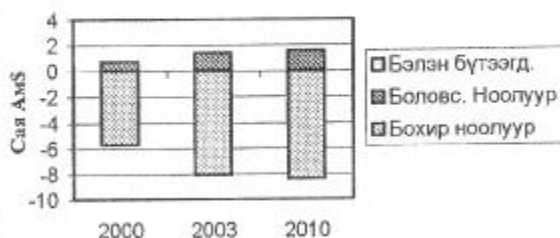
Бохир ноолуурын экспортыг хориглосноос орлогод гарах өөрчлөлт

Бохир ноолуурын экспортод гарах өөрчлөлт

Ноолуурын салбараас татварт оруулах өөрчлөлт

Хүснэгт 2 - Бохир ноолуурын экспортын татварыг бүрэн хураах

Суурь тооцооноос богино, дунд, урт хугацаанд гарах өөрчлөлт:

		Монгол			Хятад			Дэлхийн бусад орон		
		богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт
Малчдын орлого	Сая\$	-2	-7	-10	2	8	11	0	1	2
	%	-3%	-12%	-16%	1%	4%	5%	1%	4%	5%
Боловсруулсан н. борлуулалт	Сая\$	0	2	4	0	-2	-3	0	0	0
	%	1%	4%	6%	0%	-1%	-1%	0%	-1%	-1%
Бэлэн бүт-ний борлуулалт	Сая\$	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Үйлдвэрлэлсэн бохир н. хэмжээ	t	-5	-41	-70	5	39	67	1	6	10
	%	0%	-1%	-2%	0%	0%	1%	0%	0%	1%
Боловсруулсан н. хэмжээ	t	10	43	58	-8	-38	-51	-1	-6	-7
	%	1%	4%	6%	0%	-1%	-1%	0%	-1%	-1%
Бэлэн бүт. хэмжээ	t	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Бохир н. үнэ	\$/t	-1	-2	-3	0	1	1	0	1	1
	%	-3%	-11%	-14%	1%	4%	5%	1%	4%	5%
Боловсруулсан н. үнэ	\$/t	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Бэлэн бүт. дундаж үнэ	\$/t	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Бохир н. экспортын өртөг	Сая\$	-1	-5	-7						
	%	-6%	-24%	-33%						
Боловсруулсан н. экс. өртөг	Сая\$	0	2	4						
	%	1%	6%	8%						
Бэлэн бүт. экс. өртөг	Сая\$	0	0	0						
	%	0%	0%	0%						
Бохир н. экспорт хэмжээ	t	-34	-171	-248						
	%	-3%	-15%	-22%						
Боловср. н. экспорт хэмжээ	t	10	43	58						
	%	1%	6%	8%						
Бэлэн бүт. экспорт хэмжээ	t	0	0	0						
	%	0%	0%	0%						
Татварын орлого										
Бохир ноолуур	Сая\$	0	1	1						
Боловсруулсан н.	Сая\$	0	0	0						
Бэлэн бүт.	Сая\$	0	0	0						
Нийт татварын орлого	Сая\$	0	1	1						
	%	2%	4%	4%						

Энэ хувилбарын тухай тайлбар

БОХИР НООЛУУРЫН 30%-ИЙН ЭКСПОРТЫН ТАТВАРЫГ БҮРЭН ТӨЛҮҮЛБЭЛ - малчдын орлого 16%-иар буурч, ноолуур бэлтгэл урт хугацаанд 2%-иар буурна. Цаашдаа ноолуурын экспорт 248 тонн боллоо, өртөг нь 33%-иар буурна. Энэ нь харин боловсруулсан ноолуурын экспортын хэмжээ, өртгийг 8%-иар өсгөнө. Хятадын малчдын орлого 5%-иар нэмэгдэн, Монголын боловсруулагчдийн ашиг 6%-иар өснө.

Татварын орлогод 1 сая ам. доллараар нэмэгдэх ба энэ нь ноолуурын салбарын татварын орлого 4%-иар нэмэгдэнэ гэсэн үг юм.

Эх сурвалж: Ноолуурын дэлхийн зах зээлийн CASH загварт үндэслэн (1999 онг суурь болгон авч) тооцов. Богино хугацаа-1 жил (2000 он хүртэл), дунд хугацаа-4 жил (2003 он хүртэл), урт хугацаа-11 жил (2010 он хүртэл). Татварын орлогод экспортын татвар, бэлтгэлийн татвар (боловсруулагч) ба нэмүү өртгийн татвар (боловсруулалт, бүтээгдэхүүн) орно.

Хүснэгт 2 - Бохир ноолуурын экспортын татварыг бүрэн хураах

үрэгжлэл

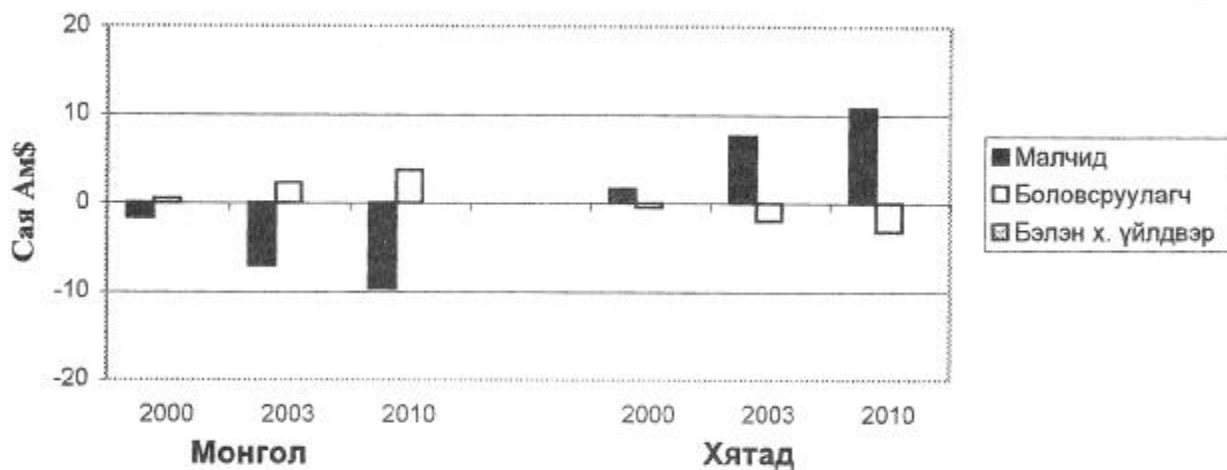
Хувилбар (х), суурь (с) загварын тоонүүд		Монгол			Хятад			Дэлхийн бусад орон		
		богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт
Малчдын орлого	x M\$	55	50	51	191	198	214	28	29	31
	c M\$	57	57	61	189	191	203	27	28	29
Боловсруулсан н. борлуулалт	x M\$	47	54	69	281	304	367	36	39	47
	c M\$	47	52	65	281	306	370	36	39	47
Бэлэн бүт-ний борлуулалт	x M\$	26	32	48	335	383	509	506	582	780
	c M\$	26	32	48	335	383	509	506	582	780
Үйлдвэрлэлсэн бохир н.хэмжээ	x t	2989	3023	3111	9965	10231	10644	1445	1484	1543
	c t	2994	3064	3181	9960	10192	10577	1444	1478	1534
Боловсруулсан н. хэмжээ	x t	938	1007	1092	5576	5653	5839	706	717	746
	c t	929	964	1033	5585	5691	5890	707	723	753
Бэлэн бүт. хэмжээ	x t	220	240	285	2807	2879	3030	4240	4370	4645
	c t	220	240	285	2807	2880	3030	4240	4370	4645
Бохир н. үнэ	x \$/t	18	17	17	19	19	20	19	19	20
	c \$/t	19	19	19	19	19	19	19	19	19
Боловсруулсан н. үнэ	x \$/t	50	54	63	50	54	63	50	54	63
	c \$/t	50	54	63	50	54	63	50	54	63
Бэлэн бүт. дундаж үнэ	x \$/t	119	133	168	119	133	168	119	133	168
	c \$/t	119	133	168	119	133	168	119	133	168
Бохир н. экспор- тын өртөг	x M\$	21	16	15	-22	-19	-18	144	790	1112
	c M\$	22	22	22	-22	-22	-22	-28	-84	-194
Боловсруулсан н. экс. өртөг	x M\$	36	42	52	140	151	182	-177	-193	-235
	c M\$	36	39	49	141	153	186	-177	-192	-234
Бэлэн бүт. экс. өртөг	x M\$	22	27	41	267	303	396	-289	-330	-437
	c M\$	22	27	41	267	303	396	-289	-330	-437
Бохир н. экспорт хэмжээ	x t	1121	979	892	-1125	-999	-920	4	20	28
	c t	1155	1150	1140	-1154	-1148	-1135	-1	-2	-5
Боловср. н. экспорт хэмжээ	x t	722	777	834	2785	2812	2905	-3507	-3589	-3739
	c t	712	734	775	2794	2850	2956	-3506	-3584	-3732
Бэлэн бүт. экспорт хэмжээ	x t	180	200	245	2238	2275	2358	-2419	-2475	-2603
	c t	180	200	245	2238	2275	2358	-2419	-2475	-2603
Татварын орлого										
Бохир ноолуур	x M\$	23	24	25	*Экспортын" сөрөг хэмжээ, эсвэл сөрөг өртөгтэй байвал тухайн орон цэвэр импортлогч гэсэн үг болно. Бохир ноолуурын татварыг экспортын 30% болон бэлтгэлийн 3%-иар тооцсон ба бусад салбарт энэ нь 13%-ийн НӨТ болно. Энд хийсэн тооцоо нь ойролцоо бөгөөд тоо хэмжээ, үнэ, өртгийн өөрчлөлтийг голцуу багцаалсан гэдгийг санах нь зүйтэй. Гэхдээ дэс дараа, хэлбэлзэл, өөрчлөгдөх чиг хандлага нь бодитой болсон гэж найдна.					
	c M\$	22	23	24						
Боловсруулсан ноолуур	x M\$	1	2	3						
	c M\$	1	2	3						
Бэлэн бүтээгдэхүүн	x M\$	4	5	6						
	c M\$	4	5	6						
Нийт татварын орлого	x M\$	28	30	35						
	c M\$	27	29	33						

M\$= Сая\$

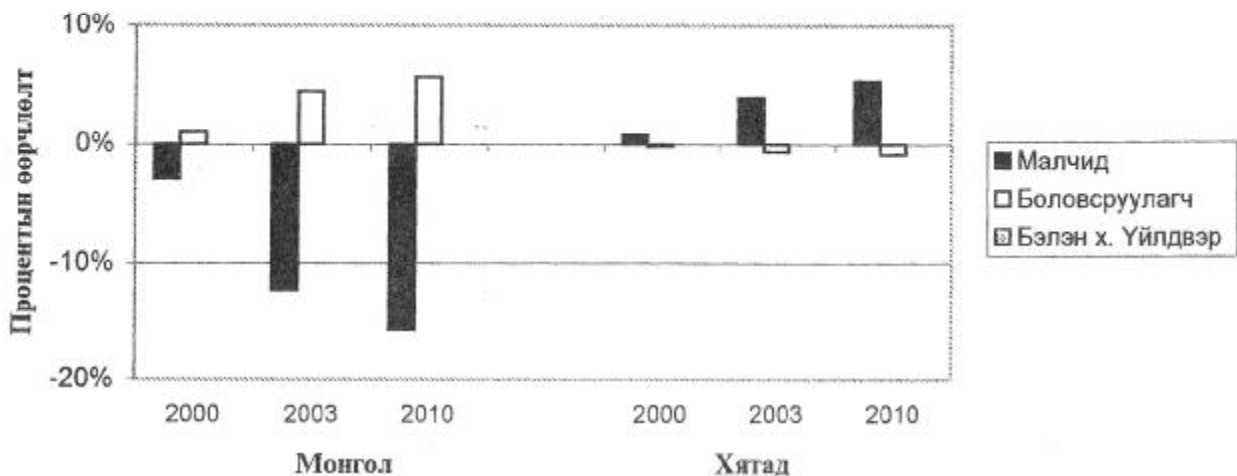
ctax

File = CASHctax.sol

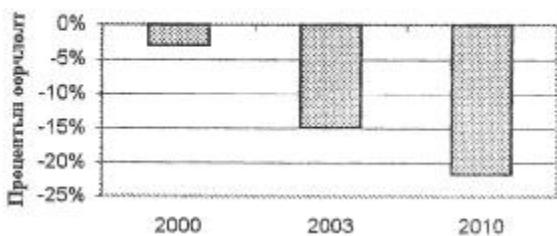
Бохир ноолуурын экспортын татварыг бүрэн хураахад орлогод гарах өөрчлөлт

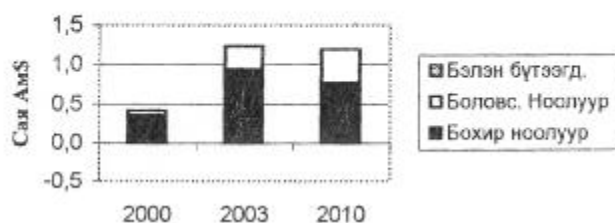
Бохир ноолуурын экспортын татварыг бүрэн хураахад орлогод гарах өөрчлөлт

Бохир ноолуурын экспортод гарах өөрчлөлт

Ноолуурын салбараас татварт оруулах өөрчлөлт

Хүснэгт 3 - Бохир ноолуурын экспортын татварыг бүрэн устгахын үр дагавар

Суурь тооцооноос
богино, дунд, урт
хугацаанд гарах
өөрчлөлт:

		Монгол			Хятад			Дэлхийн бусад орон		
		богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт
Малчдын орлого	Сая\$	1	5	10	-1	-4	-8	0	-1	-1
	%	2%	9%	16%	-1%	-2%	-4%	-1%	-2%	-4%
Боловсруулсан н. борлуулалт	Сая\$	0	-1	-3	0	1	3	0	0	0
	%	-1%	-3%	-5%	0%	0%	1%	0%	0%	1%
Бэлэн бүт-ний борлуулалт	Сая\$	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Үйлдвэрлэлсэн бохир н.хэмжээ	t	3	27	61	-3	-24	-54	0	-3	-8
	%	0%	1%	2%	0%	0%	-1%	0%	0%	-1%
Боловсруулсан н. хэмжээ	t	-7	-26	-47	6	23	41	1	3	6
	%	-1%	-3%	-5%	0%	0%	1%	0%	0%	1%
Бэлэн бүт. хэмжээ	t	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Бохир н. үнэ	\$/t	0	1	3	0	0	-1	0	0	-1
	%	2%	8%	13%	-1%	-2%	-4%	-1%	-2%	-4%
Боловсруулсан н. үнэ	\$/t	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Бэлэн бүт. дундаж үнэ	\$/t	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Бохир н. экспортын өртөг	Сая\$	1	4	7						
	%	4%	17%	33%						
Боловсруулсан н. экс. өртөг	Сая\$	0	-1	-3						
	%	-1%	-4%	-6%						
Бэлэн бүт. экс. өртөг	Сая\$	0	0	0						
	%	0%	0%	0%						
Бохир н. экспорт хэмжээ	t	23	104	200						
	%	2%	9%	18%						
Боловср. н. экспорт хэмжээ	t	-7	-26	-47						
	%	-1%	-4%	-6%						
Бэлэн бүт. экспорт хэмжээ	t	0	0	0						
	%	0%	0%	0%						
Татварын орлого										
Бохир ноолуур	Сая\$	0	-1	-2						
Боловсруулсан н.	Сая\$	0	0	0						
Бэлэн бүт.	Сая\$	0	0	0						
Нийт татварын орлого	Сая\$	0	-1	-2						
	%	-1%	-4%	-7%						

Энэ хувилбарын тухай тайлбар

ЭКСПОРТЫН ТАТВАРЫГ УСТГАХ- 2003 он гэхэд экспортын татварыг аажмаар устгана гэж энэ хувилбарт тооцов. Малчдын орлого 16%-иар өсөх бол боловсруулагчдийн орлого 5%-иар буурч байна. Монголын ноолуурын экспортын өртөг 33%-иар өсч, харин боловсруулсан ноолуурын экспортын өртөг 6%-иар буурна. Хятадад эсрэг үзэгдэл ажиглагдана. Хятадын малчдын орлого 4%-иар буурна. Монгол 2% илүү ноолуур бэлтгэж Хятадын ноолуурын бэлтгэл 1%-иар буурах хандлага ажиглагдав. Экспортын татварыг байхгүй болгохын үр дагавар нь 2 дугаар хүснэгтээр харуулсан татвар бүрэн төлүүлэхэс эсрэг байна. Орлогын өөрчлөлтийн бүгд биш ч ихэнх хэсэг нь Монгол Хятадын малчид боловсруулагч нарын дунд хуваарилагдаж байна. Татварыг хүчингүй болгосноор тус салбараас авах татварын орлого 7%-иар буюу 2 сая Ам\$-аар буурах ажээ.

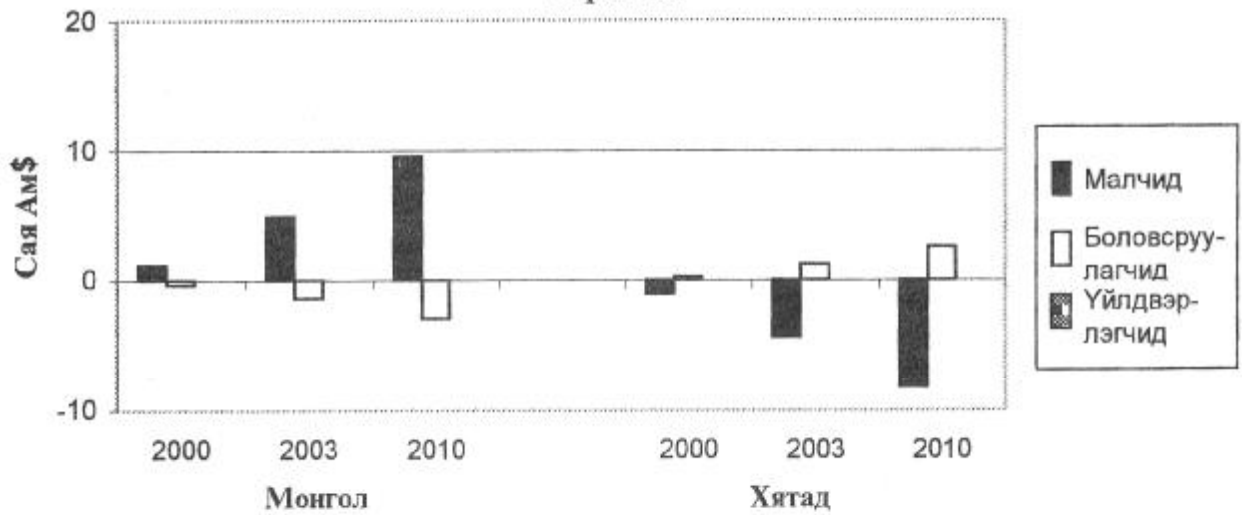
Эх сурвалж: Ноолуурын дэлхийн зах зээлийн CASH загварт үндэслэн (1999 оныг суурь болгон авч) тооцов. Богино хугацаа-1 жил (2000 он хүртэл), дунд хугацаа-4 жил (2003 он хүртэл), урт хугацаа-11 жил (2010 он хүртэл). Татварын орло-год экспортын татвар, бэлтгэлийн татвар (боловсруулагч) ба нэмүү өртгийн татвар (боловсруулалт, бүтээгдэхүүн) орно.

Хүснэгт 3 - Бохир ноолуурын экспортын татварыг бүрэн устгахын үр дагавар

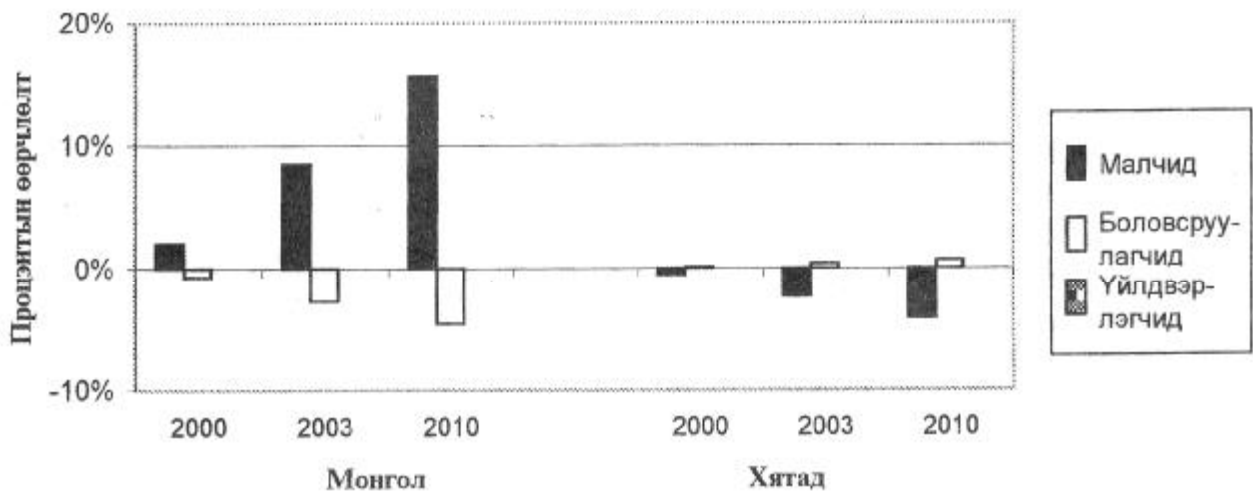
Хувилбар (х), суурь (с) загварын тоонууд	Монгол			Хятад			Дэлхийн бусад орон			
	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	
Малчдын орлого	х М\$	58	62	71	188	187	195	27	27	28
	с М\$	57	57	61	189	191	203	27	28	29
Боловсруулсан н. борлуулалт	х М\$	46	50	62	282	307	373	36	39	48
	с М\$	47	52	65	281	306	370	36	39	47
Бэлэн бүт-ний борлуулалт	х М\$	26	32	48	335	383	509	506	582	780
	с М\$	26	32	48	335	383	509	506	582	780
Үйлдвэрлэлсэн бохир н.хэмжээ	х т	2997	3091	3242	9957	10169	10524	1444	1474	1526
	с т	2994	3064	3181	9960	10192	10577	1444	1478	1534
Боловсруулсан н. хэмжээ	х т	922	938	986	5591	5713	5931	708	726	760
	с т	929	964	1033	5585	5691	5890	707	723	753
Бэлэн бүт. хэмжээ	х т	220	240	285	2807	2880	3030	4240	4370	4645
	с т	220	240	285	2807	2880	3030	4240	4370	4645
Бохир н. үнэ	х \$/т	19	20	22	19	18	19	19	18	19
	с \$/т	19	19	19	19	19	19	19	19	19
Боловсруулсан н. үнэ	х \$/т	50	54	63	50	54	63	50	54	63
	с \$/т	50	54	63	50	54	63	50	54	63
Бэлэн бүт. дундаж үнэ	х \$/т	119	133	168	119	133	168	119	133	168
	с \$/т	119	133	168	119	133	168	119	133	168
Бохир н. экспор- тын өртөг	х М\$	23	25	29	-22	-23	-24	-143	-585	-1167
	с М\$	22	22	22	-22	-22	-22	-28	-84	-194
Боловсруулсан н. экс. өртөг	х М\$	36	38	46	141	154	188	-177	-192	-234
	с М\$	36	39	49	141	153	186	-177	-192	-234
Бэлэн бүт. экс. өртөг	х М\$	22	27	41	267	303	396	-289	-330	-437
	с М\$	22	27	41	267	303	396	-289	-330	-437
Бохир н. экспорт хэмжээ	х т	1178	1254	1340	-1174	-1238	-1308	-4	-16	-31
	с т	1155	1150	1140	-1154	-1148	-1135	-1	-2	-5
Боловср. н. экспорт хэмжээ	х т	706	708	728	2799	2872	2997	-3505	-3580	-3725
	с т	712	734	775	2794	2850	2956	-3506	-3584	-3732
Бэлэн бүт. экспорт хэмжээ	х т	180	200	245	2238	2275	2358	-2419	-2475	-2603
	с т	180	200	245	2238	2275	2358	-2419	-2475	-2603
Татварын орлого										
Бохир ноолуур	х М\$	22	22	22	"Экспортын" хэмжээ сөрөг, эсвэл сөрөг өртөгтэй байвал тухайн орон цэвэр импортлогч гэсэн үг болно. Бохир ноолуурын татварыг экспортын 30% болон бэлтгэлийн 3%-иар тооцсон ба бусад салбарт энэ нь 13%-ийн НӨТ болно. Энд хийсэн тооцоо нь ойролцоо бөгөөд тоо хэмжээ, үнэ, өртгийн өөрчлөлтийг голцуу багцаалсан гэдгийг санах нь зүйтэй. Гэхдээ дэс дараа, хэлбэлзэл, өөрчлөгдөх чиг хандлага нь бодитой болсон гэж найдна.					
	с М\$	22	23	24						
Боловсруулсан ноолуур	х М\$	1	1	2						
	с М\$	1	2	3						
Бэлэн бүтээгдэхүүн	х М\$	4	5	6						
	с М\$	4	5	6						
Нийт татварын орлого	х М\$	27	27	31						
	с М\$	27	29	33						

Model scenario-> etax File = CASHetax.sol

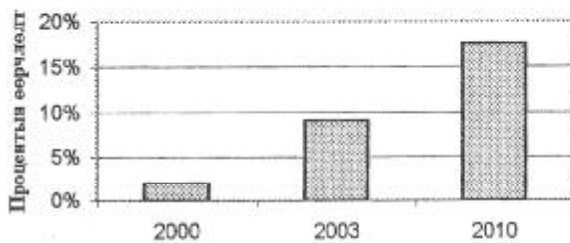
Бохир ноолуурын экспортын татварыг бүрэн устгахад орлогод орох өөрчлөлт

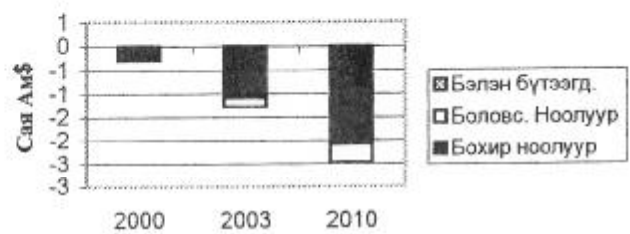
Бохир ноолуурын экспортын татварыг бүрэн устгахад орлогод гарах өөрчлөлт

Бохир ноолуурын экспортод гарах өөрчлөлт

Ноолуурын салбарын татварт оруулах өөрчлөлт

Хүснэгт 4 - Дэлхийн эдийн засаг өсөж, ноолуурын эрэлт нэмэгдсэний үр дагавар

Суурь тооцооноос богино, дунд, урт хугацаанд гарах өөрчлөлт:

		Монгол			Хятад			Дэлхийн бусад орон		
		богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт
Малчдын орлого	Сая\$	1	5	8	5	17	26	1	2	4
	%	3%	9%	13%	3%	9%	13%	3%	9%	13%
Боловсруулсан н. борлуулалт	Сая\$	2	8	15	10	42	78	1	5	10
	%	4%	15%	24%	4%	14%	21%	4%	14%	22%
Бэлэн бүт-ний борлуулалт	Сая\$	2	8	19	14	67	139	23	105	221
	%	6%	25%	40%	4%	17%	27%	4%	18%	28%
Үйлдвэрлэлсэн бохир н. хэмжээ	t	4	28	49	14	87	153	2	13	22
	%	0%	1%	2%	0%	1%	1%	0%	1%	1%
Боловсруулсан н. хэмжээ	t	7	29	48	19	81	131	3	13	21
	%	1%	3%	5%	0%	1%	2%	0%	2%	3%
Бэлэн бүт. хэмжээ	t	5	23	42	19	77	124	35	142	231
	%	2%	9%	15%	1%	3%	4%	1%	3%	5%
Бохир н. үнэ	\$/t	0	1	2	0	1	2	0	1	2
	%	2%	8%	11%	2%	8%	11%	2%	8%	11%
Боловсруулсан н. үнэ	\$/t	2	6	12	2	6	12	2	6	12
	%	3%	12%	18%	3%	12%	18%	3%	12%	18%
Бэлэн бүт. дундаж үнэ	\$/t	4	19	37	4	19	37	4	19	37
	%	4%	14%	22%	4%	14%	22%	4%	14%	22%
Бохир н. экспортын өртөг	Сая\$	1	2	2						
	%	2%	8%	11%						
Боловсруулсан н. экс. өртөг	Сая\$	1	6	11						
	%	4%	15%	23%						
Бэлэн бүт. экс. өртөг	Сая\$	1	7	18						
	%	7%	28%	44%						
Бохир н. экспорт хэмжээ	t	0	-1	-3						
	%	0%	0%	0%						
Боловср. н. экспорт хэмжээ	t	4	17	28						
	%	1%	2%	4%						
Бэлэн бүт. экспорт хэмжээ	t	6	24	43						
	%	3%	12%	18%						
Татварын орлого										
Бохир ноолуур	Сая\$	1	2	3						
Боловсруулсан н.	Сая\$	0	0	1						
Бэлэн бүт.	Сая\$	0	1	2						
Нийт татварын орлого	Сая\$	1	3	6						
	%	3%	11%	18%						

Энэ хувилбарын тухай тайлбар

ДЭЛХИЙН ЭДИЙН ЗАСАГТ ӨСӨЛТ ГАРСНААР НООЛУУРАН БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ ЭРЭЛТ НЭМЭГДЭХ НЬ - Энэ хувилбараар одоогийн дэлхийн эдийн засгийн өсөлтийн хурдцыг 1%-иар нэмж түүнчлэн бизнесийн циклийн хүчин зүйлс, загвар дизайны өөрчлөлт, сайн маркетингийн хөтөлбөр гэх мэт зүйлсээс шалтгаалан ноолууран бүтээгдэхүүний эрэлт жилд 1%-иар нэмэгдэнэ гэж үзэв. Эхний 10 жилд дэлхий нийтээр эрэлт 10% хүртэл нэмэгдэнэ гэсэн үг бөгөөд энэ хувилбараар Монголын малчид, боловсруулагч, үйлдвэрлэгчдийн орлого алсдаа 11%, 18%, 31%-аар тус тус өсөж байна. CASH загварт жижиг үйлдвэрлэгчдийг зах зээлийн өөрчлөлтөд хурдан зохицно гэж тооцсон учир Хятад улсад цөөхөн хувийн өсөлт гарахаар байна. Бэлэн бүтээгдэхүүний үнэ 17%-иар, боловсруулсан ноолуурын үнэ 14%-иар, малчдын хувьд харин бохир ноолуурын үнэ хамгийн бага буюу 1%-иар нэмэгдэх төлөв байна. Гэхдээ бүх салбарын орлого түүний дотор Засгийн Газрын татварын орлого 18%-иар нэмэгдэж байна. Энэ нь үйлдвэрлэлийн бүх шатанд үр ашгаа өгч бүх салбарынхан ашиг олдог эрэлтэд тулгуурласан өсөлтийн сонгодог жишээ юм.

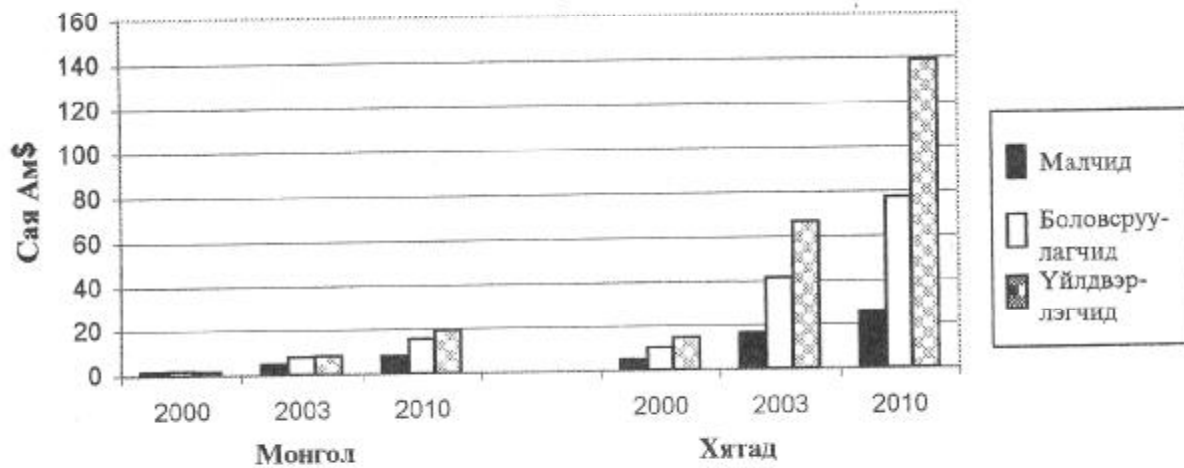
Эх сурвалж: Ноолуурын дэлхийн зах зээлийн CASH загварт үндэслэн (1999 оныг суурь болгон авч) тооцов. Богино хугацаа-1 жил (2000 он хүртэл), дунд хугацаа-4 жил (2003 он хүртэл), урт хугацаа-11 жил (2010 он хүртэл). Татварын орлого-гед экспортын татвар, бэлтгэлийн татвар (боловсруулагч) ба нэмүү өрглийн татвар (боловсруулалт, бүтээгдэхүүн) орно.

Хувилбар (х), суурь (с) загварын тоонууд	Монгол			Хятад			Дэлхийн бусад орон			
	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	
Малчдын орлого	x M\$	58	62	69	194	207	229	28	30	33
	c M\$	57	57	61	189	191	203	27	28	29
Боловсруулсан н. борлуулалт	x M\$	49	60	80	292	347	447	37	44	58
	c M\$	47	52	65	281	306	370	36	39	47
Бэлэн бүт-ний борлуулалт	x M\$	28	40	67	349	450	648	528	687	1002
	c M\$	26	32	48	335	383	509	506	582	780
Үйлдвэрлэлсэн бохир н.хэмжээ	x t	2998	3092	3230	9975	10280	10731	1446	1491	1556
	c t	2994	3064	3181	9960	10192	10577	1444	1478	1534
Боловсруулсан н. хэмжээ	x t	935	993	1081	5604	5772	6021	710	736	774
	c t	929	964	1033	5585	5691	5890	707	723	753
Бэлэн бүт. хэмжээ	x t	226	263	327	2827	2957	3154	4275	4512	4876
	c t	220	240	285	2807	2880	3030	4240	4370	4645
Бохир н. үнэ	x \$/t	19	20	21	19	20	21	19	20	21
	c \$/t	19	19	19	19	19	19	19	19	19
Боловсруулсан н. үнэ	x \$/t	52	60	74	52	60	74	52	60	74
	c \$/t	50	54	63	50	54	63	50	54	63
Бэлэн бүт. дундаж үнэ	x \$/t	124	152	205	124	152	205	124	152	205
	c \$/t	119	133	168	119	133	168	119	133	168
Бохир н. экспор- тын өртөг	x M\$	22	23	24	-22	-23	-24	-40	-146	-309
	c M\$	22	22	22	-22	-22	-22	-28	-84	-194
Боловсруулсан н. экс. өртөг	x M\$	37	45	60	146	174	225	-183	-219	-285
	c M\$	36	39	49	141	153	186	-177	-192	-234
Бэлэн бүт. экс. өртөг	x M\$	23	34	59	279	360	510	-302	-394	-569
	c M\$	22	27	41	267	303	396	-289	-330	-437
Бохир н. экспорт хэмжээ	x t	1155	1150	1137	-1154	-1146	-1130	-1	-4	-7
	c t	1155	1150	1140	-1154	-1148	-1135	-1	-2	-5
Боловср. н. экспорт хэмжээ	x t	716	751	804	2804	2894	3028	-3521	-3646	-3832
	c t	712	734	775	2794	2850	2956	-3506	-3584	-3732
Бэлэн бүт. экспорт хэмжээ	x t	186	224	288	2260	2363	2483	-2446	-2587	-2771
	c t	180	200	245	2238	2275	2358	-2419	-2475	-2603
Татварын орлого										
Бохир ноолуур	x M\$	23	25	28	Сөрөг үзүүлэлттэй экспорт нь Ноолуур загварт импорт гэсэн үг юм. Бохир ноолуурын татварын хэсэг нь 3%-ийн бэлтгэлийн ба 30%-ийн экспортын татварыг оролцуулсан байна. Бусад хэсэг нь 13%-ийн нэмүү өртгийн татварыг оролцуулсан байна. Бүх бодолтууд харьцангуй дундаж гэдгийг анхааралдаа авна уу. Харин цаашдын өөрчлөлтийн чиг хандлагыг зөв тооцолсон хэмээн найдна.					
	c M\$	22	23	24						
Боловсруулсан ноолуур	x M\$	1	2	4						
	c M\$	1	2	3						
Бэлэн бүтээгдэхүүн	x M\$	4	5	8						
	c M\$	4	5	6						
Нийт татварын орлого	x M\$	28	32	39						
	c M\$	27	29	33						

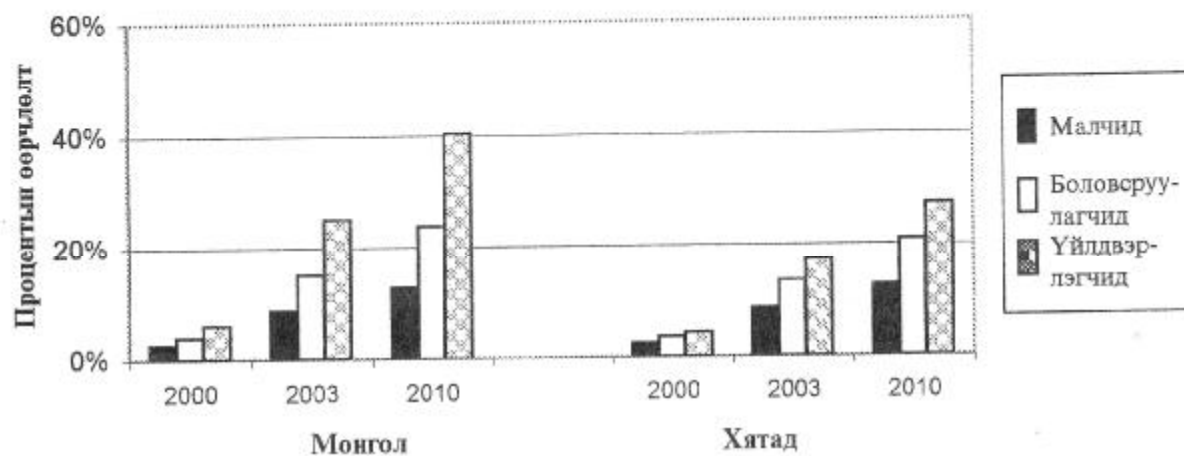
M\$= Сая\$

File = CASHwgro.sol

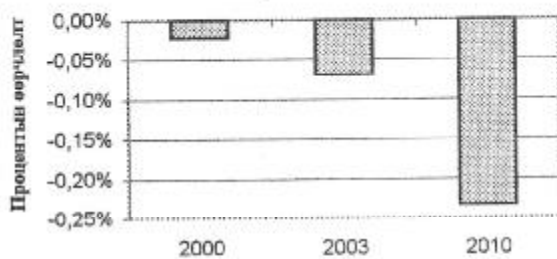
Дэлхийн эдийн засаг өсөж ноолуурын эрэлт нэмэгдсэнээр орлогод гарах өөрчлөлт

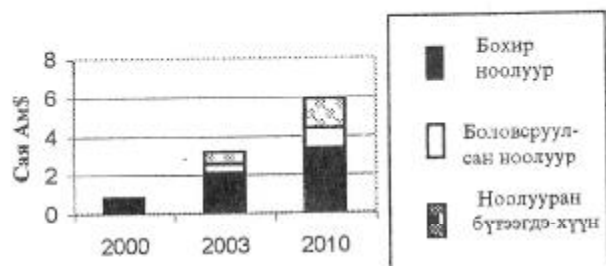
Дэлхийн эдийн засаг өсөж ноолуурын эрэлт нэмэгдсэнээр орлогод гарах өөрчлөлт

Бохир ноолуурын экспортод гарах өөрчлөлт

Ноолуурын салбараас татварт оруулах өөрчлөлт

Хүснэгт 5 - Хятадын мөнгөний ханш 20%-иар буурснаас үүдэх үр дагавар

Суурь тооцооноос
богино, дунд, урт
хугацаанд гарах
өөрчлөлт:

		Монгол			Хятад			Дэлхийн бусад орон		
		богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт
Малчдын орлого	Сая\$	-4	-5	-6	23	22	24	-2	-3	-3
	%	-8%	-9%	-9%	12%	12%	12%	-8%	-9%	-9%
Боловсруулсан н. борлуулалт	Сая\$	-3	-3	-4	41	43	52	-2	-2	-3
	%	-6%	-6%	-6%	15%	14%	14%	-6%	-6%	-6%
Бэлэн бүт-ний борлуулалт	Сая\$	-1	-1	-2	66	75	100	-18	-21	-28
	%	-4%	-4%	-4%	20%	20%	20%	-4%	-4%	-4%
Үйлдвэрлэлсэн бохир н.хэмжээ	t	-13	-39	-41	65	139	144	-6	-18	-18
	%	0%	-1%	-1%	1%	1%	1%	0%	-1%	-1%
Боловсруулсан н. хэмжээ	t	-1	1	1	61	67	69	-1	0	0
	%	0%	0%	0%	1%	1%	1%	0%	0%	0%
Бэлэн бүт. хэмжээ	t	-2	-2	-3	85	89	93	-16	-15	-17
	%	-1%	-1%	-1%	3%	3%	3%	0%	0%	0%
Бохир н. үнэ	\$/t	-1	-2	-2	2	2	2	-1	-2	-2
	%	-7%	-8%	-8%	11%	10%	10%	-7%	-8%	-8%
Боловсруулсан н. үнэ	\$/t	-3	-3	-4	7	7	8	-3	-3	-4
	%	-5%	-6%	-6%	13%	13%	13%	-5%	-6%	-6%
Бэлэн бүт. дундаж үнэ	\$/t	-4	-4	-5	19	21	27	-4	-4	-5
	%	-3%	-3%	-3%	16%	16%	16%	-3%	-3%	-3%
Бохир н. экспортын өртөг	Сая\$	-2	-3	-3						
	%	-10%	-14%	-14%						
Боловсруулсан н. экс. өртөг	Сая\$	-2	-2	-3						
	%	-6%	-6%	-6%						
Бэлэн бүт. экс. өртөг	Сая\$	-1	-1	-2						
	%	-5%	-5%	-5%						
Бохир н. экспорт хэмжээ	t	-37	-72	-76						
	%	-3%	-6%	-7%						
Боловср. н. экспорт хэмжээ	t	-3	-2	-3						
	%	0%	0%	0%						
Бэлэн бүт. экспорт хэмжээ	t	-3	-3	-3						
	%	-2%	-1%	-1%						
Татварын орлого										
Бохир ноолуур	Сая\$	-1	-2	-2						
Боловсруулсан н.	Сая\$	0	0	0						
Бэлэн бүт.	Сая\$	0	0	0						
Нийт татварын орлого	Сая\$	-2	-2	-2						
	%	-6%	-6%	-6%						

Энэ хувилбарын тухай тайлбар

ХЯТАДЫН МӨНГӨНИЙ 20%-ИЙН ХАНШ УНАЛТ- Энэ хувилбарт Хятад улс 1999 оны сүүл, 2000 оны эхээр мөнгөний ханшийг 20%-иар бууруулна гэж тооцсон юм. Хятад руу экспортлох Монголын ноолуурын хэмжээ алсдаа 7%-иар буурч байна. Харин Хятадын боловсруулж үйлдвэрлэсэн ноолууран бүтээгдэхүүн дэлхийн зах зээл илүү өрсөлдөх чанартай болж Монгол болон дэлхийн бусад орны боловсруулагч үйлдвэрлэгчдийн зах зээлийг эзэмдэхээр байна. Хятад руу экспортлох ноолуурын үнэ 9%-иар, хэмжээ 6%-иар буурахаас шалтгаалан Монголын малчдын орлого 5%-иар буурах бол боловсруулагч, үйлдвэрлэгчид Хятадын өрсөлдөөнөөс болж борлуулалт нь 2-3%-иар буурна. Бусад орны малчид, боловсруулагч, үйлдвэрлэгчид Монголотой адил сөрөг үр дагаврыг нь амсах ажээ.

Экспортын хэмжээ багассанаас голцуу шалтгаалан Монголын Засгийн Газрын татварын орлого 3%-иар буурах болно.

Эх сурвалж: Ноолуурын дэлхийн зах зээлийн CASH загварт үндэслэн (1999 оныг суурь болгон авч) тооцов. Богино хугацаа-1 жил (2000 он хүртэл), дунд хугацаа-4 жил (2003 он хүртэл), урт хугацаа-11 жил (2010 он хүртэл). Татварын орло-год экспортын татвар, бэлтгэлийн татвар (боловсруулагч) ба нэмүү өртгийн татвар (боловсруулалт, бүтээгдэхүүн) орно.

Хүснэгт 5 - Хятадын мөнгөний ханш 20%-иар унах тохиолдол

үргэлжлэл

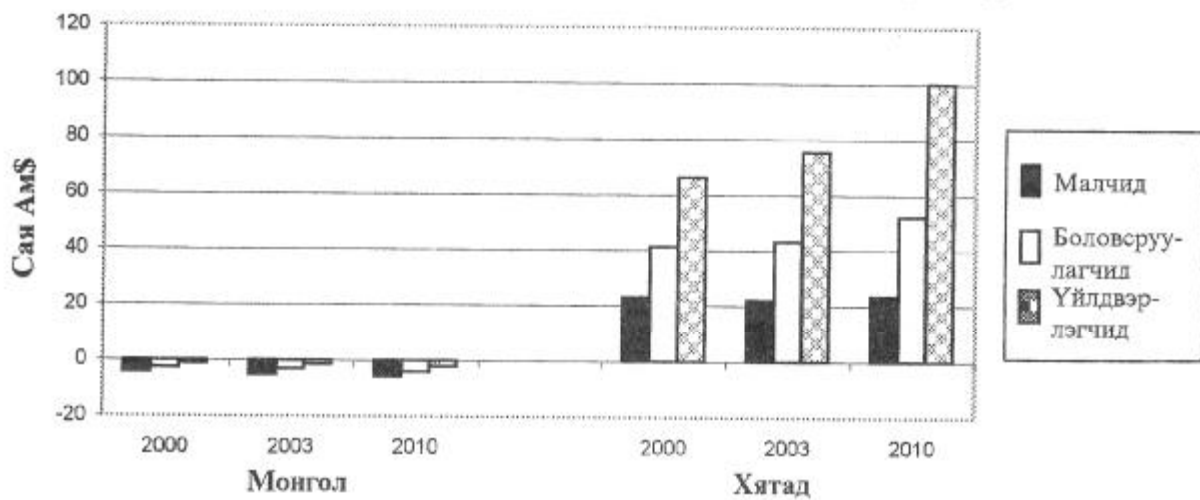
Хувилбар (х), сүүрх (с) загварын тоонууд	Монгол			Хятад			Дэлхийн бусад орон			
	богино	дунд	үрт	богино	дунд	үрт	богино	дунд	үрт	
Малчдын орлого	х М\$	53	52	55	213	213	227	25	25	27
	с М\$	57	57	61	189	191	203	27	28	29
Боловсруулсан н. борлуулалт	х М\$	44	49	61	323	349	422	34	36	44
	с М\$	47	52	65	281	306	370	36	39	47
Бэлэн бүт-ний борлуулалт	х М\$	25	31	46	401	459	609	488	561	752
	с М\$	26	32	48	335	383	509	506	582	780
Үйлдвэрлэлсэн бохир н.хэмжээ	х т	2980	3025	3140	10026	10332	10722	1438	1460	1515
	с т	2994	3064	3181	9960	10192	10577	1444	1478	1534
Боловсруулсан н. хэмжээ	х т	928	965	1034	5645	5758	5960	706	723	754
	с т	929	964	1033	5585	5691	5890	707	723	753
Бэлэн бүт. хэмжээ	х т	218	238	283	2893	2968	3123	4223	4354	4628
	с т	220	240	285	2807	2880	3030	4240	4370	4645
Бохир н. үнэ	х \$/т	18	17	18	21	21	21	18	17	18
	с \$/т	19	19	19	19	19	19	19	19	19
Боловсруулсан н. үнэ	х \$/т	48	50	59	57	61	71	48	50	59
	с \$/т	50	54	63	50	54	63	50	54	63
Бэлэн бүт. дундаж үнэ	х \$/т	116	129	163	139	155	195	116	129	163
	с \$/т	119	133	168	119	133	168	119	133	168
Бохир н. экспор- тын өртөг	х М\$	20	19	19	-23	-22	-22	-628	-1184	-1353
	с М\$	22	22	22	-22	-22	-22	-28	-84	-194
Боловсруулсан н. экс. өртөг	х М\$	34	37	46	161	174	211	-168	-182	-221
	с М\$	36	39	49	141	153	188	-177	-192	-234
Бэлэн бүт. экс. өртөг	х М\$	20	25	39	328	372	487	-294	-335	-445
	с М\$	22	27	41	267	303	396	-289	-330	-437
Бохир н. экспорт хэмжээ	х т	1118	1078	1064	-1100	-1044	-1026	-18	-34	-38
	с т	1155	1150	1140	-1154	-1148	-1135	-1	-2	-5
Боловср. н. экспорт хэмжээ	х т	709	732	773	2812	2871	2979	-3521	-3603	-3751
	с т	712	734	775	2794	2850	2956	-3506	-3584	-3732
Бэлэн бүт. экспорт хэмжээ	х т	177	197	241	2365	2407	2500	-2542	-2604	-2741
	с т	180	200	245	2238	2275	2358	-2419	-2475	-2603
Татварын орлого										
Бохир ноолуур	х М\$	21	21	23						
	с М\$	22	23	24						
Боловсруулсан ноолуур	х М\$	1	1	2						
	с М\$	1	2	3						
Бэлэн бүтээгдэхүүн	х М\$	4	5	6						
	с М\$	4	5	6						
Нийт татварын орлого	х М\$	26	27	31						
	с М\$	27	29	33						

"Экспортын" сөрөг хэмжээ, эсвэл сөрөг өртөгтэй байвал тухайн орон цэвэр импортлогч гэсэн үг болно. Бохир ноолуурын татварыг экспортын 30% болон бэлтгэлийн 3%-иар тооцсон ба бусад салбарт энэ нь 13%-ийн НӨТ болно. Энд хийсэн тооцоо нь ойролцоо бөгөөд тоо хэмжээ, үнэ, өртгийн өөрчлөлтийг голцуу багцаалсан гэдгийг санах нь зүйтэй. Гэхдээ дас дараа, хэлбэлзэл, өөрчлөгдөх чиг хандлага нь бодитой болсон гэж найдна.

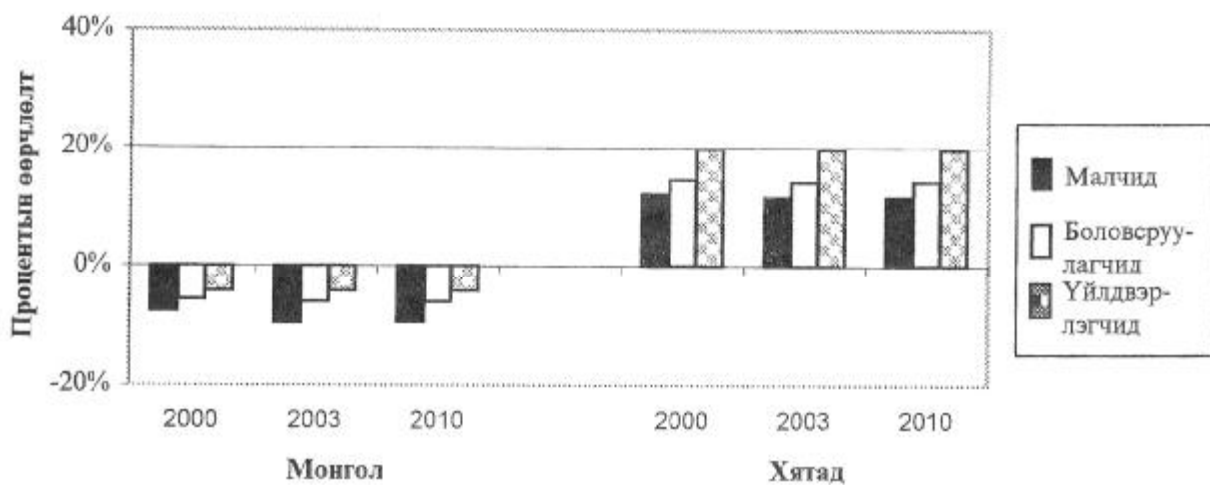
M\$= Сая\$

File = CASHdevl.sol

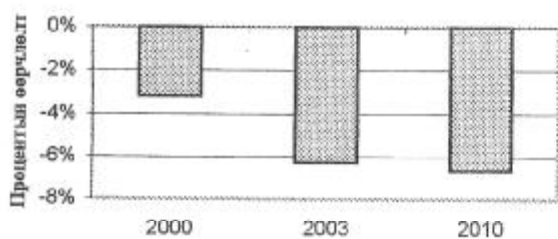
Хятадын мөнгөний ханш 20%-иар буурснаас орлогод орох өөрчлөлт

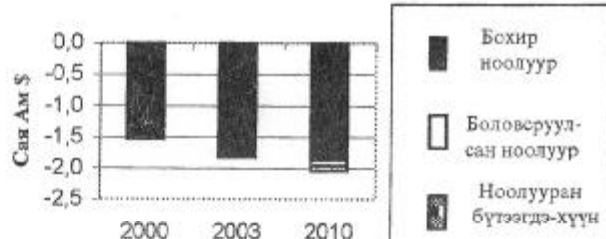
Хятадын мөнгөний ханш 20%-иар буурснаас орлогод орох өөрчлөлт

Бохир ноолуурын экспортод гарах өөрчлөлт

Ноолуурын салбараас татварт оруулах өөрчлөлт

Хүснэгт 6 - Монголын экспортын үнийн 10%-ийн өсөлт

Суурь тооцооноос
богино, дунд, урт
хугацаанд гарах
өөрчлөлт:

		Монгол			Хятад			Дэлхийн бусад орон		
		богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт
Малчдын орлого	Сая\$	1	2	7	0	-1	-3	0	0	-1
	%	1%	4%	11%	0%	-1%	-2%	0%	-1%	-2%
Боловсруулсан н. борлуулалт	Сая\$	0	2	7	0	-1	-4	0	0	-1
	%	1%	4%	11%	0%	0%	-1%	0%	0%	-1%
Бэлэн бүт-ний борлуулалт	Сая\$	0	2	9	0	-1	-3	0	-1	-4
	%	2%	6%	18%	0%	0%	0%	0%	0%	-1%
Үйлдвэрлэлсэн бохир н. хэмжээ	t	2	12	40	-1	-6	-21	0	-1	-3
	%	0%	0%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Боловсруулсан н. хэмжээ	t	1	5	14	0	0	1	0	0	0
	%	0%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Бэлэн бүт. хэмжээ	t	1	6	19	0	0	0	0	0	-1
	%	1%	2%	7%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Бохир н. үнэ	\$/t	0	1	2	0	0	0	0	0	0
	%	1%	3%	9%	0%	-1%	-2%	0%	-1%	-2%
Боловсруулсан н. үнэ	\$/t	0	2	6	0	0	-1	0	0	-1
	%	1%	4%	10%	0%	0%	-1%	0%	0%	-1%
Бэлэн бүт. дундаж үнэ	\$/t	1	5	18	0	0	-1	0	0	-1
	%	1%	4%	10%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Бохир н. экспортын өртөг	Сая\$	0	1	3						
	%	1%	5%	14%						
Боловсруулсан н. экс. өртөг	Сая\$	0	2	5						
	%	1%	4%	11%						
Бэлэн бүт. экс. өртөг	Сая\$	0	2	8						
	%	2%	7%	20%						
Бохир н. экспорт хэмжээ	t	2	15	46						
	%	0%	1%	4%						
Боловср. н. экспорт хэмжээ	t	1	3	7						
	%	0%	0%	1%						
Бэлэн бүт. экспорт хэмжээ	t	2	7	21						
	%	1%	3%	9%						
Татварын орлого										
Бохир ноолуур	Сая\$	0	1	2						
Боловсруулсан н. Бэлэн бүт.	Сая\$	0	0	0						
Нийт татварын орлого	Сая\$	0	1	3						
	%	1%	3%	9%						

Энэ хувилбарын тухай тайлбар

МОНГОЛЫН НООЛУУРЫН ЧАНАР САЙЖРАХ
Ноолуурын чанарыг жилд дунджаар 1%-иар сайжруулснаар бохир, боловсруулсан ноолуур, бэлэн бүтээгдэхүүний үнийг 1%-иар өсгөхөөр энэ хувилбарт тооцов. Энэ үйл явц 11 жил аажмаар явагдан Монголын ноолуурын салбарт 11% буюу түүнээс дээш хувийн ашиг орлого авчрах юм. Монголын бүтээгдэхүүний өрсөлдөх чадвар сайжирснаас болж Хятад болон бусад орон алдах нь төдийлөн их биш. Бохир, боловсруулсан ноолуур, бэлэн бүтээгдэхүүний экспортын хэмжээ 14%, 11%, 20%-иар тус тус нэмэгдэх боловч өртгийн хувьд нэг их өсөхгүй. Засгийн Газрын ноолуурын салбараас авах татварын орлого 9%-иар өсөх болно. Монголын ноолуурын бүх салбар энэ загварын дагуу ашигтай байх нь байна. Энэ хувилбараар ноолуурын чанар сайжирвал ямар үр дагавартай байхыг тайлбарлав. CASH загвараар ноолуурын чанар сайжруулалтыг хэмжих боломжгүй, гэхдээ эдийн засгийн нөлөөг нь тооцоолсон юм.

Эх сурвалж: Ноолуурын дэлхийн зах зээлийн CASH загварт үндэслэн (1999 оныг суурь болгон авч) тооцов. Богино хугацаа-1 жил (2000 он хүртэл), дунд хугацаа-4 жил (2003 он хүртэл), урт хугацаа-11 жил (2010 он хүртэл). Татварын орлог-год экспортын татвар, бэлтгэлийн татвар (боловсруулагч) ба нэмүү өртгийн татвар (боловсруулалт, бүтээгдэхүүн) орно.

Хүснэгт6-Монголын экспортын үнийн 10%-ийн өсөлт

үргэлжлэл

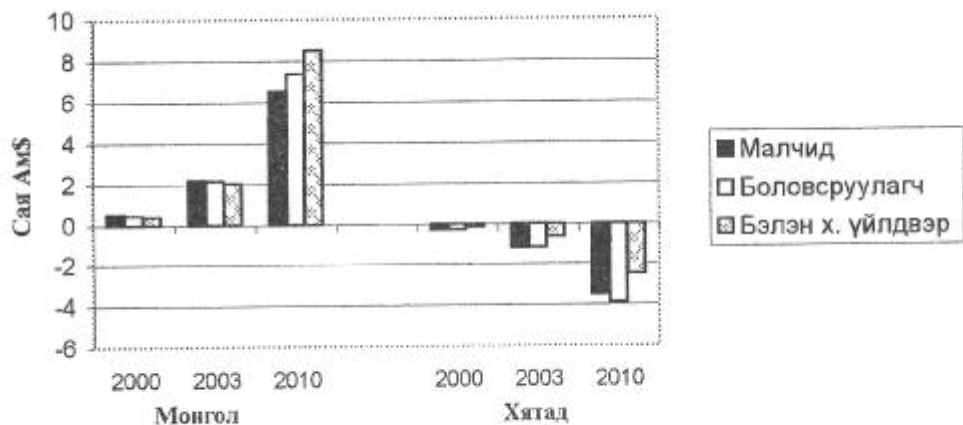
Хувилбар (х), суурь (с) загварын тоонууд		Монгол			Хятад			Дэлхийн бусад орон		
		богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт
Малчдын орлого	x M\$	57	60	68	189	190	200	27	28	29
	c M\$	57	57	61	189	191	203	27	28	29
Боловсруулсан н. борлуулалт	x M\$	47	54	72	281	304	366	36	39	47
	c M\$	47	52	65	281	306	370	36	39	47
Бэлэн бүт-ний борлуулалт	x M\$	27	34	56	335	383	507	506	581	776
	c M\$	26	32	48	335	383	509	506	582	780
Үйлдвэрлэлсэн бохир н.хэмжээ	x f	2995	3076	3220	9960	10186	10556	1444	1477	1531
	c f	2994	3064	3181	9960	10192	10577	1444	1478	1534
Боловсруулсан н. хэмжээ	x f	930	969	1048	5585	5691	5891	707	723	754
	c f	929	964	1033	5585	5691	5890	707	723	753
Бэлэн бүт. хэмжээ	x t	222	246	304	2807	2879	3030	4240	4369	4643
	c t	220	240	285	2807	2880	3030	4240	4370	4645
Бохир н. үнэ	x \$/t	19	19	21	19	19	19	19	19	19
	c \$/t	19	19	19	19	19	19	19	19	19
Боловсруулсан н. үнэ	x \$/t	51	56	69	50	53	62	50	53	62
	c \$/t	50	54	63	50	54	63	50	54	63
Бэлэн бүт. дундаж үнэ	x \$/t	120	138	186	119	133	167	119	133	167
	c \$/t	119	133	168	119	133	168	119	133	168
Бохир н. экспортын өртөг	x M\$	22	23	25	-22	-22	-22	-39	-153	-414
	c M\$	22	22	22	-22	-22	-22	-28	-84	-194
Боловсруулсан н. экс. өртөг	x M\$	36	41	54	141	152	184	-177	-192	-232
	c M\$	36	39	49	141	153	186	-177	-192	-234
Бэлэн бүт. экс. өртөг	x M\$	22	29	49	267	302	394	-289	-330	-438
	c M\$	22	27	41	267	303	396	-289	-330	-437
Бохир н. экспорт хэмжээ	x t	1157	1165	1185	-1156	-1161	-1175	-1	-4	-11
	c t	1155	1150	1140	-1154	-1148	-1135	-1	-2	-5
Боловср. н. экспорт хэмжээ	x t	713	737	782	2793	2849	2954	-3507	-3585	-3737
	c t	712	734	775	2794	2850	2956	-3506	-3584	-3732
Бэлэн бүт. экспорт хэмжээ	x t	182	206	265	2238	2274	2356	-2420	-2481	-2622
	c t	180	200	245	2238	2275	2358	-2419	-2475	-2603
Татварын орлого										
Бохир ноолуур	x M\$	22	23	26						
	c M\$	22	23	24						
Боловсруулсан ноолуур	x M\$	1	2	3						
	c M\$	1	2	3						
Бэлэн бүтээгдэхүүн	x M\$	4	5	7						
	c M\$	4	5	6						
Нийт татварын орлого	x M\$	27	30	36						
	c M\$	27	29	33						

"Экспортын" сөрөг хэмжээ, эсвэл сөрөг өртөгтэй байвал тухайн орон цэвэр импортлогч гэсэн үг болно. Бохир ноолуурын татварыг экспортын 30% болон балтгэлийн 3%-иар тооцсон ба бусад салбарт энэ нь 13%-ийн НӨТ болно. Энд хийсэн тооцоо нь ойролцоо бөгөөд тоо хэмжээ, үнэ, өртгийн өөрчлөлтийг голцуу багцаалсан гэдгийг санах нь зүйтэй. Гэхдээ дэс дараа, хэлбэлзэл, өөрчлөгдөх чиг хандлага нь бодитой болсон гэж найдна.

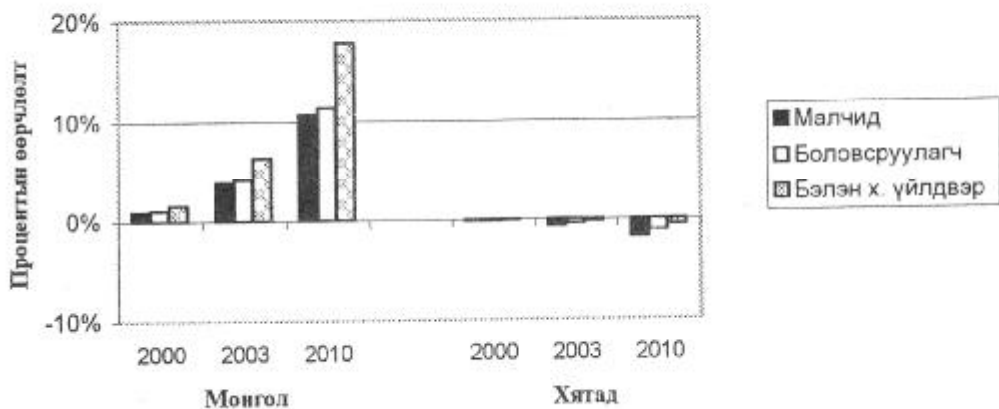
M\$= Cая\$

File = CASHqual.sol

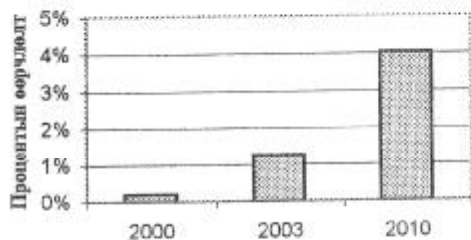
Монголын ноолуурын чанарыг 10%-иар сайжруулахад орлогод гарах өөрчлөлт

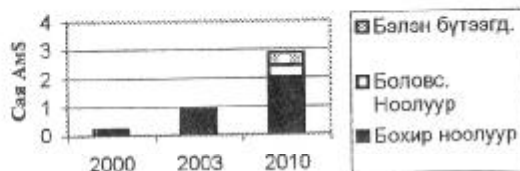
Монголын ноолуурын чанарыг 10%-иар сайжруулахад орлогод гарах өөрчлөлт

Бохир ноолуурын экспортод гарах өөрчлөлт

Ноолуурын салбараас татварт оруулах өөрчлөлт

Хүснэгт 7 - Хятадын боловсруулагчийн 10%-ийн татаасыг устгахад

Суурь тооцооноос
богино, дунд, урт
хугацаанд гарах
өөрчлөлт:

		Монгол			Хятад			Дэлхийн бусад орон		
		богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт
Малчдын орлого	Сая\$	0	-1	-1	-1	-2	-2	0	0	0
	%	-1%	-1%	-1%	-1%	-1%	-1%	-1%	-1%	-1%
Боловсруулсан н. борлуулалт	Сая\$	1	4	4	-6	-17	-18	1	2	3
	%	3%	7%	6%	-2%	-6%	-5%	2%	6%	5%
Бэлэн бүт-ний борлуулалт	Сая\$	0	0	-1	1	3	4	-1	-2	-2
	%	0%	-1%	-1%	0%	1%	1%	0%	0%	0%
Бохир н. хэмжээ	t	-1	-4	-4	-3	-13	-14	0	-2	-2
	%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Боловсруулсан н. хэмжээ	t	9	26	23	-20	-56	-51	4	12	10
	%	1%	3%	2%	0%	-1%	-1%	1%	2%	1%
Бэлэн бүт. хэмжээ	t	-1	-4	-4	7	19	17	-8	-22	-20
	%	-1%	-1%	-1%	0%	1%	1%	0%	-1%	0%
Бохир н. үнэ	\$/t	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	%	-1%	-1%	-1%	-1%	-1%	-1%	-1%	-1%	-1%
Боловсруулсан н. үнэ	\$/t	1	2	2	-1	-3	-3	1	2	2
	%	2%	5%	4%	-2%	-5%	-4%	2%	5%	4%
Бэлэн бүт. дундаж үнэ	\$/t	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
экспор-тын өртөг	Сая\$	-1	-1	-1						
	%	-2%	-6%	-6%						
Боловсруулсан н. экс. өртөг	Сая\$	1	4	4						
	%	3%	9%	8%						
Бэлэн бүт. экс. өртөг	Сая\$	0	0	-1						
	%	-1%	-2%	-1%						
Бохир н. экспорт хэмжээ	t	-22	-60	-54						
	%	-2%	-5%	-5%						
Боловср. н. экспорт хэмжээ	t	12	33	30						
	%	2%	5%	4%						
Бэлэн бүт. экспорт хэмжээ	t	-1	-4	-4						
	%	-1%	-2%	-1%						
Татварын орлого										
Бохир ноолуур	Сая\$	0	0	0						
Боловсруулсан н	Сая\$	0	0	0						
Бэлэн бүт.	Сая\$	0	0	0						
Нийт татварын орлого	Сая\$	0	0	0						
	%	0%	1%	1%						

Энэ хувилбарын тухай тайлбар

ХЯТАДЫН БОЛОВСРУУЛАГЧДЫН АВЧ БАЙГАА ГЭХ 10% ТАТААСЫГ УСТГАХ. Хятадын боловсруулагчид үнэхээр татаас авдаг эсэхийг лавтай мэдэлгүй учраас татаас авдаг байсан гэж үзэж түүнийг нь устгавал ямар үр дүн гарахыг CASH загвараар тооцож үзсэн юм. Хятадын хувьд гарах үр дагавар: Хятадын боловсруулсан ноолуурын борлуулалт 5%-иар буурч дэлхийн боловсруулсан ноолуурын үнийг бага зэрэг өсгөхөр байна. Монголоос Хятадруу гарах бохир ноолуурын экспорт 5%-иар доошлон, малчдын орлого 1%-иар буурч байна. Нөгөө талаар, Монголын ноолуур боловсруулагчдын орлого 6%-иар өсөж байна. Татаасаа алдсан Хятадын боловсруулагчийн хувийн жин багасахад Монгол ба бусад орны боловсруулагчдад ашигтай байна. Зэсгийн Газрын татварын орлого 1%-иар буурна. Хэрэв татаас таамагласнаас илүү байвал үр дагавар илүү далайцтай байх нь мэдээж.

Эх сурвалж: Ноолуурын дэлхийн зах зээлийн CASH загварт үндэслэн (1999 оныг суурь болгон авч) тооцов. Богино хугацаа-1 жил (2000 он хүртэл), дунд хугацаа-4 жил (2003 он хүртэл), урт хугацаа-11 жил (2010 он хүртэл). Татварын орлогод экспортын татвар, бэлтгэлийн татвар (боловсруулагч) ба нэмүү өртгийн татвар (боловсруулалт, бүтээгдэхүүн) орно.

Хүснэгт 7 - Хятадын боловсруулагчийн 10%-ийн татаасыг устгахад үргэлжлэл

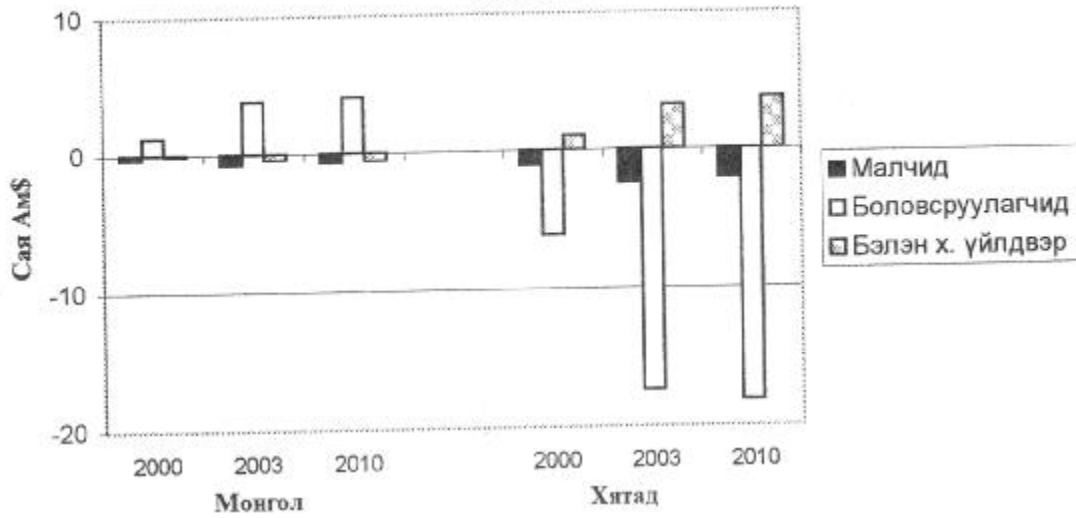
Хувилбар (х), суурь (с) загварын тоонууд	Монгол			Хятад			Дэлхийн бусад орон			
	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	
Малчдын орлого	x M\$	57	57	60	188	188	201	27	27	29
	c M\$	57	57	61	189	191	203	27	28	29
Боловсруулсан н. борлуулалт	x M\$	48	56	69	275	288	352	36	41	50
	c M\$	47	52	65	281	306	370	36	39	47
Бэлэн бүт-ний борлуулалт	x M\$	26	32	47	336	387	513	505	580	778
	c M\$	26	32	48	335	383	509	506	582	780
Бохир н. хэмжээ	x t	2993	3060	3177	9957	10179	10564	1444	1476	1532
	c t	2994	3064	3181	9960	10192	10577	1444	1478	1534
Боловсруулсан н. хэмжээ	x t	938	990	1057	5565	5634	5839	711	734	764
	c t	929	964	1033	5585	5691	5890	707	723	753
Бэлэн бүт. хэмжээ	x t	219	237	282	2814	2898	3047	4232	4347	4624
	c t	220	240	285	2807	2880	3030	4240	4370	4645
Бохир н. үнэ	x \$/t	19	19	19	19	19	19	19	19	19
	c \$/t	19	19	19	19	19	19	19	19	19
Боловсруулсан н. үнэ	x \$/t	51	56	65	49	51	60	51	56	65
	c \$/t	50	54	63	50	54	63	50	54	63
Бэлэн бүт. дундаж үнэ	x \$/t	119	133	168	119	133	168	119	133	168
	c \$/t	119	133	168	119	133	168	119	133	168
экспор-тын өртөг	x M\$	21	20	21	-21	-20	-20	-411	-1108	-1119
	c M\$	22	22	22	-22	-22	-22	-28	-84	-194
Боловсруулсан н. экс. өртөг	x M\$	37	43	53	141	155	188	-178	-198	-240
	c M\$	36	39	49	141	153	186	-177	-192	-234
Бэлэн бүт. экс. өртөг	x M\$	21	26	41	268	306	400	-289	-332	-440
	c M\$	22	27	41	267	303	396	-289	-330	-437
Бохир н. экспорт хэмжээ	x t	1134	1090	1086	-1123	-1061	-1056	-11	-30	-29
	c t	1155	1150	1140	-1154	-1148	-1135	-1	-2	-5
Боловср. н. экспорт хэмжээ	x t	724	767	806	2761	2758	2874	-3485	-3525	-3680
	c t	712	734	775	2794	2850	2956	-3506	-3584	-3732
Бэлэн бүт. экспорт хэмжээ	x t	179	196	241	2245	2294	2376	-2424	-2490	-2617
	c t	180	200	245	2238	2275	2358	-2419	-2475	-2603
Татварын орлого										
Бохир ноолуур	x M\$	22	23	25						
	c M\$	22	23	24						
Боловсруулсан ноолуур	x M\$	1	2	3						
	c M\$	1	2	3						
Бэлэн бүтээгдэхүүн	x M\$	4	5	6						
	c M\$	4	5	6						
Нийт татварын орлого	x M\$	27	29	34						
	c M\$	27	29	33						

"Экспортын" сөрөг хэмжээ, эсвэл сөрөг өртөгтэй байвал тухайн орон цэвэр импортлогч гэсэн үг болно. Бохир ноолуурын татварыг экспортын 30% болон бэлтгэлийн 3%-иар тооцсон ба бусад салбарт энэ нь 13%-ийн НӨТ болно. Энд хийсэн тооцоо нь ойролцоо бөгөөд тоо хэмжээ, үнэ, өртгийн өөрчлөлтийг голцуу багцаалсан гэдгийг санах нь зүйтэй. Гэхдээ дэс дарва, хэлбэлзэл, өөрчлөгдөх чиг хандлага нь бодитой болсон гэж найдна.

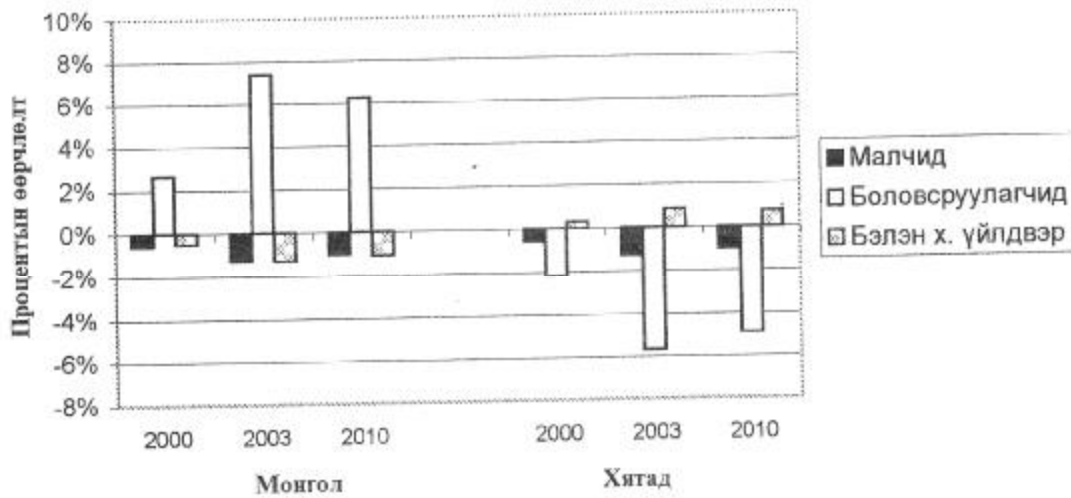
M\$ = Cая\$

File = CASHsub.sol

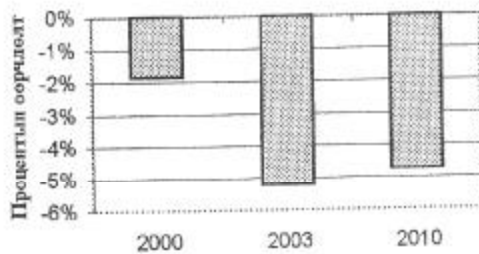
Хятадын боловсруулагчийн 10%-ийн татаасыг устгахад орлогод гарах өөрчлөлт

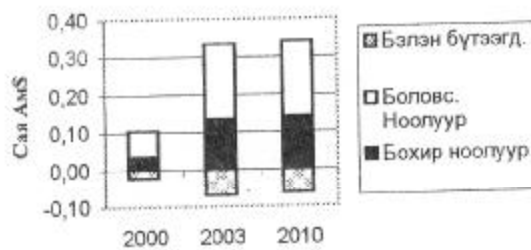
Хятадын боловсруулагчийн 10%-ийн татаасыг устгахад орлогод гарах өөрчлөлт

Бохир ноолуурын экспортод гарах өөрчлөлт

Ноолуурын салбараас татварт оруулах өөрчлөлт

Хүснэгт 8 - Монголын ноолуурын салбар өргөжих

Суурь тооцооноос
богино, дунд, урт
хугацаанд гарах
өөрчлөлт:

		Монгол			Хятад			Дэлхийн бусад орон		
		богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт
Малчдын орлого	Сая\$	0	1	4	1	5	14	0	1	2
	%	1%	3%	7%	1%	3%	7%	1%	3%	7%
Боловсруулсан н. борлуулалт	Сая\$	1	2	8	3	12	40	0	2	5
	%	1%	4%	12%	1%	4%	11%	1%	4%	11%
Бэлэн бүт-ний борлуулалт	Сая\$	4	20	74	-3	-12	-44	-4	-19	-71
	%	16%	63%	155%	-1%	-3%	-9%	-1%	-3%	-9%
Бохир н. хэмжээ	t	1	8	-25	4	26	79	1	4	11
	%	0%	0%	1%	0%	0%	1%	0%	0%	1%
Боловсруулсан н. хэмжээ	t	2	9	25	6	25	69	1	4	11
	%	0%	1%	2%	0%	0%	1%	0%	1%	1%
Бэлэн бүт. хэмжээ	t	37	159	488	-7	-30	-87	-12	-51	-152
	%	17%	66%	171%	0%	-1%	-3%	0%	-1%	-3%
Бохир н. үнэ	\$/t	0	0	1	0	0	1	0	0	1
	%	1%	2%	6%	1%	2%	6%	1%	2%	6%
Боловсруулсан н. үнэ	\$/t	0	2	6	0	2	6	0	2	6
	%	1%	4%	9%	1%	4%	9%	1%	4%	9%
Бэлэн бүт. дундаж үнэ	\$/t	-1	-3	-10	-1	-3	-10	-1	-3	-10
	%	0%	-2%	-6%	0%	-2%	-6%	0%	-2%	-6%
экспорт-тын өртөг	Сая\$	0	0	1						
	%	1%	2%	6%						
Боловсруулсан н. экс. өртөг	Сая\$	-1	-6	-22						
	%	-4%	-16%	-46%						
Бэлэн бүт. экс. өртөг	Сая\$	4	20	74						
	%	20%	76%	181%						
Бохир н. экспорт хэмжээ	t	0	0	-1						
	%	0%	0%	0%						
Боловср. н. экспорт хэмжээ	t	-34	-139	-392						
	%	-5%	-19%	-51%						
Бэлэн бүт. экспорт хэмжээ	t	37	159	486						
	%	21%	79%	199%						
Татварын орлого										
Бохир ноолуур	Сая\$	0	1	2						
Боловсруулсан н.	Сая\$	0	1	5						
Бэлэн бүт.	Сая\$	0	0	-1						
Нийт татварын орлого	Сая\$	0	2	6						
	%	1%	6%	19%						

Энэ хувилбарын тухай тайлбар

МОНГОЛЫН НООЛУУРАН БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ САЛБАР АМЖИЛТТАЙ ӨРГӨЖИХ - Энэ хувилбараар ирэх 10 жилийн дотор Монголын ноолууран бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгч салбар бүтээгдэхүүнийхээ хэмжээг жилд 18%-иар нэмнэ гэж тооцов. Энэ нь алсдаа Хятад болон дэлхийн бусад орны зах зээлийг эзэмдэж бүтээгдэхүүний хэмжээ 171%-иар, орлого 155%-иар нэмэгдэхийг харуулж байна. Ноолууран эдлэлийн экспорт хоёр дахин ихсэн, өртөг нь 181%-иар өсөх бол, боловсруулсан ноолуурыг Монголдоо бэлэн бүтээгдэхүүн хийхэд ашиглах тул боловсруулсан ноолуурын экспортын хэмжээ 51%-иар буурахаар байна. Боловсруулагчийн ашиг 12%-иар, малчдын ашиг орлого 7%-иар нэмэгдэн, Засгийн Газрын татварын орлого 19%-иар өснө. Энэ хувилбараар ноолуурын бүх салбар, ялангуяа бэлэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчид их ашигтай ажиллах ажээ.

Эх сурвалж: Ноолуурын дэлхийн зах зээлийн CASH загварт үндэслэн (1999 оныг суурь болгон авч) тооцов. Богино хугацаа-1 жил (2000 он хүртэл), дунд хугацаа-4 жил (2003 он хүртэл), урт хугацаа-11 жил (2010 он хүртэл). Татварын орло-год экспортын татвар, бэлтгэлийн татвар (боловсруулагч) ба нэмүү өртгийн татвар (боловсруулалт, бүтээгдэхүүн) орно.

Хүснэгт 8 - Монголын ноолуурын салбар амжилттай өргөжих

үргэлжлэл

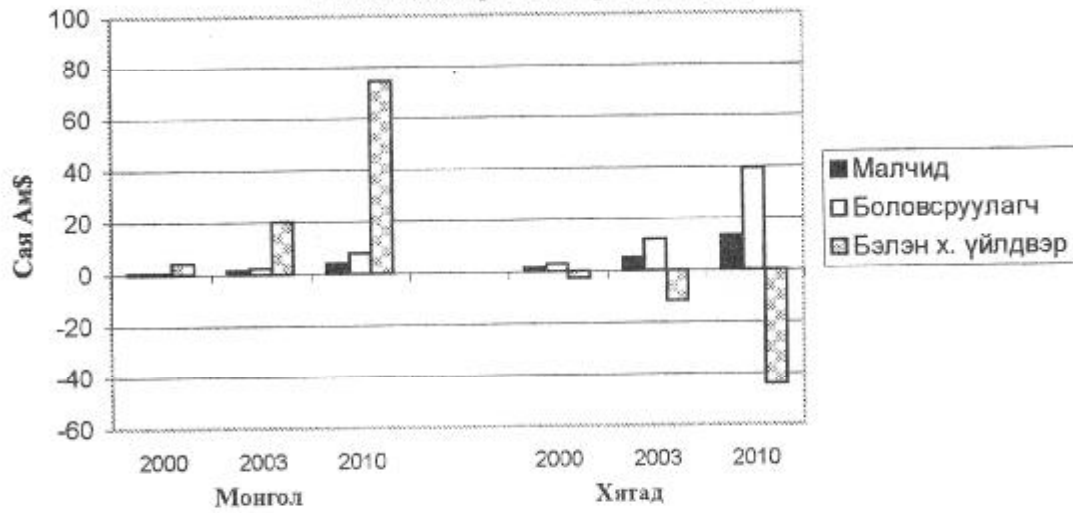
Хувилбар (х), суурь (с) загварын тоонууд	Монгол			Хятад			Дэлхийн бусад орон			
	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	богино	дунд	урт	
Малчдын орлого	x M\$	57	59	65	191	196	217	28	28	31
	c M\$	57	57	61	189	191	203	27	28	29
Боловсруулсан н. борлуулалт	x M\$	47	54	73	284	318	409	36	40	53
	c M\$	47	52	65	281	306	370	36	39	47
Бэлэн бүт-ний борлуулалт	x M\$	31	52	122	332	372	465	502	563	710
	c M\$	26	32	48	335	383	509	506	582	780
Бохир н. хэмжээ	x t	2995	3073	3206	9964	10219	10656	1445	1482	1545
	c t	2994	3064	3181	9960	10192	10577	1444	1478	1534
Боловсруулсан н. хэмжээ	x t	931	973	1058	5590	5715	5959	708	727	764
	c t	929	964	1033	5585	5691	5890	707	723	753
Бэлэн бүт. хэмжээ	x t	258	399	773	2800	2850	2943	4227	4319	4493
	c t	220	240	285	2807	2880	3030	4240	4370	4645
Бохир н. үнэ	x \$/t	19	19	20	19	19	20	19	19	20
	c \$/t	19	19	19	19	19	19	19	19	19
Боловсруулсан н. үнэ	x \$/t	51	56	69	51	56	69	51	56	69
	c \$/t	50	54	63	50	54	63	50	54	63
Бэлэн бүт. дундаж үнэ	x \$/t	119	130	158	119	130	158	119	130	158
	c \$/t	119	133	168	119	133	168	119	133	168
экспор-тын өртөг	x M\$	22	22	23	-22	-22	-23	-31	-102	-252
	c M\$	22	22	22	-22	-22	-22	-28	-84	-194
Боловсруулсан н. экс. өртөг	x M\$	35	33	26	143	162	216	-177	-195	-242
	c M\$	36	39	49	141	153	186	-177	-192	-234
Бэлэн бүт. экс. өртөг	x M\$	26	47	115	265	292	355	-291	-339	-471
	c M\$	22	27	41	267	303	396	-289	-330	-437
Бохир н. экспорт хэмжээ	x t	1155	1150	1138	-1154	-1148	-1132	-1	-3	-6
	c t	1155	1150	1140	-1154	-1148	-1135	-1	-2	-5
Боловср. н. экспорт хэмжээ	x t	678	595	384	2810	2915	3140	-3488	-3510	-3524
	c t	712	734	775	2794	2850	2956	-3506	-3584	-3732
Бэлэн бүт. экспорт хэмжээ	x t	218	359	731	2230	2239	2250	-2447	-2597	-2981
	c t	180	200	245	2238	2275	2358	-2419	-2475	-2803
Татварын орлого										
Бохир ноолуур	x M\$	22	23	26						
	c M\$	22	23	24						
Боловсруулсан ноолуур	x M\$	1	3	8						
	c M\$	1	2	3						
Бэлэн бүтээгдэхүүн	x M\$	4	4	6						
	c M\$	4	5	6						
Нийт татварын орлого	x M\$	28	30	40						
	c M\$	27	29	33						

"Экспортын" сөрөг хэмжээ, эсвэл сөрөг өртөгтэй байвал тухайн орон цэвэр импортлогч гэсэн үг болно. Бохир ноолуурын татварыг экспортын 30% болон бэлтгэлийн 3%-иар тооцсон ба бусад салбарт энэ нь 13%-ийн НӨТ болно. Энд хийсэн тооцоо нь ойролцоо бөгөөд тоо хэмжээ, үнэ, өртгийн өөрчлөлтийг голцуу багцаалсан гэдгийг санах нь зүйтэй. Гэхдээ дэс дараа, хэлбэлзэл, өөрчлөгдөх чиг хандлага нь бодитой болсон гэж найдна.

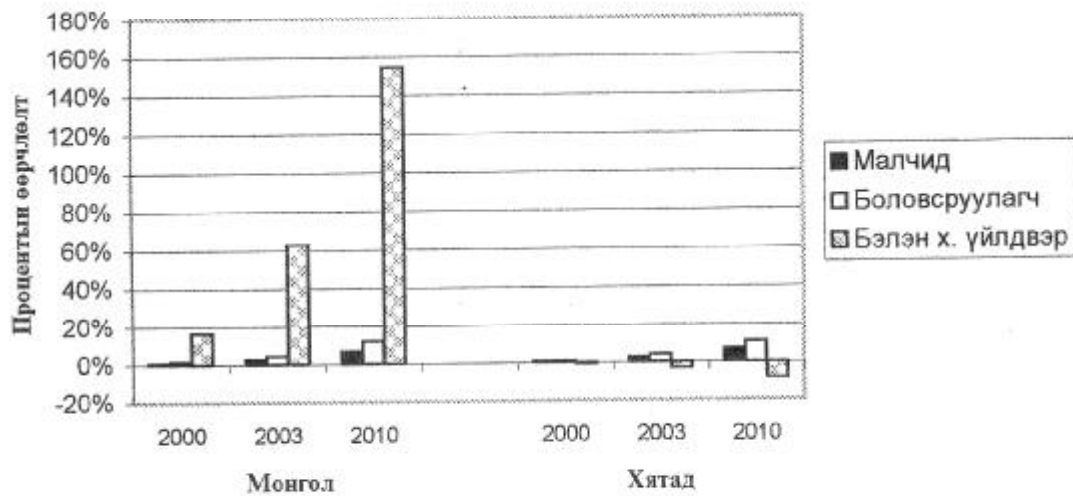
M\$ = Сая\$

File = CASH-Imfin.sol

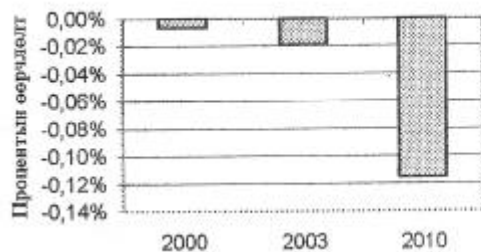
Монголын ноолууран бүтээгдэхүүний салбар амжилттай тэлэх тохиолдолд орлогод гарах өөрчлөлт

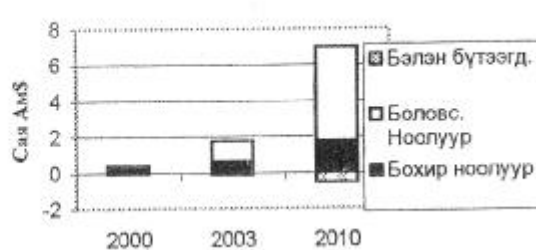
Монголын ноолууран бүтээгдэхүүний салбар амжилттай өргөжих тохиолдолд орлогод гарах өөрчлөлт

Бохир ноолуурын экспортод гарах өөрчлөлт

Ноолуурын салбараас татварт оруулах өөрчлөлт

Хүснэгт 9 1-8 дугаар хүснэгт дэх хувилбаруудын урт хугацааны үр дагавар

Сүүрх тооцооноос _____Монгол_____ _____Хятад_____ ----Бусад орон-----
гажсан өөрчлөлт Нийл. Эрэлт 3.Г.орл Бүгд Нийл. Эрэлт Бүгд Нийл. Эрэлт Бүгд

Бохир ноолуурынэкспортын хориг (Хүснэгт 1)

Малчид	M\$	-27	9	-8	-26	48	-37	12	7	-4	3
Боловсруул.	M\$	11	0	2	13	-12	0	-12	-2	0	-1
Бэлэн хувц.	M\$	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Бүгд M\$		-16	9	-7	-13			0			1

Экспортын татварыг бүрэн төлүүлэх (Хүснэгт 2)

Малчид	M\$	-8	2	1	-5	9	-7	2	1	-1	0
Боловсруул.	M\$	2	0	0	3	-3	0	-3	0	0	0
Бэлэн хувц.	M\$	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Бүгд M\$		-6	2	1	-2			-1			0

Экспортын татварыг устгах (Хүснэгт 3)

Малчид	M\$	8	-2	-2	4	-7	6	-1	-1	1	0
Боловсруул.	M\$	-2	0	0	-2	2	0	2	0	0	0
Бэлэн хувц.	M\$	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Бүгд M\$		6	-2	-2	2			1			0

Дэлхийн эдийн засаг өсөж ноолурын эрэлт нэмэгдэх (Хүснэгт 4)

Малчид	M\$	7	-5	3	5	23	-28	-5	3	-4	-1
Боловсруул.	M\$	10	-4	1	7	62	-38	24	8	-61	-53
Бэлэн хувц.	M\$	10	-2	2	9	107	50	157	164	-235	-72
Бүгд M\$		27	-12	6	20			175			-125

Хятадын мөнгөний ханш 20%-иар буурах (Хүснэгт 5)

Малчид	M\$	-5	3	-2	-4	21	-24	-3	-2	2	0
Боловсруул.	M\$	-3	1	0	-2	42	-27	15	-2	16	14
Бэлэн хувц.	M\$	-1	0	0	-1	77	17	94	-21	13	-8
Бүгд M\$		-9	4	-2	-7			107			6

Монголын ноолуурын салбарын чанар сайжирч үнэ нь 10% өсөх (Хүснэгт 6)

Малчид	M\$	6	-4	2	4	-3	3	0	0	0	0
Боловсруул.	M\$	5	-2	0	3	-3	2	-1	0	3	2
Бэлэн хувц.	M\$	4	-1	0	4	-2	-1	-2	-3	2	-1
Бүгд M\$		15	-6	3	11			-4			1

Хятадын өгч байгаа гэх 10%-ийн татаасыг устгах (Хүснэгт 7)

Малчид	M\$	-1	-1	0	-1	-2	4	2	0	0	0
Боловсруул.	M\$	3	0	0	3	-15	6	-9	2	-8	-6
Бэлэн хувц.	M\$	0	0	0	0	3	0	3	-1	-1	-2
Бүгд M\$		2	-1	0	1			-4			-9

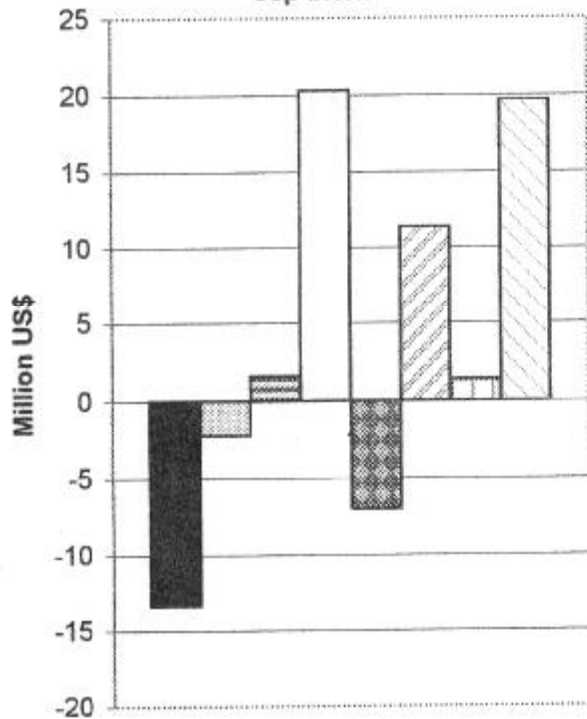
Монголын ноолуурын салбарын амжилттай өргөжилт (Хүснэгт 8)

Малчид	M\$	4	-3	2	2	12	-15	-3	2	-2	0
Боловсруул.	M\$	5	-30	5	-20	32	-9	22	4	-13	-9
Бэлэн хувц.	M\$	37	0	-1	37	-34	-7	-41	-52	25	-28
Бүгд M\$		46	-33	6	20			-21			-37

Хятадын болон дэлхийн бусад орны засгийн газрын орлогын талаар мэдээлэл олдоогүй болно. Эдийн засгийн онолоор нийлүүлэлт гэдэг нь үйлдвэрлэгчийн илүүдэл, эрэлт гэдэг нь хэрэглэгчийн (эцсийн хэрэглээндээ зориулсан) илүүдэл юм.

Хувилбарын тоонууд	Монгол			Хятад		Бусад орон		
	Нийл	Эрэлт	Г. Орл	Нийл	Эрэлт	Нийл	Эрэлт	
Бохир ноолуурын экспортын хориг								
Малчид	M\$	30	30	16	258	261	37	34
Боловсруул.	M\$	82	16	4	355	184	45	281
Бэлэн хувц.	M\$	48	7	6	509	113	780	1218
Экспортын татварыг бүрэн төлүүлэх								
Малчид	M\$	51	37	25	214	232	31	30
Боловсруул.	M\$	69	16	3	367	184	47	282
Бэлэн хувц.	M\$	48	7	6	509	113	780	1218
Экспортын татварыг устгах								
Малчид	M\$	71	41	22	195	219	28	29
Боловсруул.	M\$	62	16	2	373	184	48	282
Бэлэн хувц.	M\$	48	7	6	509	113	780	1218
Дэлхийн эдийн засаг өсөж ноолуурын эрэлт нэмэгдэх								
Малчид	M\$	69	45	28	229	253	33	33
Боловсруул.	M\$	80	21	4	447	222	58	342
Бэлэн хувц.	M\$	67	8	8	648	138	1002	1571
Хятадын мөнгөний ханш 20%-иар буурах								
Малчид	M\$	55	37	23	227	248	27	27
Боловсруул.	M\$	61	15	2	422	211	44	266
Бэлэн хувц.	M\$	46	7	6	609	122	752	1198
Монголын ноолуурын салбарын чанар сайжирч үнэ нь 10% өсөх								
Малчид	M\$	68	43	26	200	222	29	29
Боловсруул.	M\$	72	18	3	366	182	47	279
Бэлэн хувц.	M\$	56	7	7	507	113	776	1215
Хятадын өгч байгаа гэх 10%-ийн татаасыг устгах								
Малчид	M\$	60	40	25	201	221	29	30
Боловсруул.	M\$	69	16	3	352	179	50	290
Бэлэн хувц.	M\$	47	7	6	513	113	778	1219
Монголын ноолуурын салбарын амжилттай өргөжилт								
Малчид	M\$	65	42	26	217	240	31	32
Боловсруул.	M\$	73	46	8	409	194	53	295
Бэлэн хувц.	M\$	122	7	6	465	109	710	1181
Суурь тооцоо								
Малчид	M\$	61	39	24	203	225	29	30
Боловсруул.	M\$	65	16	3	370	184	47	282
Бэлэн хувц.	M\$	48	7	6	509	113	780	1218

Үндэсний орлогод бодлогын хувилбаруудаас урт хугацаанд гарах өөрчлөлт

- Бохир ноолуурын экспортын хориг
- ▨ Экспортын татварыг бүрэн төлүүлэх
- ▩ Экспортын татварыг устгах
- Дэлхийн эдийн засаг өсөж ноолуурын эрэлт нэмэгдэх
- ▨ Хятадын мөнгөний ханш 20%-иар буурах
- ▩ Монголын ноолуурын салбарын чанар сайжирч үнэ нь 10% өсөх
- Хятадын өгч байгаа гэх 10%-ийн татаасыг устгах
- ▨ Монголын ноолуурын салбарын амжилттай өргөжилт

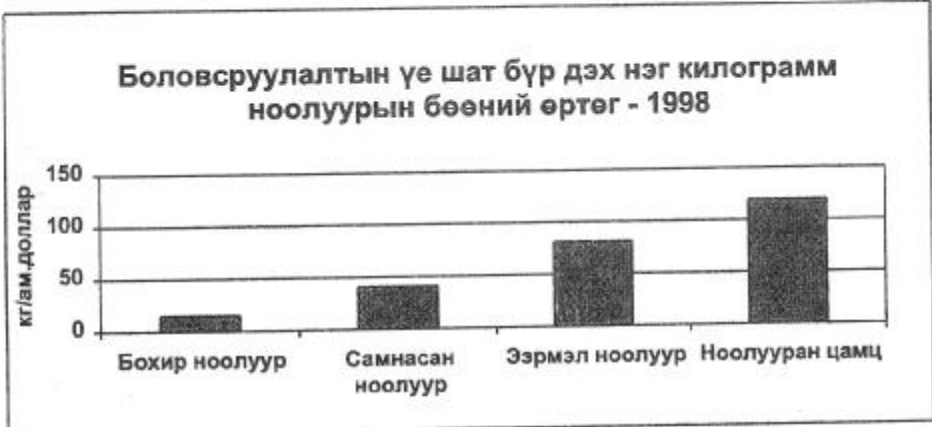
БОДЛОГЫН ХУВИЛБАНУУДЫГ ХАРЬЦУУЛАХАД: Дээрх бодлогын хувилбарууд үндэсний орлогод урт хугацаанд хэрхэн өөрчлөлт гаргаж байгааг ойролцоогоор бодож 9 дүгээр хүснэгтээр харьцуулж үзүүлэв. Нийлүүлэгчдийн орлогод гарч буй өөрчлөлтийг бодохдоо үйлдвэрлэлийнх нь зардлыг хасаад үлдсэн орлогыг (эдийн засагчдийн хэлээр үйлдвэрлэгчдийн илүүдэл) тооцсон ба хэрэглэгчийн орлогын өөрчлөлт (хэрэглэгчийн илүүдэл) болон Засгийн Газрын орлогын өөрчлөлтийг тус тус оролцуулж тооцов. 2010 он хүртэлх урт хугацааны үзүүлэлтүүдийг харгалзан үзсэнээрээ энэ тооцоо нь дээрх бодлогын хувилбараас нийт орлогод ямар өөрчлөлт урт хугацаанд гарч болохыг үзүүлж байгаа юм. Хувилбар бүрт хэрэглэсэн бодлогын цар хүрээ, далайц ямар байхаас орлогын өөрчлөлт шалтгаалах нь ойлгомжтой. Нэг бодлогыг хэт далайцтай эсвэл хэт сул хэрэгжүүлэхээс шалтгаалж өөр өөр тоо гарч таарна. Гэхдээ бодлогын далайц нь ерөнхий нэг ноён нуруутай байх учир дээрх бодлого нэг бүр дээр урт хугацааны үр дагавар нь ямар байхыг ойролцоогоор боловч харьцуулж үзэх боломжтой юм. Хятад, дэлхийн бусад орны Засгийн Газрын орлогын талаар мэдээлэл байхгүй боловч баримжаалсан тоог сонирхуулах үүднээс оруулав. Ямар нэг тоо баримт олдож байгаа нөхцөлд дээрх бодлогуудын Монголд үзүүлэх үр дагаврыг харьцуулж үзэх явдал гол зорилго юм.

Монголын орлогыг гурван бодлого бууруулж байна. Экспортын хориг орлогыг хамгийн их (13 сая ам. доллараар) бууруулж байгаа бөгөөд боловсруулагчдын олсон ашиг нь улсын татварын алдагдал, малчдын орлого буурсныг нөхөж чадахгүй байна. Үүнээс арай гайгүй алдагдалд оруулах бодлогод Хятад мөнгөнийхөө ханшийг 20 хувиар бууруулах явдал орж байна. Үүний үр дүнд малчид, боловсруулагчид, бэлэн хувцас үйлдвэрлэгчид бүгд (7 сая ам. доллараар) хохирч байна. Экспортын татварыг бүрэн төлүүлснээс бас харьцангуй бага (2 сая ам. долларын) алдагдал гарч байгаа ба боловсруулагчдын олох ашиг малчдын алдагдлыг бас нөхөж чадахгүй байна.

Монголын орлогыг гурван бодлого бууруулж байна. Экспортын хориг орлогыг хамгийн их (13 сая ам. доллараар) бууруулж байгаа бөгөөд боловсруулагчдын олсон ашиг нь улсын татварын алдагдал, малчдын орлого буурсныг нөхөж чадахгүй байна. Үүнээс арай гайгүй алдагдалд оруулах бодлогод Хятад мөнгөнийхөө ханшийг 20 хувиар бууруулах явдал орж байна. Үүний үр дүнд малчид, боловсруулагчид, бэлэн хувцас үйлдвэрлэгчид бүгд (7 сая ам. доллараар) хохирч байна. Экспортын татварыг бүрэн төлүүлснээс бас харьцангуй бага (2 сая ам. долларын) алдагдал гарч байгаа ба боловсруулагчдын олох ашиг малчдын алдагдлыг бас нөхөж чадахгүй байна.

Хавсралт хүснэгт №1. Боловсруулалтын үе шат бүр дэх нэг килограмм ноолуурын бөөний өртөг (кг/ ам. доллараар)

Бүтээгдэхүүн	Жин (килограмм)	Бүтээгдэхүүний үнэ (килограмм)	Боловсруулалтын шат	Нэг килограмм ноолуурын өртөг	
				1998	1999 г.м.
Бохир ноолуур	1	15,00	Бохир ноолуур	15,00	18,00
Самнасан ноолуур	1	40,00	Самнасан ноолуур	40,00	48,00
Ээрмэл ноолуур	1	80,40	Ээрмэл ноолуур	80,70	82,00
Ноолууран цамц	0,35	45,00	Ноолууран цамц comb.	120,00	125,00
				110,18	114,25

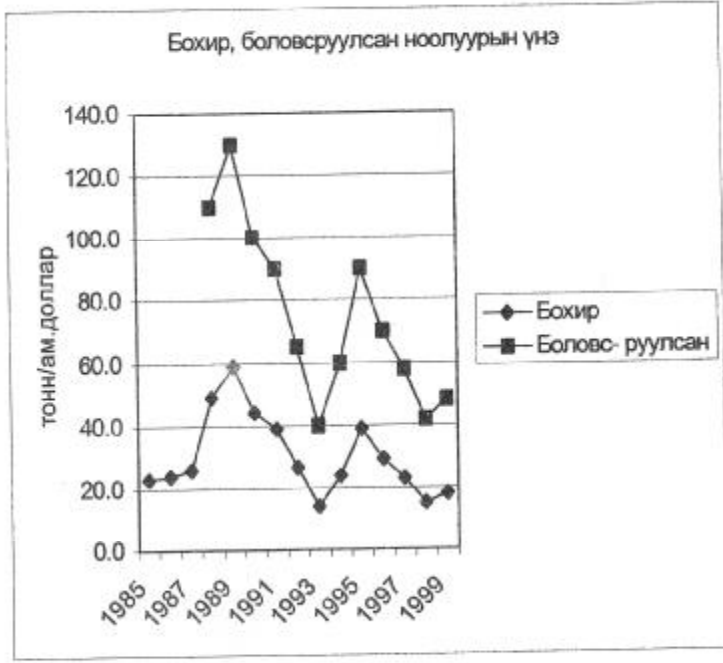

CASH загварт ноолуурын салбарын нийт бүтээгдэхүүний бөөний үнийг 1 кг-ыг нь 105 ам. доллараар тооцов. Энэ нь дээрх тоотой болон Говь компанийн хувьчлалын талаарх мэдээлэлд дурдсан тоотой нийцэж байгаа болно.

Үнийн тооцооны эх сурвалж: Мана компани, Монфорте
Жич: 2 кг бохир ноолуураас 1 кг боловсруулсан ноолуур гарна гэж тооцоолов.

Ноолуурын ойролцоо үнэ (кг/US\$)

Үе шат	Бохир	Боловсруулсан	Хувиар
1985	23.0		
1986	24.0		
1987	26.0		
1988	49.0	110.0	0.45
1989	59.0	130.0	0.45
1990	44.0	100.0	0.44
1991	39.0	90.0	0.43
1992	26.5	65.0	0.41
1993	14.0	40.0	0.35
1994	24.0	60.0	0.40
1995	39.0	90.0	0.43
1996	29.0	70.0	0.41
1997	23.0	58.0	0.40
1998	15.0	42.0	0.36
1999	18.0	48.0	0.38

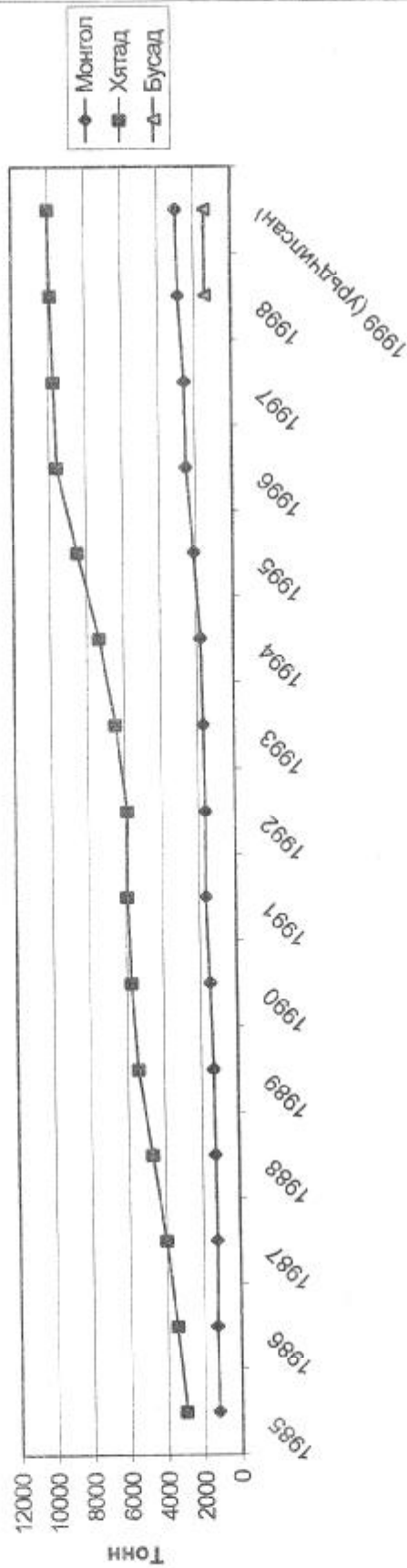

Хавсралт хүснэгт 2 - Хятад, Монгол дахь бохир ноолуурын жилийн үйлдвэрлэл

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999 (урьдчилсан)
Монгол	1235	1296	1251	1294	1327	1464	1645	1600	1692	1802	2101	2503	2558	2874	3900
Хятад	2989	3470	4003	4710	5435	5751	5930	5886	6479	7338	8482	9585	9742	9480	10000
Бусад														1419	1450

Эх сурвалж: Хятад -АНУ-ын ХАА-н Департаментын Эдийн засгийн судалгааны Албаны Хангер Колбилийн гаргасан Хятадын ХАА-н статистик гэдэг номоос авав. Монгол - Монголын Статистикийн оны ном болон "ХАА Монголд 1971-1996, Статистикийн мэдээ" номоос авлаа. (Саяраг нүдэнд зөвхөн чинь өөрийн тооцоог оруулав.)

Бохир ноолуурын жилийн үйлдвэрлэл

CASH загварт бус нутаг/ улсыг дараах кодоор төлөөлүүлэв. Үүнд: MG- Монгол, CH- Хятад, RW- дэлхийн бусад улс тус тус болно. Бохир ноолуур (RAW), боловсруулсан ноолуур (PRO) болон эцсийн үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүн (FIN) тус бүр дээр дэлхийн бусад орон (RW) өөрийн гэсэн үзүүлэлттэй байгаа. RW, RAW, болон PRO-д ноолуур үйлдвэрлэгч бусад орон тухайлбал Шинэ Зеланд, Австрали, Пакистан, Иран, Непал, Төв Азийн орнууд орж байна. RW ба FIN-д эдгээр орны заримаас гадна дотоодын болон импортлосон ноолуураар бүтээгдэхүүн хийдэг Европ, Америк тивийн орнууд болон (Монгол, Хятадаас) бусад орон орж байна. CASH загвар MG, CH ба RW-ийн доторх нийлүүлэлт, ашиглалт болон эдгээр бүс нутгийн хоорондын худалдааг хамруудж тооцсоноороо дэлхийн 3 бүсийн хялбархан загвар буй болгосон юм.

Хавсралт хүснэгт 3 – Монгол, Хятад болон дэлхийн бусад оронд бохир ноолуур, боловсруулсан ноолуур эцсийн бэлэн бүтээгдэхүүний нийлүүлэлт, ашиглалтын урьдчилсан тооцоо. Тонноор

CASH ---->	Бохир ноолуур				Боловсруулсан (самнасан) ноолуур				Ноолууран бэлэн бүтээгдэхүүн					
	Боловсруулагч		Импорт		Боловсруулсан		Хэрэгтээ		Бэлэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгч		Дотоодын		Импорт	
	Нийлүүлэлт	Худалд ан авах	Экспорт	Импорт	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт	Экспорт	Импорт	Борлуулалт	Экспорт	Импорт
Т	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd
Монгол	3000	1850	1150	0	925	175	750	0	175	0	175	0	175	0
урьдчилсан														
1998	2874	2002	872	0	1001	301	700	0	301	0	36	265	0	
1997	2558	1731	827	0	866	263	603	0	263	0	38	225	0	
1996	2503	2072	431	0	1036	139	897	0	139	0	25	114	0	
1995	2101	1813	288	0	907	366	541	0	366	0	147	219	0	

Хятад	Боловсруулагч				Импорт				Боловсруулсан				Хэрэгтээ				Экспорт				Импорт			
	Нийлүүлэлт	Худалд ан авах	Экспорт	Импорт	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт
	Т	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs
1999	10000	11150	0	1150	5575	2788	2788	0	2788	0	2788	0	2788	0	2788	0	2788	0	2788	0	2788	0	2788	0
урьдчилсан																								
1998	9900	10772	0	872	5386	2693	2693	0	2693	0	2693	0	2693	0	2693	0	2693	0	2693	0	2693	0	2693	0
1997	9742	10569	0	827	5285	2642	2642	0	2642	0	2642	0	2642	0	2642	0	2642	0	2642	0	2642	0	2642	0
1996	9585	10016	0	431	5008	2504	2504	0	2504	0	2504	0	2504	0	2504	0	2504	0	2504	0	2504	0	2504	0
1995	8482	8770	0	288	4385	2193	2193	0	2193	0	2193	0	2193	0	2193	0	2193	0	2193	0	2193	0	2193	0

Бусад орон	Боловсруулагч				Импорт				Боловсруулсан				Хэрэгтээ				Экспорт				Импорт			
	Нийлүүлэлт	Худалд ан авах	Экспорт	Импорт	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт
	Т	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs
1999	1450	1458	0	0	725	4263	4263	0	3538	0	4263	0	4263	0	4263	0	4263	0	4263	0	4263	0	4263	0
урьдчилсан																								
1998	1419	1419	0	0	710	4103	4103	0	3393	0	4103	0	4103	0	4103	0	4103	0	4103	0	4103	0	4103	0
1997	1367	1367	0	0	683	3929	3929	0	3245	0	3929	0	3929	0	3929	0	3929	0	3929	0	3929	0	3929	0
1996	1343	1343	0	0	672	4073	4073	0	3401	0	4073	0	4073	0	4073	0	4073	0	4073	0	4073	0	4073	0
1995	1176	1176	0	0	588	3321	3321	0	2734	0	3321	0	3321	0	3321	0	3321	0	3321	0	3321	0	3321	0

Дэлхий нийт	Боловсруулагч				Импорт				Боловсруулсан				Хэрэгтээ				Экспорт				Импорт			
	Нийлүүлэлт	Худалд ан авах	Экспорт	Импорт	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт	Хэрэгтээ	Экспорт	Импорт
	Т	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs	qd	qs
1999	14150	14150	1150	1150	7225	7225	7225	3538	3538	0	7225	0	7225	0	7225	0	7225	0	7225	0	7225	0	7225	0
урьдчилсан																								
1998	14193	14193	872	872	7097	7097	7097	3393	3393	0	7097	0	7097	0	7097	0	7097	0	7097	0	7097	0	7097	0
1997	13667	13667	827	827	6833	6833	6833	3245	3245	0	6833	0	6833	0	6833	0	6833	0	6833	0	6833	0	6833	0
1996	13431	13431	431	431	6716	6716	6716	3401	3401	0	6716	0	6716	0	6716	0	6716	0	6716	0	6716	0	6716	0
1995	11759	11759	288	288	5879	5879	5879	2734	2734	0	5879	0	5879	0	5879	0	5879	0	5879	0	5879	0	5879	0

Мэдээллийн эх сурвалж: Албан ёсны статистик, ойролцоо тооцоо (саяарал нүд), санхүүгийн бүртгэлийн шүтэлцэнүүд, Бэлэн бүтээгдэхүүнд цамц, алчуур, ээрмэл угас зэргийг оруулав.
Ноолуурт холбогдох татварууд: Хятадад – импортын 3%, АНУ-д – боловсруулсан ноолуурын импортын 4.8%, бэлэн хувцасны 9-30%, Монголд – бохир ноолуурын экспортын 30%, бохир ноолуур худалдаж авахад 3%, ноолуур боловсруулах, бэлэн хувцасны НӨТ 13%-ийн тус тус татвар ногдоно.

Нийлүүлэлт, ашиглалтын хүснэгтэд хадгалагдаж буй (агуулахын) бараа орох ёстой боловч ийм мэдээлэл байгаагүй болно.

CASH загварт тоо баримтыг дараах кодоор төлөөлүүлэв. Үүнд: MG- Монгол, CH- Хятад, RW- дэлхийн бусад улс, бохир ноолуур (RAW), (PRO)- боловсруулсан ноолуур, (FIN)- эцсийн үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүн, qs- нийлүүлэлтийн хэмжээ, qd- дотоодын хэрэглээний хэмжээ, qt=exports-imports- цавар худалдаа тус тус болно. Энэ хүснэгтэд буй шүтэлцэнүүд (жишээлбэл, дэлхийн импорт- дэлхийн экспорт, qs=qd-qt) зэргийг CASH загварт бас тусгав.

Хавсралт хүснэгт 4 – Монголын бохир ноолуур, боловсруулсан ноолуур, ноолууран бэлэн бүтээгдэхүүний экспорт

Хэмжээ Нэгж	1997			1998			1999 оны эхний хагас		
	Тоо	Өртөг (мян- US\$)	Нэгж өртөг (кг/US\$)	Тоо	Өртөг (мян- ган US\$)	Нэгж өртөг (кг/US\$)	Тоо	Өртөг (мян- ган US\$)	Нэгж өртөг (кг/US\$)
Бохир Хятад руу	826,61 702,97	16191,0 13993,1	19,6 19,9				639,94 639,94	11995,1 11995,1	18,7 18,7
Бөмбөгөн ноолуур	12,52	970,2	77,5	7,77	394,8	50,8	20,38	764,6	37,5
Самнасан Бүгд	590,39 602,91	31509,4 32479,6	53,4 53,9	789,22 796,99	30770,8 31165,6	39,0 39,1	526,16 546,54	18526,7 19291,30	35,2 35,3
Цамц Өмд	21,00 300,00	0,5 8,8	23,8 29,3	24,00 82,00	0,5 2,5	20,8 30,5	Хөнгөл 45,00	12,0	266,7
Бусад хувц Бүгд	127616,00 127937,00	5221,5 5230,8	40,9 40,9	150785,00 150891,00	4964,4 4967,4	32,9 32,9	41937,00 41982,00	1114,3 1126,3	26,6 26,8

Эх сурвалж: Төрөл бүрийн гаалийн илтгэлүүд

"Ширхэгээр" хэмжсэн ноолуурын хувцасны мэдээг CASH загварт загварчилж тооцохын тулд "тонноор" хэмжив. Ээрэх ба бэлэн хувцас үйлдвэрлэхэд шаардагдах боловсруулсан ноолуурын тонноор заасан хэмжээг бусад эх сурвалжаас олж болох байсан тул энэ аргыг хэрэглэлээ. Ингэж хөрвүүлснээр ноолуурын үйлдвэрлэлийн бүх хэлбэрийг нэг дор нэгтгэсэн бөгөөд ингэснээрээ ноолуурын нийлүүлэлт, ашиглалтын талаарх Хавсралт хүснэгт 3-ын хамгийн тодорхой бус зүйл анги болоод байгаа юм. Хавсралт хүснэгт 3-д байгаа бас нэг тодорхой бус зүйл бол Хятадын экспорт юм. Энэхүү нийлүүлэлт, ашиглалтын хүснэгт нь бохир болон боловсруулсан ноолуур, бэлэн бүтээгдэхүүний дотоод хэрэглээг үйлдвэрлэл болон цэвэр худалдаа (экспорт-импорт) хоёрын зөрөө гэж үзэж тооцсон болно.